

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVLÂNÂ'NIN GÖZÜYLE XIII. YÜZYIL
ANADOLU'SUNDA TOPLUMSAL YAŞAM

ESEN KÜÇÜKERDEBİL

140121005

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. FAHAMEDDİN BAŞAR

2. TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. HAŞİM ŞAHİN

İSTANBUL 2018

**T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEVLÂNÂ'NIN GÖZÜYLE XIII. YÜZYIL
ANADOLU'SUNDA TOPLUMSAL YAŞAM**

**ESEN KÜÇÜKERDEBİL
140121005**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. FAHAMEDDİN BAŞAR**

**2. TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. HAŞİM ŞAHİN**

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı 140121005 numaralı öğrencisi Esen KÜÇÜKERDEBİL'in ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Mevlânâ'nın Gözüyle XIII. Yüzyıl Anadolu'sunda Toplumsal Yaşam**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 21.06.2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

Jüri Başkanı-Danışman

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

Jüri Üyesi

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem KESİK

Jüri Üyesi

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

Jüri Üyesi

Sakarya Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Fatma KAYTAZ

Jüri Üyesi

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esen KÜÇÜKERDEBİL

İmza

MEVLÂNÂ'NIN GÖZÜYLE XIII. YÜZYIL ANADOLU'SUNDA TOPLUMSAL YAŞAM

ÖZET

Türkiye Selçuklu Devleti'nin en ihtişamlı devri olan I. Alâeddin Keykubad döneminde Kübreviyye tarikatının bir ferdi olarak Anadolu'ya göç eden Bahâeddin Veled'in oğlu, büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, hem halk hem de devlet erkânı nezdinde devrinin mutasavvıfları arasında önde gelen isimlerinden birisi olmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra başlayan Moğol istilasını ile birlikte en kötü dönemlerinden birini yaşayan Anadolu toplumu ruhsal bir çöküntü içine girmişti. Bu boşluk bazı âlim ve mutasavvıfların gayretleri sayesinde atlatılmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar uzanan süreçte, bu kıymetli şahsiyetler önemli roller üstlenmişlerdi. İşte Mevlânâ da halkın bu sıkıntılı döneminde manevi huzur kaynağı olmuştur. Mevlânâ'nın dini öğretiler ve nasihatlerden oluşan eserleri dönemin toplumsal yaşamına da ışık tutmuştu. Dönemin yerli kaynaklarının azlığı da göz önünde bulundurulduğunda Mevlânâ'nın eserleri XIII. yüzyıl Anadolu'sunun toplumsal yaşamının kavranmasında ve aydınlatılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile Mevlânâ'nın eserleri esas alınarak dönemin devlet yapısı, sosyal hayatı ve ekonomik yapısı hakkında fikir sahibi olabilmek hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra Mevlânâ'nın hayatı, Şems-i Tebrizi ile olan dostluğu, tasavvuf anlayışı ve yöneticilerle olan ilişkilerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Tasavvuf, Türkiye Selçukluları, Sosyal Hayat,

THE SOCIAL LIFE IN ANATOLIA IN THE 13TH CENTURY FROM THE PERSPECTIVE OF MEVLANA

ABSTRACT

It was during the magnificent rule of I. Alâeddin Keykubad , under Turkish Seljuk Empire that Mevlana Celâleddin Rûmî's father Bahâeddin Veled, who was a member of Kubreviyye order, traveled to Anatolia. Rûmî was seen as a prominent member and a noteworthy Sufi member both by the society and the government officials. Anatolia faced a devastating period, with the Moghul attacks followed by the death of Sultan I. Alâeddin Keykubad. This period was overcome with the guidance of scholars and Sufis, who have played an important role until the formation of Ottoman Empire. Rûmî provided a spiritual support to the community, with his works on religious teachings and council during this turmoil. Considering the limited domestic sources, Rûmî's works provide significant information on Anatolian society in 12th century. This research analyzes the structure of the government, economy and social life with a primary focus on Rûmî's writings. Furthermore, this research explores the life of Rûmî, his friendship with Shams Tabriz and Sufi outlook and his relationship with the government officials.

Key Words: Social life, Sufism, Rûmî, Seljuk Turks.

ÖNSÖZ

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiye'sinin toplumsal yaşamının anlaşılmasında Mevlânâ'nın eserlerinin katkısı büyüktür. Dönemin sosyal hayatının anlaşılmasına dair çalışmalar yapılmış olsa da genel bir araştırma yapılmamış olması, bu araştırmanın yapılmasına sebep teşkil etmiştir.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mevlânâ'nın hayatı ilmi çevresi, tasavvuf anlayışı ve yöneticilerle olan ilişkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye Selçuklu devlet yapısı saray hayatı, hükümet, ordu ve adalet teşkilatı, adet ve gelenekler, yeme içme alışkanlıkları, giyim-kuşam ve süslenme alışkanlıklarına değinilmiştir. Son bölümde ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik hayatı tarım, ticaret, para, vergi ve meslekler olarak incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının her aşamasında yardımlarını ve zamanını esirgemeyerek sabır ve tevazusuyla her zaman bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Haşim ŞAHİN'e ve aynı şekilde sabır ve yol göstericiliğiyle desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR'a sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca bu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

İstanbul 2018

Esen Küçükerdebil

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ	9
1.1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI	9
1.1.1. Mevlânâ'nın Çocukluğu	9
1.1.2. Mevlânâ'nın Gençliği	11
1.1.3. Bir Müderris ve Sûfî Olarak Mevlânâ	15
1.1.4. Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî	17
1.1.5. Mevlânâ'nın İlmi Çevresi	21
1.1.5.1. Şeyh Selâhaddin Zerkûbi (Konyalı Kuyumcu Selâhaddin)..	21
1.1.5.2. Çelebi Hüsameddin	24
1.2. MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ANLAYIŞI	27
1.3. MEVLÂNÂ'NIN YÖNETİCİLERLE İLİŞKİLERİ	30
1.3.1. Mevlânâ'nın Muînüddin Pervâne İle İlişkileri	31
1.3.2. II. İzzeddin Keykâvus İle İlişkileri	34
1.3.3. IV. Rükneddin Kılıçarslan İle İlişkileri	34
1.3.4. Celâleddin Karatay	36
1.3.5. Taceddin Mutez	37
1.3.6. Sâhib Ata Fahreddin Ali	38
1.3.7. Cacaoğlu Nureddin	39
1.3.8. Meceddin Atabek	40
1.3.9. Hatîroğlu Şerefeddin	41
1.3.10. Alameddin Kayser	41
1.3.11. Bedreddin Gevhertaş	42

1.3.12. Atabek Arslanoğmuş ve Celâleddin Müstevfî	42
1.4. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ	42
1.4.1. Mesnevî	42
1.4.2. Dîvân-ı Kebîr	45
1.4.3. Mektubat	45
1.4.4. Mecâlis-i Seb'a	46
1.4.5. Fîhi Mâ Fîh	46
İKİNCİ BÖLÜM	48
2. İDARİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	48
2.1. SARAY HAYATI	48
2.1.1. Hükümdar	48
2.1.2. Hükümdarlık Alametleri	49
2.1.2.1. Hutbe Okutmak	49
2.1.2.2. Para Bastırmak	50
2.1.2.3. Nevbet Çaldırmak	50
2.1.2.4. Bayrak ve Sancak	51
2.1.2.5. Tevki ve Tuğra	51
2.1.2.6. Taht	52
2.1.2.7. Taç	52
2.1.2.8. Çadır	53
2.1.2.9. Saray	53
2.1.3. Saray Teşkilatı	54
2.1.3.1. Hacip	54
2.1.3.2. Emir-i Hares	55
2.1.3.3. Silahdar	55
2.1.3.4. Çavuş (Serheng Veya Durbaş)	55
2.2. HÜKÜMET TEŞKİLATI VE VEZARET	55
2.2.1. Vezirlik	55
2.2.2. Merkez Teşkilatı	57
2.2.2.1. Büyük Divan	58
2.2.2.2. İstifa Divanı ve Pervane	58
2.2.2.3. İşraf Dîvânı	59

2.2.3.	Türkiye Selçuklu Ordusunun Düzen ve Dizilişi	59
2.2.4.	Türkiye Selçuklu Ordusunda Kullanılan Silahlar	61
2.2.4.1.	Hafif Muharebe Silahları	61
2.2.4.1.1.	<i>Ok ve Yay</i>	61
2.2.4.1.2.	<i>Kılıç</i>	61
2.2.4.1.3.	<i>Gürz\Topuz ve Çomak</i>	62
2.2.4.2.	Koruma Amaçlı Silahlar	62
2.2.4.2.1.	<i>Zırh</i>	62
2.2.4.2.2.	<i>Tulga\Tolga\Miğfer</i>	62
2.2.4.2.3.	<i>Kalkan</i>	63
2.2.4.3.	Ağır Muharebe Silahları	63
2.2.4.3.1.	<i>Mancınık</i>	63
2.3.	ADALET	63
2.3.1.	Şer'i Yargı	63
2.4.	ADET VE GELENEKLER	64
2.4.1.	Tasavvuf Kültürü	64
2.4.2.	Evlilik ve Kadının Toplumdaki Yeri	69
2.4.3.	Cenaze Töreni ve Matemleri	73
2.5.	GÜNDELİK HAYAT	76
2.5.1.	Yeme-İçme Alışkanlıkları	76
2.5.1.1.	Yemekler	77
2.5.1.1.1.	<i>Etlı Yemekler</i>	78
2.5.1.1.2.	<i>Sebze Yemekleri</i>	79
2.5.1.1.3.	<i>Çorbalar</i>	80
2.5.1.1.4.	<i>Ekmekler</i>	80
2.5.1.1.5.	<i>Unlu Yiyecekler</i>	81
2.5.1.1.6.	<i>Tatlılar</i>	81
2.5.1.1.7.	<i>İçecekler</i>	82
2.5.1.1.8.	<i>Meyve ve Kuruyemişler</i>	83
2.5.2.	Giyim Kuşam	83
2.5.2.1.	Kumaşlar	84
2.5.2.2.	Gıysiler	85

2.5.2.2.1. <i>Hırka</i>	85
2.5.2.2.2. <i>Kaftan</i>	85
2.5.2.2.3. <i>Kürk</i>	85
2.5.2.2.4. <i>Gömlek</i>	86
2.5.2.2.5. <i>Cübbe ve Ferace</i>	86
2.5.2.2.6. <i>Çarşaf</i>	87
2.5.2.2.7. <i>Başlıklar</i>	87
2.5.2.2.8. <i>Ayakkabılar</i>	88
2.5.3. Süslenme Alışkanlıkları ve Vasıtaları	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	92
3. EKONOMİK HAYAT	92
3.1. TARIM	92
3.1.1. Anadolu Beylikleri Döneminde Tarım	95
3.2. TİCARET	96
3.3. ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE TİCARET	100
3.4. PARA	100
3.5. VERGİ	102
3.6. MESLEKLER	103
3.6.1. Giyim-Tekstil İle İlgili Meslekler	104
3.6.1.1. Dokumacı	104
3.6.1.2. Bezzaz	104
3.6.1.3. Terzi	104
3.6.1.4. Eskici	105
3.6.1.5. Nakışçı	105
3.6.2. Hayvancılık ve Dericilik İle İlgili Meslekler	105
3.6.2.1. At Yetiştiricisi	105
3.6.2.2. Nalbant	106
3.6.2.3. Çobanlık	106
3.6.2.4. Derici	106
3.6.2.5. Ayakkabıcı/Kunduracı	107
3.6.3. Gıda İle İlgili Meslekler	107

3.6.3.1.	Bahçivan	107
3.6.3.2.	Bakkal	108
3.6.3.3.	Bozacı	108
3.6.3.4.	Ekmekçi/Fırıncı	108
3.6.3.5.	Kasap	108
3.6.3.6.	Değirmenci	109
3.6.3.7.	Sakka/Saka	109
3.6.3.8.	Bulaşıkçı	109
3.6.3.9.	Helvacı	109
3.6.3.10.	Şekerci	109
3.6.4.	Diğer Meslekler	110
3.6.4.1.	Kuyumcu	110
3.6.4.2.	Demirci	110
3.6.4.3.	Ressam	111
3.6.4.4.	Hacamatçı	111
3.6.4.5.	Mühendis	111
3.6.4.6.	Mimar	111
3.6.5.	Beylikler Dönemi Meslekler	112
SONUÇ		114
BİBLİYOGRAFYA		118

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
c	Cilt
ev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
S	Sayı
s	Sayfa
Yay.	Yayın
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Selçuklular, İnan ve çevresinde güçlendikten sonra yönlerini batıya çevirerek kısa bir süre içerisinde Anadolu coğrafyasını hakimiyet altına almaya çalışmışlardır. Anadolu, Türk askeri gücü ile ilk defa 1048'de Pasinler Ovası'nda karşılaşmış, bu karşılaşma Türklerin zaferi ile neticelenmiştir. 1048'e kadar herhangi bir Müslüman güç uzunca bir süre Bizans'a karşı ciddi bir başarı kazanamamıştı.¹ Önceki dönemde Anadolu'ya yapılan Türk akınları daha ziyade keşif amaçlıydı. 1048'den 1071 Malazgirt zaferine kadar olan Türk akınları Bizans'ın gücünü kırma ve yurt edinme bakımından önemlidir. Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi Büyük Selçuklu sultanları Türkmenleri Anadolu'ya yönlendirirken hem kendi yönettikleri sahada asayişi sağlayıp, İslam ülkelerini onların akınlarından koruyor hem de Bizans'a karşı güç kazanıyorlardı. Malazgirt savaşı ile Bizans'ın gücü kırılınca Anadolu'da hızlı bir yayılma süreci başladı.² 1068'de tahta geçen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in ilk hedefi Türk akınlarını durdurmaktı. İmparator, Franklar, Uzlar, Peçenekler ve Makedonyalılardan oluşan bir orduyla Doğu'ya sefer düzenledi. Fakat başarı elde edemedi. 1071'de bu defa kesin başarı için oldukça kalabalık bir orduyla İstanbul'dan ayrıldı. Bu sırada Alparslan Fâtımîler üzerine sefere çıkmıştı. Bizans ordusunun ilerleyişini haber alınca hızla geri döndü ve Malazgirt'te Bizans ordusuyla karşılaştı. Alparslan'ın kuvvetleri Bizans ordusuna göre sayıca az olmasına rağmen onları yenilgiye uğrattı ve imparator Diogenes'i esir aldı. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci kesin bir şekilde başlamış ve Anadolu'ya yapılan akınlar sonucu fetihler hızlanmıştı. Bu savaşla Müslümanların Anadolu'ya kalıcı olarak yerleşmeye başlaması Haçlı Seferlerinin başlamasına neden oldu.³

Selçuklular'ın Arslan Yabgu koluna mensup Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Alparslan'ın ölümünden sonra Melikşah'ın Büyük Selçuklu tahtına çıktığı dönemde,

¹ Kemal Ramazan Haykıran, **Moğollar ve Mevlânâ**, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s. 21.

² Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2012, s. 277.

³ Haykıran, a.g.e., s. 22.

kardeşleri Mansur, Alp İlek ve Devlet (Dolat) ile birlikte Anadolu'ya gelerek Fırat Irmağı civarında, fetih hareketlerine başladı.⁴

Başından beri Büyük Selçuklu yönetimiyle sorunlar yaşayan Süleyman Şah 1075'te Bizans'ın ilk başkenti İznik'i ele geçirip başkent ilan etti ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Bu sırada Bizans Devleti içerisinde taht kavgaları yaşanıyordu. Süleyman Şah bu karışıklıktan yararlanarak sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yönlerinde genişletme imkânı buldu. Bursa civarını ve Kocaeli Yarımadası'nı ele geçirerek Üsküdar ve Kadıköy'e kadar ilerledi.⁵ 1082 yılında elde ettiği Dragos galibiyetinden sonra Bizans'la Dragos Suyu Antlaşması yaptı ve bu antlaşma ile Marmara Denizi kıyılarına kadar Anadolu'ya hakim olduğunu bu güçlü rakibine kabul ettirdi. Hâkimiyet alanını daha da genişletmek isteyen Süleyman Şah, Güneydoğu Anadolu bölgesine ilerledi. Tarsus, Adana, Misis, Anazarba yörelerini fethetti ve Malatya'yı vergiye bağladı. Daha sonra 1082/1083 yılında kurulan Ermeni Prenslığıne bağlı Antakya'yı fethetti. Fetihlere devam eden Süleyman Şah Halep'e kadar ilerledi. Onun ilerleyişi bölgedeki emirlerin ve bilhassa Suriye ve Filistin Selçuklu meliki Tutuş' u tedirgin ediyordu. İki taraf arasında bir çatışma kaçınılmaz olunca Aynü seylem civarında iki Selçuklu ordusu savaşa tutuştu. Savaşı kaybeden Süleyman Şah bir rivayete göre intihar etti (1086).⁶ Süleyman Şah'ın ölümünden sonra küçük yaştaki oğulları yakalanıp Melikşah'a getirilince Türkiye Selçuklu tahtı bir süre boş kaldı. Melikşah'ın ölümünden sonra İznik'e gelen Kılıçarslan Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. Kılıçarslan babasının hâkimiyet sahasını yeniden kontrolüne almaya çalıştı. Kılıçarslan devrindeki asıl problem 1095 yılında Papa II.Urbanus'un çağrısıyla başlayan Haçlı Seferleriydi. Haçlı Seferleri İznik başta olmak üzere Selçuklu hakimiyeti altındaki bazı şehirlerin Bizans'ın veya Haçlıların eline geçmesiyle sonuçlandı. Kılıçarslan Dorylaion Savaşı'nda Haçlılara mağlup oldu. Başkentini Konya'ya taşıdı. İlk Haçlı birliklerinin geçişine engel olamasa da 1101 yılında gelen Haçlılara karşı önemli başarılar kazandı. Bu arada Anadolu'daki bazı şehirlerin, bilhassa Malatya'nın hakimiyeti için

⁴ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, TTK Yay., 2014, s. 521.

⁵ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi**, Ankara, TTK Yay., 2014, s.105.

⁶ Sevim-Merçil, a.g.e., s. 524-527.

Danişmendlilerle mücadele etti. Sultan Kılıçarslan Malatya'yı ele geçirdikten sonra Büyük Selçuklu hakimiyeti altındaki Musul'u kontrolü altına aldı. Ancak bir kez daha iki kardeş devletin mücadelesi baş gösterdi.

Musul'un Türkiye Selçuklu eline geçtiğini öğrenen Çavlı bölgeye hareket etti. Habur ırmağı civarında yapılan savaşta Kılıçarslan beraberindeki kuvvetlerin taraf değiştirmesi üzerine yenilgiye uğradı ve Habur ırmağında boğularak öldü (1107). Kılıçarslan'ın on beş yıllık saltanatı Bizans ve Haçlılarla mücadele ile geçmiş, Sultan Anadolu'daki beylikleri hakimiyeti altına alarak Anadolu birliğini kurmaya çabalamıştı.⁷

Kılıçarslan'ın beklenmedik ölümü Anadolu'da siyasi bir kaos meydana getirdi. Bu karmaşadan yararlanan Bizans, Edremit-Antalya arasındaki toprakları ele geçirdi. Diğer taraftan Ermeniler ve Haçlılar da bu durumdan yararlanmaya çalıştı.⁸

Sultan Kılıçarslan'dan sonra tahta oğlu Şâhinşah geçti. Şâhinşah İznik'i tekrar elde etmek için akınlarda bulundu ise de başarı elde edemedi. Bu arada Kılıçarslan'ın diğer oğlu Mesud kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin yardımıyla Şâhinşah üzerine yürüdüğünde Bizans ile mücadele devam ediyordu. İki kardeş arasında yapılan mücadeleyi Mesud kazandı ve Türkiye Selçuklu Sultanı oldu.⁹

Sultan Mesud, kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melik Muhammed'e karşı üstünlük kurarak Selçuklu hakimiyetini tekrar güçlendirdi. Bizans ile olan mücadeleye devam eden Sultan, Bizans'taki taht değişikliğinden yararlanarak Ceyhan ve Elbistan yörelerini ele geçirdi.¹⁰ Sultan Mesud döneminin önemli olaylarından biri de II. Haçlı seferiydi. 1144'de İmâdüddin Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğunu ortadan kaldırması üzerine Fransa Kralı VII. Louis ve Alman İmparatoru III. Konrad'ın komutalarındaki Haçlı orduları İznik üzerinden Eskişehir'e ilerlemişlerdi. Bunu haber alan Mesud Eskişehir'de Haçlı ordularını bozguna uğrattı. Kazandığı bu başarılarla Anadolu'da tekrar Selçuklu hâkimiyetini kuran Sultan Mesud'a Abbasi halifesi hil'atler göndererek tebrik etti. Sultan Mesud hem Bizans'a karşı hem de Haçlılara karşı başarılar kazandı ve sınırlarını genişletti.

⁷ Sevim, a.g.e., s. 117-118.

⁸ Sevim, a.g.e., s. 118-119.

⁹ Sevim, a.g.e., s. 122.

¹⁰ Sevim-Merçil, a.g.e., s. 542-543.

O, Anadolu'daki gayri müslim halka adil davranmış, başta Konya olmak üzere birçok şehirde imar faaliyetlerinde bulunmuştu.¹¹ O zamana kadar Anadolu "Rum Diyarı" olarak anılırken ilk defa onun döneminde batı kaynaklarında Anadolu "Turkia" olarak anılmaya başlandı.¹²

Mesud'un ölümünden sonra yerine oğlu II. Kılıçarslan geçti. Kardeşi ile giriştiği taht mücadelesini kazanan Sultan II. Kılıçarslan kısa sürede Anadolu'da güçlü bir hakimiyet kurdu. Onun bu derece güçlenmesi Bizans İmparatoru Manuel'i tedirgin etmişti. İmparator, Kılıçarslan'ın gücünü kırmak için büyük bir ordu ile harekete geçti. Onun niyeti Selçuklular'ı Anadolu'dan tamamen uzaklaştırmaktı. İki ordu 1176'da Eğridir Gölü yakınlarındaki Miryokefalon'da karşılaştı. Kılıçarslan rakibini ağır bir yenilgiye uğrattı. Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma umutları ve Anadolu'yu kendi toprakları sayma düşünceleri sona erdi.¹³

Kılıçarslan Miryokefalon zaferinden sonra Danişmendlilerin eline geçmiş olan Malatya'yı yeniden Selçuklu topraklarına dahil etti (1178).¹⁴

Savaş sonrası dönemde Anadolu'daki hakimiyetini pekiştirmeye çalışan Kılıçarslan, 1189'da Kudüs'ün Selâhaddin Eyyûbî tarafından fethi üzerine Avrupa'dan gelen Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa kumandasındaki Haçlı ordularının Selçuklu topraklarına girmesi üzerine Haçlılar ile mücadeleye girişti. Ancak iç karışıklıklardan dolayı Haçlı ordusunu durdurmak mümkün olamayacağını anlayınca Haçlılarla antlaşma yapmak zorunda kaldı.¹⁵ Sultan Kılıçarslan ölmeden önce ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdı. Ancak bu durum ülkede taht kavgalarının başlamasına neden oldu. Kendisi de bu mücadelelere dahil olan Sultan 80 yaş civarında vefat etti.¹⁶

Onun ölümünden sonra oğulları arasındaki taht kavgaları siyasi bakımdan Anadolu'yu bir kaosa sürükledi. Bu süreçte Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev iki defa tahta çıktı ve her defasında beş yıl tahtta kaldı. Keyhüsrev'in ilk saltanat dönemi

¹¹ Sevim-Merçil, a.g.e., s. 545-546.

¹² Turan, a.g.e., s. 291.

¹³ Turan, a.g.e., s. 292.

¹⁴ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 550-551.

¹⁵ Turan, a.g.e., s. 293.

¹⁶ Sevim, a.g.e., s. 133.

(1192-1197) taht mücadeleleri ile geçti. Ancak 1197'de Rükneddin Süleyman Şah ile yaptığı mücadeleyi kaybedince Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.¹⁷

Rükneddin Süleyman Şah tahtı ele geçirdi ilk olarak Bizans İmparatoru'nu vergiye bağladı. Mengüceklileri ve bazı Artukluları hâkimiyeti altına aldı ve Erzurum'da Saltukluları ortadan kaldırarak Gürcistan ile komşu oldu. Onun Gürcistan topraklarına yaptığı sefer sırasında yolda iken ölümü üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev yeniden Selçuklu tahtına çıktı.¹⁸

Onun tahta çıkışından bir yıl önce, 1204'te Haçlıların İstanbul'u işgal etmiş İstanbul'da bir Latin devleti kurulmuştu. Ardından Sultan Gıyâseddin bu dönemde Samsun'u ele geçirdi. Ardından Akdeniz'de önemli bir ticaret limanı olan Antalya'yı kuşattı. Antalya o dönemde Aldo Brandini adında bir İtalyan'ın elinde bulunuyordu. Aldo Kıbrıs'tan yardım isteyince Gıyâseddin Keyhüsrev şehri ele geçiremedi. Fakat Lâtin yönetiminden memnun olmayan Antalya halkının daveti üzerine tekrar kuşatarak şehri teslim aldı (1207). Antalya'nın fethedilmesiyle Selçuklu Devleti ekonomik olarak büyük bir gelişme gösterdi. Sultan Antalya'da Selçuklulara ait ilk donanmayı kurdu. Bu tarihten sonra Avrupalılar ile ticari ilişkiler arttı ve antlaşmalar yapıldı. Antalya kuşatması sırasında gemileri soyulan tacirlere tazminat ödendi ve ticaret gemilerinden ve kervanlardan alınan vergiler kaldırıldı. Sultan İznik İmparatoru Laskaris ile Denizli-Ladik civarında giriştiği mücadelede 1211'de şehit düştü.¹⁹

Yerine geçen oğlu I. İzzeddin Keykâvus babası gibi aynı şekilde fetih siyasetine devam etti. İlk olarak 1214'te Sinop'u fethederek, bu şehre birçok yerden tüccar ve sermayedar götürerek bu şehri bir ticaret limanı haline getirdi. Antalya'da olduğu gibi burada da bir donanma kuruldu. Esir aldığı Trabzon İmparatorunu antlaşma imzalayıp serbest bıraktı. Kardeşi Alâeddin Keykûbâd ile olan saltanat mücadelelerinden yararlanıp harekete geçen Ermeniler üzerine yürüyerek 1216'da Ermenileri yenilgiye uğrattı. Eyyûbîler'in iç karışıklıklarından faydalanarak Kuzey Suriye taraflarında fetihlerde bulundu. Artuklu hükümdarı ve Erbil hükümdarını da

¹⁷ Songül Mecit, **Anadolu Selçukluları-Bir Hanedanın Evrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 172.

¹⁸ Turan, a.g.e., s. 293.

¹⁹ Sevim, a.g.e., s. 137-139.

kendisine bağladı.²⁰ 1220 yılında Malatya seferinde iken hastalanarak vefat eden Sultan I. İzzeddin Keykâvus, kısa süren saltanatı boyunca Selçukluları siyasi ve iktisadi olarak yükselterek dünya ticaretinde önemli bir yere getirmişti.²¹

Onun ölümünden sonra tahta geçen I. Alâeddin Keykûbâd devri imar faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemdir. İleri görüşlü bir devlet adamı olan Sultan I. Alâeddin Keykûbâd tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak Konya, Kayseri ve Sivas başta olmak üzere birçok şehri Moğol tehdidine karşı surlarla, kalelerle donatarak savunmalarını güçlendirdi. İzzeddin Keykâvus döneminde Eyyûbilerle bozulan ilişkileri evlilik yoluyla tekrar düzeltti. Abbasi halifesinin Moğollara karşı yardım istemesi üzerine Bağdat'a beş bin kişilik bir ordu gönderdi. Daha sonra Kalonoros kalesini fethettikten sonra burada Alâiyye (Alanya) şehrini imar etti, şehre kendi adını verdi ve orada bir de tersane inşa ettirdi.²²

Bu fethin hemen ardından Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev döneminden itibaren devlet işlerine doğrudan müdahale eden, neredeyse sultan gibi hareket eden Seyfeddin Abaya, Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Behramşah ve Bahâeddin Kutluca vs. gibi emirleri ortadan kaldırarak merkezi otoriteyi tesis etmeye çalıştı.²³

Bu şekilde gücünü pekiştirdikten sonra, Türkiye-Suriye kervan yolunu kesip, tüccarların mallarına el koyan Kilikya Ermenilerine karşı sefer düzenledi. Sultan Keykûbâd'ın bu seferde ele geçirdiği İçel'e yerleştirdiği Türkmenler daha sonra Karamanlı Beyliği'nin kurulmasını sağlayacaklardır.²⁴ Daha sonra Emir Hüsameddin Çoban'ı Suğdak (Kırım Sahili) seferine memur etti. İlk defa deniz aşırı düzenlenen bu sefer ile Suğdak Selçuklu hakimiyetine girdi (1227).²⁵

Sultan Alâeddin Keykûbâd Selçuklu tâbiyyetinden çıkıp Mısır hükümdarına bağlanan Hârizmşahlarla kendisine karşı ittifak yapan Artuklu emiri Mesud'a karşı faaliyete geçti. Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kalelerini kuşattı. Kendisine karşı

²⁰ Turan, s. 294.

²¹ Sevim-Merçil, s. 566.

²² Sevim-Merçil, s. 567-568.

²³ Sevim, s. 145-146.

²⁴ Turan, s. 295

²⁵ İbn Bibi El-Hüseyn B.Muhammed B.Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye: Selçuknâme**, çev.Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 335-343.

koyan Eyyubi-Artuklu müttefik ordusunu yenilgiye uğrattı. Fakat sultan bu zafere rağmen Celâleddin Hârizmşah'ın doğu sınırlarına ulaşması ve yaklaşan Moğol tehlikesinden dolayı Eyyûbîlerle ve Artuklularla ittifak yapmayı tercih etti. Hatta Meliküladil'in kızı Gâziye Hatun'la evlenerek bu ittifakı kuvvetlendirdi.²⁶

1128'de ise Mengüceklere son vererek Erzincan'ı topraklarına kattı. Ardından Selçuklu hakimiyetinden ayrılıp Hârizmşah'a bağlanan Trabzon Rumlarına sefer düzenleyen Sultan Alâeddin Keykûbâd Trabzon'a kadar ulaştı. Hava koşulları ve şehrin direnmesi nedeniyle Trabzon fethedilemedi.

I. Alâeddin Keykûbâd Moğol tehlikesine karşı Celâleddin Hârizmşah'a ittifak teklifinde bulundu ise de Celâleddin Hârizmşah bu ittifakı kabul etmediği gibi Selçuklu hakimiyeti altındaki şehirlere saldırınca Hârizmşah ordusu ile Selçuklu ordusu 1230 yılında Yassı-Çemen'de karşı karşıya geldiler. Yapılan savaş Selçuklular'ın zaferiyle sonuçlandı. Sultan daha sonra, Gürcistan'a gönderdiği bir ordu ile kraliçeyi tâbiyeti altına aldı ve Van Gölü havzasını Eyyûbîler'in elinden aldı. Moğol hanı Ögedey'e elçi göndererek barış talebinde bulundu. Amacı olası bir Moğol tehlikesine karşı önlem almaktı.²⁷ Ancak 1237'de yediği bir av etinden zehirlenerek ölünce Selçuklu tarihi, yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde farklı bir seyir takip etmeye başladı.²⁸

Sultan I. Alâeddin Keykûbâd saltanatı boyunca siyasi ve askeri başarılarının yanı sıra Selçuklu Devleti'nin ekonomik ve kültürel olarak da yükselmesini sağlamıştı. Uluslararası ticaret yollarının güvenliğini sağladı ve bununla da kalmayarak bu ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yapmış, böylece Anadolu'da hakim olan huzur ve refah sayesinde İslam coğrafyasının diğer bölgelerinden Anadolu'ya göçlerin başlamasını sağlamıştı. İslam dünyasının diğer coğrafyalarındaki mezhep çatışmaları, Moğol istilası ve taht mücadeleleri gibi sıkıntılardan dolayı ilmi faaliyetlerini devam ettiremeyen alim ve mutasavvıflar Anadolu'ya göç edip yerleşmişlerdi. Bu göçler sayesinde Anadolu'da farklı motiflerin etkisiyle kültürel bir zenginleşme başladı. I.Alâeddin Keykûbâd'ın alim ve

²⁶ Sevim-Merçil, s. 570.

²⁷ Turan, s. 29.

²⁸ İbn Bibi, a.g.e., s. 445, Sevim-Merçil, s. 576.

mutasavvıfları himaye politikası ile bu göç hareketi daha da hızlanmıştı.²⁹ Anadolu siyasî, askerî ve iktisadî açıdan güçlü olmasına rağmen kültürel bir eksiklik içindeydi. Anadolu hâlâ kâdim kültürün etkisi altındaydı. İşte Mevlânâ ve ailesi bu göç hareketi ile Anadolu'ya gelip Sultan'ın davetiyle Konya'ya yerleşmişti. Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled bu kültürel hareketliliğe katkıda bulunmuşlardır. Sultan Alâeddin Keykûbâd'ın ölümünün ardından bu huzurlu ortam Moğol istilasıyla sona ermiş ve halk arasında başlayan sıkıntıları aşmasında Mevlânâ ve dönemindeki diğer sûfîler ve alimler kaos ve çıkmazdan Anadolu halkının kurtulmasında büyük pay sahibi olmuşlardı.

²⁹ Haykıran, a. g. e., s. 25.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. MEVLÂNÂ' NIN HAYATI

1.1.1. Mevlânâ'nın Çocukluğu

Kaynakların pek çoğunda Mevlânâ'nın, 6 Rebiyülevvel 604 'te (30 Eylül 1207) Belh'te dünyaya geldiği nakledilmektedir.³⁰ Mevlânâ'nın annesi Mader-i sultan olarak anılan Mümine Hatun, babası ise Sultanü'l - Ulema Muhammed Bahâeddin Veled'dir.³¹ Eflâkî eserinde annesinin soyunun Hz. Ali'ye dayandığını söyler.³² Sipehsâlâr'a göre, Bahâeddin Veled'in soyu Ebu Bekir Sıddık'a dayanır.³³ Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in annesi Hârizmşahlar hanedanına mensuptur.³⁴ Mevlânâ'nın adı Muhammed, lakabı ise Celâleddin'dir. Bu lakabından başka Bahâeddin Veled'in taktığı Hüdâvendigâr ismiyle de bilinir.³⁵ Konya'da yaşamaya başladıktan sonraki dönemde Rûmî lakabıyla da tanınmıştır.

Mevlânâ'nın çocukluk dönemine dair verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Muhtemelen Moğol istilasının etkisiyle babası Bahâeddin Veled ve ailesinin, Mevlânâ henüz beş yaşında iken Belh şehrinden ayrılmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.³⁶ Eflâkî, Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılış nedenini, Fahreddin Râzî'ye olan kırgınlığı ile ilişkilendirir. Fakat, Fahreddin Râzî'nin 1209'da vefat ettiği göz önüne alındığında bu bilgiye ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Zira Bahâeddin

³⁰ Ahmed Eflâkî, **Ariflerin Menkıbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, Kabalcı Yay., 2015, s. 117; Bedüzzaman Fûrûzanfer, **Mevlânâ Celâleddin**, çev. Feridun Nafiz Uzluç, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2005, s. 51; Şefik Can, **Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri**, İstanbul Ötüken Yay., 1995, s. 31.

³¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi**, İstanbul, İnkilâp Yay., 2015, s. 44.

³² Eflâkî, a. g. e., s. 118.

³³ Ferîdûn Bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve Etrafindakiler (Sipehsâlâr Risalesi)**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, Pinhan Yay., 2011, s. 23.

³⁴ Fûrûzanfer, a. g. e., s. 53.

³⁵ Fûrûzanfer, a. g. e., s. 49.

³⁶ Fûrûzanfer, a. g. e., s. 59.

Veled Râzî'nin vefatından birkaç yıl sonra Belh'ten ayrılmıştır.³⁷ Bu durumda Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılış nedeninin Fahreddin Râzî'yle olan fikir ayrılığı ve kırgınlığından ziyade Moğol istilası olduğu ortaya çıkmaktadır. Şefik Can ise Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılma nedeni olarak Fahreddin Râzî ve Hârizmşah sultanı ile olan fikir ayrılığının üzerinde durur. Bahâeddin Veled, Necmeddîn-i Kübrâ'ya bağlıydı ve vaazlarında akla önem veren alimlerin doğru yolda olmadığını söylediği için Râzî ile ters düşüyordu.³⁸

Bahâeddin Veled, Belh'ten ayrıldıktan sonra Bağdat'a doğru yola çıktı. İlk olarak Nişabur'a ulaştı ve orada Ferîdüddin Attâr ile görüştü.³⁹ Rivayete göre, Ferîdüddin Attâr **Esrarnâme** adlı eserini Mevlânâ'ya hediye etmiş ve Bahâeddin Veled'e "*Umarım ki yakın zamanda senin bu oğlun alemde yanacak gönüllere ateş verir*" demiştir.⁴⁰

Bahâeddin Veled Bağdat'a ulaştıktan sonra orada üç gün konaklamış, ardından hacca gitmek üzere şehirden ayrılmıştır. Hac görevini yerine getirdikten sonra ise Şam'a giderek burada kısa bir süre ikâmet etmiştir.⁴¹ Bu dönemde Mevlânâ'nın Şam ve Halep'te eğitim gördüğü tahmin edilmektedir.⁴²

Eflâkî'nin rivayetine göre Nişabur'dan Şam'a gittiklerinde Şihabeddin Sühreverdi onları karşılamış, birlikte önce Mekke'ye, ardından da Şam ve Malatya'ya geçmişlerdir.⁴³ Bu yolculuk sonrasında Erzincan'a gelmişlerdir.⁴⁴ Yolculuk esnasında Evhadeddin Kirmanî, Sadeddin Hamevî, ve Şam'da ise Muhyiddin Arabî ile görüşmüşlerdir.⁴⁵ Bu şekilde yaklaşık yedi yıl süren bir yolculuktan sonra Erzincan'da I. Alâeddin Keykûbâd'ın halası Tac Melek Hatun'un

³⁷ Franklin D. Lewis, **Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı**, çev.Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, İstanbul, Kabalcı Yay., 2010, s. 93.

³⁸ Can, a.g.e., s. 33.

³⁹ Fûrûzanfer, a.g.e. s. 62.

⁴⁰ Gölparlı, a.g.e., s. 62.

⁴¹ Gölparlı, a.g.e., s. 65.

⁴² Annemarie Schimmel, **Ben Rüzgârım Sen Ateş: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî**, çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Yay., 1999, s. 13.

⁴³ Eflâkî, a.g.e. s. 78.

⁴⁴ Asaf Halet Çelebi, **Mevlânâ ve Mevlevilik**, İstanbul, Nuri Gök Matbaası, 1957, s. 18.

⁴⁵ Çelebi, a.g.e., s. 19.

İsmetiye Hangâhı'nda konaklamışlardır. Ancak buradaki ikamet uzun sürmemiş, Bahâeddin Veled önce Akşehir'e, oradan da Konya'ya göç etmiştir.⁴⁶

Bahâeddin Veled'in Konya'ya gitmesinde devrin Sultanı I. Alâeddin Keykûbad tarafından davet edilmesinin etkili olduğu yönünde yaygın bir kanı vardır. Ancak Sultan Veled'in **İbtidânâme**'sinde Bahâeddin Veled'in Konya'ya davet edildiğine dair rivayete yer verilmemiştir. Bununla birlikte I. Alâeddin Keykûbâd'ın Bahâeddin Veled'in ününü duyup onu ziyaret ettiği malûmdur.⁴⁷

1.1.2. Mevlânâ'nın Gençliği

Mevlânâ'nın Belh'ten Anadolu'ya uzanan seyahat süreci Larenden itibaren gençlik çağına geçiş devresi olarak kabul edilebilir.

Mevlânâ ve ailesi Akşehir'den ayrılıp Larendeye (Karaman) doğru yola çıktıklarında onların geliş haberi birkaç gün önceden Larendede duyulmuştu. Rivayete göre Larendeye ulaştıklarında şehrin emiri Musa Bey onları karşılamış ve sarayına davet etmişti. Ancak Bahâeddin Veled "*Bize, sarayda değil, medresede oturmak yakışır*" diyerek bu teklifi geri çevirdi.⁴⁸

Bu rivayet Mevlânâ ailesinin dönemin iktidarı üzerindeki etkisini vurgulamak amacıyla daha sonradan Mevlevî literatür içerisine ilave edilmiş olmalıdır. Bununla birlikte Bahâeddin Veled'in Larendede bir süre ikâmet ettiği anlaşılmaktadır. Bu ikâmet sırasında artık on sekiz yaşında genç bir delikanlı olan Mevlânâ Semerkandlı Hoca Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun ile evlendirilmiştir. Bahâeddin Veled, yedi yaşına kadar talebesi olmuş Gevher Hatun'un huyunu çok beğendiği için onu oğluna uygun bir eş olarak görmüş ve onları evlendirmişti.⁴⁹

Bahâeddin Veled'in Larendeye geldikten sonra yöneticilerin iltifatıyla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Mesela Emir Musa Bey, Bahâeddin Veled için Larendede büyük bir medrese yapılmasını emretmişti. Halk Bahâeddin Veled'i çok

⁴⁶ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 28-29.

⁴⁷ Gölpınarlı, a.g.e., s. 41.

⁴⁸ Can, a.g.e., s. 36.

⁴⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 81.

seviyordu. Bu sıralarda Mevlânâ da babasının derslerine devam ediyor, diğer büyük alimlerin eserlerini okuyor, bu şekilde bilgisini arttırıyordu.

Bu dönemde Mevlânâ ailesinin bazı üyelerinin vefat ettiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın evliliğinden kısa bir süre sonra annesi Mümine Hatun, ardından ağabeyi Alâeddin Muhammed ve bir süre sonra da kayınvalidesi vefat etmişlerdir.⁵⁰

Yukarıda belirtildiği üzere Mevlânâ ve ailesinin Larende'de yaşadığı bu dönemde Selçuklu tahtında I. Alâeddin Keykubat bulunuyordu. Sultan I. Alâeddin Keykûbâd ilme ve ilim adamlarına çok değer veriyordu. Bahâeddin Veled'in Karaman'da yaşadığını öğrenince çok sevdiği Emir Musa Bey'e sitem etti. Emir Musa Bey hemen Konya'ya gidip, Sultana Bahâeddin Veled'in kendi arzusu ile Larende'ye yerleştiğini anlattı.⁵¹ Sultan Alâeddin, Bahâeddin Veled ve ailesinin Larende'de yaşadığından emin olunca sevinçten ağladı ve şöyle dedi: *“Eğer zahmet ederde bizim başkentimize gelir ve Konya şehrini kendi çocuklarının makamı yaparsa, ben yaşadığım sürece şarkı ve çalgıların sesini dinlemem, hiç kimseye iradet getirmedığım halde, onun kulu ve müridi olurum.”*⁵² Sultan bunun üzerine Emir Musa'ya hediyeler verdi ve Sultan Veled'e elçiler göndererek Konya'ya davet etti. Baha Veled ise çocukları ve dostları ile birlikte Konya'ya hareket etti.⁵³

Sipehsâlâr'a göre; Sultan Alâeddin Keykûbâd, Bahâeddin Veled'in Konya'ya hareket ettiğini öğrenince haberciler göndererek görüşmek istediğini bildirdi. Bahâeddin Veled konuşma isteğini kabul etti. Sultan onu bu konuşma ile başkent Konya'ya gelmeye ikna etti. Konya'ya hareket eden Bahâeddin Veled'i Sultan tüm devlet erkânıyla karşıladı ve hürmetle şehre getirdiler. Sipehsâlâr, bu sırada Mevlânâ'nın on dört yaşlarında olduğunu söyler.⁵⁴

Konu ile ilgili olarak yukarıda da değinildiği üzere, Eflâkî'nin rivayeti biraz daha farklıdır. Eflâkî, Bahâeddin Veled'in Sultan Alâeddin ile görüşmekte pek de hevesli olmadığı anlatır. Bahâeddin Veled *“Alâeddin padişah içki içiyor ve çalgı sesi*

⁵⁰ Can, a.g.e., s. 37.

⁵¹ Can, a.g.e., s. 38.

⁵² Eflâkî, a.g.e., s. 82.

⁵³ Eflâkî, a.g.e., s. 82.

⁵⁴ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 29.

dinliyor. Ben onun yüzünü nasıl görebilirim?’’ der. Emir Musa, durumu olduğu gibi Sultana anlatır. Sultan “Eğer zahmet eder de bizim başkentimize gelir ve Konya şehrini kendi çocuklarının makamı yaparsa, ben yaşadığım sürece şarkı ve çalgıların sesini dinlemem, hiç kimseye iradet getirmedığım halde, onun kulu ve müridi olurum’’ der.⁵⁵

Bununla birlikte hem Eflâkî hem de Sipehsâlâr Sultan Alâeddin’in Bahâeddin Veled’i Konya’ya sıcak bir karşılamayla davet ettiği konusunda aynı fikirdedirler.

Sultan Alâeddin Keykûbâd, Bahâeddin Veled ve ailesine kendi sarayında yer hazırlamak niyetindeydi. Fakat Bahâeddin Veled “*İmamlara medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar uygundur!*” diyerek padişahın teklifini kabul etmedi.⁵⁶

Bahâeddin Veled ve ailesi o dönemde Konya’daki tek medrese olan Altunapa Medresesi’nde yaşamaya başladılar.⁵⁷

Ancak bir süre sonra bu medresenin ihtiyaca cevap vermediği anlaşılınca Emir Bedreddin Gevhertaş, Bahâeddin Veled ve ailesine bir medrese yaptırmaya karar verdi. Bedreddin Gevhertaş Bahâeddin Veled’in müridi idi. Sultan Köşkü civarında yapımına başlanan bu medrese bir kaç ayda tamamlandı. Bahâeddin Veled ve ailesi buraya taşınıp ömürlerinin sonuna kadar burada yaşadılar.⁵⁸

Mevlânâ ve ailesinin Konya’ya yerleşmesinden iki yıl sonra Bahâeddin Veled vefat etti. Mevlânâ bu sırada yirmi dört yaşındaydı. Sultan Veled’in eseri **İbtidânâme**’ye göre babasının makamına oturdu ve vaaz vermeye başladı.⁵⁹ Babasının müridleri tarafından sevilip sayılıyordu ve hepsi onun etrafında toplanmıştı.

Kaynaklar, Mevlânâ’nın babasının ölümüyle büyük bir manevi boşluk içerisine düştüğü kanaatindedirler. Çünkü onun için Bahâeddin Veled yalnızca bir

⁵⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 82.

⁵⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 83.

⁵⁷ Lewis, a.g.e., s. 108.

⁵⁸ Can, a.g.e., s. 41.

⁵⁹ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 79.

baba değil, bir mürid, bir insan-ı kâmil idi. Mevlânâ, babasının ölümünden sonra bir yıl şeyhsiz yaşadı. Ertesi yıl, Bahâeddin Veled'in halifelerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık, şeyhini ziyaret için Konya'ya gelmiş ve onun bir yıl önce vefat ettiğini öğrenmişti. Seyyid Burhâneddin Belh'te Sultanü'l - Ulemâ'nın müridi idi ve Mevlânâ'nın çocukluğunda onun eğitimi ile ilgileniyordu. Mevlânâ Seyyid'i görünce çok sevindi. Seyyid'in babasının yerine geçen Mevlânâ'ya "*Bilgide eşin yok, seçkin bir ersin amma baban, hal sahibiydi, sen de sözü bırak da onun haline sahip olmaya bak. Buna çalış da tamamıyla ona varis ol, güneş gibi alemleri aydınlat*" dediği nakledilir.⁶⁰ Mevlânâ şeyhin sözlerini dikkate alarak ona teslim olmuştur. Mevlânâ o günden sonra Seyyid'in müridi olmuş ve babasının yolu olan Kübreviyye tarikatının vird ve tesbihlerine başlamıştır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın belirttiğine göre, Seyyid Burhâneddin babasının **Maârif**'ini bin kere tekrarlatmıştır.⁶¹ Mevlânâ babasının eseri **Maârif**'ten çok faydalanmış, orada onun duygu ve fikirlerini bulmuştur.⁶²

Eflâkî'ye göre Mevlânâ Seyyid Burhâneddin Muhakkık'ın sorduğu tüm sorulara türlü cevaplar vermiş, bunun üzerine Seyyid Mevlânâ'nın ayağının altına öpmüş ve "*Din ve yakîn ilminde babanı hayli geçmişsin; fakat babanın hem kâl ilmi tamamdı hem de hal ilmini tamamen biliyordu. Bugünden sonra senin hâl ilmini izlemeni istiyorum. Bu peygamberlerin ve velilerin ilmidir. O ilme ledün ilmi derler. Biz ona yanımızdaki ilimden verdik bu ilimden ibarettir. O mana bana şeyh hazretlerinden ulaşmıştır, onu yine benden al ki bütün hallerde zâhir ve bâtın bakımından babanın varisi ve onun aynı olası*" demiştir.⁶³

Bu şekilde Mevlânâ'yı müridliğe kabul eden Seyyid Burhâneddin Muhakkık bir süre sonra şeriat ve din bilgisini iletmesi için Mevlânâ'yı Halep ve Şam'a göndermiştir. Mevlânâ, eğitim için Şam'a gidince Seyyid de Kayseri'ye gitmiştir.⁶⁴

⁶⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 45.

⁶¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 46.

⁶² Can, a.g.e., s. 43.

⁶³ Eflâkî, a.g.e., s. 104.

⁶⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 43.

Halep'e giden Mevlânâ buradaki meşhur Halaviyye medresesinde İbnü'l Adîm'den fıkıh eğitimi aldı. İbnü'l Adîm, Bahâeddin Veled'i tanımış ve oğlu Mevlânâ'nın da zekâ ve kabiliyetine hayran olmuş, onunla yakından ilgilenmişti. Mevlânâ buradan Şam'a geçti. Orada Makdisiyye Medresesi'nde kaldı. O sırada İbnü'l-Arabî de Şam'da idi. Mevlânâ burada İbnü'l-Arabî ile görüştü. Mevlânâ dört yıl sürecek Şam günlerinde birçok alimle tanıştı ve sevilen biri haline geldi.

Mevlânâ tahsil hayatını iki yıl Halep'te, dört yıl da Şam'da kaldığı sürede derinleştirmiştir.⁶⁵ Mevlânâ Şam ve Halep'teki eğitimin ardından tekrar Konya'ya döndü. Dönüş yolunda Kayseri'ye uğrayıp şeyhini ziyaret etti. Şefik Can, Seyyid Burhâneddin Muhakkık'ın eğitimden dönen Mevlânâ'yı hayli olgunlaşmış bulduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin Muhakkık ölümüne kadar dokuz yıl ona hizmet etmiştir.⁶⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, bu dokuz yılın içine tahsil müddetini sığdırmanın mümkün olmadığı kanaatinde. Gölpınarlı Seyyid'in geleneğe bağlı olarak çektirdiği çile sayısının bin bir gün olduğunu, bunun beş küsür yıl olduğunu ve bu durumda tahsile daha Belh'te iken başlamış olabileceğini ifade etmektedir.⁶⁸

1.1.3. Bir Müderris ve Sûfî Olarak Mevlânâ

Mevlânâ Şam ve Halep'te en tanınmış alimlerden ders almış, en ünlü sûfîlerin sohbetinde bulunmuştu. Hadis, tefsir, fıkıh, arabiyat, ma'kulat ve menkulat gibi ilimlerde zamanının önde gelen alimlerinden birisi haline gelmişti.⁶⁹ Böylece Mevlânâ şeriata bağlılığı, iyiliği alçak gönüllülüğü ile halkın hem sevgisini hem de hayranlığını kazanmıştı. Hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık ile birlikte sûflikte de en yüksek mertebeye erişmiş ve irşada başlamıştı. Bu nedenle Seyyid Burhâneddin'in ölümünden sonra medresede fıkıh ve din ilimlerine dair dersler verdi. Etrafında birçok mürid toplanmış ve ünü etrafa yayılmıştı. Mevlânâ'nın verdiği bu dersler beş yıl yani 1244-1245 yılına kadar sürdü. Mevlânâ ders verdiği

⁶⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 44.

⁶⁶ Gölpınarlı, a.g.e., s. 44.

⁶⁷ Eflâkî, a.g.e., s. 104.

⁶⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 46.

⁶⁹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 50.

yıllarda, ilerleyen süreçte hayatının en büyük değişimini kendisine yaşatacak olan Şems-i Tebrizî ile tanıştı. Gerçekten de Şems, Mevlânâ'nın tasavvuf düşüncesinin şekillenmesinde en belirgin şahsiyet olmuştu.

Şefik Can, Şems'in Tebriz'de doğmasından hareketle Azeri Türklerinden olduğu kanaatindedir. Eflâkî ise Şems'in asıl adını Şemseddin Muhammed bin Ali bin Melekdad olarak verir.⁷⁰

Sipehsâlâr Şems'ten, “*velilerin ve erenlerin sultanı, sevgililerin baş tacı, ariflerin kutbu, muvahhidlerin kendisiyle övündüğü, müminler üzerine Tanrı'nın hücceti*” gibi övgülerle söz eder.⁷¹ Şems'in hangi tarikata bağlı olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazılarına göre Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden Baba Kemal'in müridi, bazılarına göre ise de Halvetiyye'nin Ebheri kolundandır.⁷² Fakat Eflâkî'nin rivayeti ise çok daha farklıdır. Buna göre Şems Tebriz'de sepet ve zembil örücüsü Ebu Bekir Tebrizi adında bir şeyhe bağlıdır. Abdülbaki Gölpınarlı ise, Şems'in şeyhinin Kalenderî olduğunu ve onun giyim, tavır, düşünce ve davranışlarının bir Kalenderîyi andırdığını söylemesine rağmen Şems'e Kalenderî dememiştir. Çünkü Kalenderîlerin esrar içme adeti Şems'te yoktur.⁷³ Ahmet Yaşar Ocak, Şems'in **Makâlât'ına** bakıldığında onun Kalenderî olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın Kalenderîlere olan sempati ve hoşgörüsü de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ocak'a göre Şems'in Kalenderliğine dair diğer bir ipucu ise Şems'in sık sık Kalenderî zaviyelerini ziyaret etmesidir.⁷⁴

Sipehsâlâr'ın Şems'e dair verdiği bilgiler daha kalender meşrep bir şeyh karakteri ortaya koymaktadır. Ona göre, Şems daima halktan kendini saklardı. Bir tacir kıyafeti giyer, nereye giderse kervansarayda kalır, halkın kendisini zengin zannetmesi için kapıya üç dinar değerinde bir kilit takardı. Halbuki içeride eski bir

⁷⁰ Lewis, a.g.e., s. 177.

⁷¹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 145.

⁷² Can, a.g.e., s. 48.

⁷³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 65.

⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi**, İstanbul, Kitap Yay., 2011, s. 224.

hasır ve kırık bir testiden başka bir şeyi yoktu. Geçimini ise şalvar uçkuru örerek sağlardı.⁷⁵

Şefik Can'ın naklettiği bir rivayete göre, “*Ey Tanrı! kendi örtülü olan sevgililerinden birini bana göstermeni istiyorum.*” diye dua eden Şems, bir gece bu arzusuna kavuşmuştu. Rivayete göre Şems bu duasına “*İstediğin gibi herkesin gözünden saklı, güzel mağfirete nail olmuş can, Belh’li Sultan’ül-Ulema Baha Veled’in oğludur*” şeklinde bir cevap almıştı.⁷⁶

1.1.4. Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî

Şems-i Tebrizî'nin Mevlânâ ile karşılaşmasına dair Mevlevî kaynaklarında pek çoğu menkıbevi motifler taşıyan bazı bilgiler yer almaktadır. Bu konuda da Eflâkî'nin rivayetleri diğerlerine oranla biraz daha teferruatlıdır. Eflâkî'nin anlattığına göre, Şems aradığı canı bulmak için Anadolu'ya doğru yola koyuldu. Konya'ya ulaştığında şekerciler (şekerfuruşan) hanına giderek bir oda kiralayıp orada yaşamaya başladı.⁷⁷

Bir gün Şems hanın kapısına oturmuştu. Mevlânâ ise Penbefuruşan (pamukçular) medresesi'nden çıkarken Şems birden bire koştu, katırın gemini tutarak şöyle dedi. “Ey dünya ve mana değerlerinin sarrafı, Tanrı adlarının bilgini! Söyle! Muhammed Hazretleri mi yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi büyüktür?” diye sordu.

Mevlânâ; “Hayır hayır Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velilerin başbuğu ve başkanıdır. Gerçekte büyüklük ve ululuk onundur” diye buyurdu.

Mevlânâ bu sorudan öylesine büyük bir dehşete kapılmıştı ki baygınlık geçirmişti. Kendine gelir gelmez Şems'i alıp evine götürdü. İkisi bir hücreye girdiler ve kırk gün halvette kaldılar.⁷⁸ Benzer rivayetlerin sahibi olan Sipehsâlâr ise

⁷⁵ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 145.

⁷⁶ Can, a.g.e., s. 125.

⁷⁷ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 97.

⁷⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 126.

Eflâkî'den farklı olarak Mevlânâ ve Şems buluştuktan sonra altı ay halvet halinde kaldıklarını söyler.⁷⁹

Şems'in Konya'ya gelişi 29 Kasım 1244 (642 Cemaziyelâhir 26) tarihine rastlamaktadır.⁸⁰ Fakat geldikten ne kadar zaman sonra Mevlânâ ile buluşuklarına dair bilgi yoktur. Şems Konya'ya gelişinde ihtiyar bir adam olduğunu **Makâlât**'ında anlatır. **Makâlât**'ında Mevlânâ'yla ilk buluşmalarından on altı yıl önce karşılaştıklarını ima eder. *“Bir kişi var ki onu kolay kolay karıştırmam. Bütün dünyayı arayıp tarasan onun gibi birisini bulamayacağın öyle bir ulu kişi ki, yalnızca bir merhaba dedim ve gitti, on altı yıl geçmiş”*.⁸¹

Şems ile karşılaştıktan sonra Mevlânâ'nın hayatında büyük değişiklikler meydana geldi. Müderrisliği ve vaaz vermeyi bıraktı. Ancak bu durum Konya'nın bilginleri ve alimleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Onlar *“Mevlânâ'yı her şeyden alıkoyan bu adam kimdir?”* diye Şems'e öfke duymaya başladılar.⁸²

Eflâkî'nin anlattığına göre; Mevlânâ sülûkunun başlangıcında babasının eseri **Maârif**'i okurdu. Şems bir gün kapıdan içeri girerek üç kez “okuma! okuma! okuma!” dedi. Bu olaydan sonra Mevlânâ ledün ilmi ile uğraşmaya başladı ve babasının eserini okumaktan da vazgeçti.⁸³

Şems bilgiye değil, gönül bilgisine, feyz ve cezbeyle önem veriyordu. Bu yüzden Şems'e göre bilgi bir amaç değil, hakikate ulaşmak için sadece bir araçtı. Mevlânâ'yı bağlı olduğu şeylerden ayırıyor, babasının eseri **Maârif**'i okumasını engelliyor, hatta görüştüğü insanlara da sınır koyuyordu.⁸⁴

Eflâkî'nin ifadelerinden Mevlânâ ile Şems'in arasındaki muhabbet müridlerinin kıskanmasına neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan endişe duyan Şems ise çareyi ortadan kaybolmakta bulmuştu. Eflâkî Şems'in Şam'a gittiğini yazsa da, Sipehsâlâr Şems'in tam olarak nereye gittiğinin bilinmediğini söyler.

⁷⁹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 57.

⁸⁰ Lewis, a.g.e., s. 200.

⁸¹ Lewis, a.g.e., s. 207.

⁸² Eflâkî, a.g.e., s. 474.

⁸³ Eflâkî, a.g.e., s. 475.

⁸⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 75.

Ancak Mevlânâ'ya yazdığı mektuplarında Şems'in Şam'da olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şems ilk kez Şam'a gittiğinde Mevlânâ ona dönmesi için mektuplar yazmıştı.⁸⁵ Mektuplarının birinde, “*Ey gönlümün nuru, gel, ey uğraşmalarımın isteklerimin gayesi gel! Hayatımızın, senin elinde olduğunu biliyorsun. Tatlı olan hayatı, zorlaştırma. Kullarına sıkıntı çektirme, gel! Ey âşık, ey maşuk, engelleri aş, inadı bırak da gel.*”⁸⁶ diyordu. Şems, Mevlânâ'nın bu arzu ve isteği ile Konya'ya geri döndü.

Fakat Konya'ya döndükten sonra bu kıskançlıkların artarak devam etmesi üzerine Şems tekrar ortadan kayboldu. Mevlânâ bu defa oğlu Bahâeddin Veled'i Şems'i bulmak üzere Şam'a gönderdi.⁸⁷ Sultan Veled de Şems'e muhabbeti olan birisiydi. Yirmi kişi ile birlikte Şems'i almak için Şam'a gitti. Şems dönmeyi kabul etti ve birlikte Konya'ya geri geldiler. Şems Mevlânâ'yı görünce attan indi ve sarıldılar.⁸⁸

Şems Konya'ya ikinci gelişinde kendisine kötülük edenleri affetti. Bu süreçte Şems ile Mevlânâ'nın dostluğu daha da kuvvetlendi. Semâ meclisleri düzenleniyor, şevk ve neşeyle günler geçiyor, her gün bir yere davet ediliyorlardı. Fakat bu huzurlu günler de uzun sürmedi ve kıskançlıklar tekrar başladı. Rivayete göre; Şems Sultan Veled'e “*bu defa öyle bir ortadan kaybolacağım ki kimse izimi bulamayacak, onu mutlaka bir düşmanı öldürdü diyecekler*” demişti.⁸⁹

Zaman içerisinde diğer bazı sebeplerin de etkisiyle Şems'in üçüncü Konya ikameti de sona erdi ve bir daha bulunmamak üzere ortadan kayboldu. Şems'in ortadan kayboluşunda Mevlânâ'nın küçük oğlu Alâeddin Çelebi'nin de etkili olduğuna dair rivayetler Mevlevî literatürü içerisinde hayli yer bulmuştur. Yaygın rivayete göre, Mevlânâ'nın evlathığı Kimya Hatun ile evli olan Şems, genç ve güzel karısını kıskanıyordu. Onlara Mevlânâ'nın evinde sofada bir yer ayrılmıştı. Mevlânâ'nın küçük oğlu Alâeddin Çelebi babasını görmeye geldiğinde buradan

⁸⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 525.

⁸⁶ Can, a.g.e., s. 51.

⁸⁷ Eflâkî, a.g.e., s. 517.

⁸⁸ Can, a.g.e., s. 52.

⁸⁹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 155.

geçiyordu. Şems onu oradan geçmemesi konusunda uyardı. “*Alâeddin Çelebi! Gözümün nuru*” dedi. “*Zâhir ve bâtın edepleri ile süslenmişsin. Lakin, bundan sonra bu odayı, edep yolu ile, saygı ile teşrif buyurmanız gerekir.*” Bu lafa Alâeddin gücendi ve Şems’e kırıldı. Ayrıca Şems’in Sultan Veled’e olan sevgisini de kıskanıyordu. Bunun üzerine bu olayı Şems’i çekemeyenlere anlattı. Böylece fitne iyice arttı. Şems bu arada eşi Kimya Hatun’u da kaybetmişti. Artık fitneye dayanamaz hale geldi ve Şems’e olan kıskançlıkları artınca Şems üçüncü kez ortadan kayboldu.⁹⁰

Şems Mevlânâ’yı bir kez daha yasa boğdu.. Başına gri renkli bir sarık sardı ve bir daha beyaz sarık sarmadı. Yemen ve Hind kumaşından bir ferace yaptırdı ve hayatının sonuna kadar bu elbiseyi giydi.⁹¹ Sultan Veled **İbtidanâme**’sinde, Mevlânâ’nın Şems’in gidişiyile çok üzüldüğünü ve gitmesine neden olanların yüzüne bile bakmadığını, fakat af dilemeleri ve pişmanlıklarını dile getirmeleriyle Mevlânâ’nın onları affettiğini yazar.⁹²

Eflâkî’de yer alan bir bilgi Şems’in gidişinden sonra Mevlânâ’nın sahip olduğu hâlet-i rûhiyeyi ortaya koymak bakımından hayli önemlidir. Buna göre, Mevlânâ Şems’in gidişinden sonra öyle bir hale geldi ki, kim Şems hakkında bir haber verse sırtındaki feracesini, sarığını, ayakkabısını ve çizmesini ona verirdi. Dostlarından biri bu adam doğruyu söylemiyor, o Şems’i hiç görmemiştir dediğinde ise; Mevlânâ “*Evet, onun verdiği bu haber için sarığımı ve feracemi verdim. Eğer doğru haber verseydi, elbise yerine canımı verir, kendimi onun uğrunda feda ederdim*” demiştir.⁹³ Öyle ki, Şems’i aramak için Şam’a gitmiş, bir yıldan kısa bir süre Şam’da kalmıştır.⁹⁴

Ancak onun yokluğundan üzüntü duyan dostları durumu Selçuklu sultanına aktarmışlar, bunun üzerine Sultan Mevlânâ’yı geri çağırmıştır. Yine dostları da ona

⁹⁰ Can, a.g.e., s. 53.

⁹¹ Eflâkî, a.g.e., s. 517.

⁹² Sultan Veled, **İbtidâ-Nâme**, çev.Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkilâp Yay., 2014, s.58-59; Can, a.g.e., s. 51.

⁹³ Eflâkî, a.g.e., s. 490.

⁹⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 523.

mektup yazmışlardır. Mevlânâ, Sultanı ve dostlarının bu arzusunu geri çevirmeyip Konya'ya dönmüştür.⁹⁵

Eflâkî Konya'dan aniden ortadan kaybolan Şems'in şehit edildiği ve cesedinin bir kuyuya atıldığı kanaatindedir. Sultan Veled rüyasında bu duruma muttali olmuş, Şems'in öldürülüp atıldığı kuyuyu görmüş ve cesedi kuyudan çıkarıp Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yanına defnetmiştir.⁹⁶

1.1.5. Mevlânâ'nın İlmî Çevresi

Mevlânâ Şems'in son ortadan kayboluşundan sonra artık ondan ümidini kesmişti. Etrafında ailesi, dostları, talebeleri, müridleri olmasına rağmen içinde bir boşluk vardı. Bir can dosta, aynaya ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden de huzur bulamıyordu. Şems'i kendi içinde bulmuştu. Nihayet aradığı gönül dostunu Şeyh Selahaddin Zerkubî'nin şahsında buldu. Onun Mevlânâ'ya olan bağlılığı Şeyh Burhâneddin Muhakkık zamanına dayanıyordu. Fakat Mevlânâ o sıralarda daha kuvvetli bir zat ile meşguldü. Mevlânâ Şems'e kavuşma ümidini yitirince Şeyh Selahaddin'e yöneldi. Selahaddin ümmî idi. Kuyumculuk ile geçiniyordu. Konya halkı Selahaddin'i ümmî olduğu için irşad makamına layık görmüyordu. Selahaddin yumuşak huylu bir mizaca sahip olduğundan Mevlânâ'nın coşkunluğu yerini sakinliğe bıraktı.⁹⁷

Şeyh Selahaddin'in ölümünden sonra ise bu dostluğu aynı zamanda halifesi olan Hüsameddin Çelebi ile sürdürdü. Hüsameddin Çelebi İslamiyetin şekilden daha çok hakikatine inanır, taklitten kurtulan ve tahkike ulaşanları severdi. Mevlânâ Hüsameddin'e hiçbir halifesine göstermediği sevgi ve iltifatı göstermiş, görenler Hüsameddin'i onun şeyhi zannediyorlardı.⁹⁸

⁹⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 524.

⁹⁶ Can, a.g.e., s. 54.

⁹⁷ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 131

⁹⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 72.

1.1.5.1. Şeyh Selâhaddin Zerkûbi (Konyalı Kuyumcu Selâhaddin)

Mevlânâ'nın en önemli dostları arasında yer alan Şeyh Selâhaddin Konya'nın Kamile denilen köyünde doğmuştu.⁹⁹ Babası Beyşehir civarında balıkçılıkla geçimini sağlıyordu.¹⁰⁰ Selâhaddin gençlik zamanında Konya'ya gelip kuyumculuğu öğrenmiş, geçimini bu işle sağlamaya başlamıştı. O da Mevlânâ gibi Seyyid Burhâneddin'in müridi idi.¹⁰¹ Bu yolda oldukça ilerlemiş, onun halifesi olmuştu. Seyyid Burhâneddin Muhakkık Kayseri'ye gidince, o da köyüne dönmüş orada evlenmişti.

Eflâkî'de Seyyid Burhâneddin ile Mevlânâ'nın tanışmalarına dair bir rivayet yer almaktadır. Buna göre, Şeyh Selâhaddin bir gün Konya'da, Ebülfazl camiinde¹⁰² Cuma namazı sonrasında Mevlânâ'nın vaazını dinliyordu. Mevlânâ o gün şeyhi Burhâneddin'den bahsediyordu. Selâhaddin birden Burhâneddin'in suretini Mevlânâ'nın zatında gördü, feryad ederek Mevlânâ'ya doğru koşmaya başladı ve onun ayaklarına kapandı. Bu olay Şems'in Konya'ya gelişinden önce olmuştur.¹⁰³ Bu şekilde Mevlânâ ile Selâhaddin Zerkûbi arasında yakın bir dostluk başlamıştır. Eflâkî, bu iki büyük sūfînin birbirlerine olan muhabbetini vurgulayan ifadeler kullanır. Ancak ikili arasındaki bu dostluk, Şems'in kaybolmasından sonra daha da pekişmiş; Mevlânâ, Selâhaddin'de âdeta sükûn ve huzur bulmuştur. Sipehsâlâr'ın ifadesiyle “*Birbirleriyle süt ve şeker gibi kaynaşmışlardır.*”¹⁰⁴

Eflâkî ve Sipehsâlâr'da Mevlânâ ile Şems'in dostluklarını anlatmak amacıyla bazı menkıbelere yer verilir. Mesela bunlardan birisi şu şekildedir: Mevlânâ Şeyh Selâhaddin'in kuyumcu dükkanının önünden geçerken onun çekiç vuruşundan cezbeye gelmiş, semâya başlamıştı. Şeyh Selâhaddin de vurduğu altının zayi oluşuna aldırmandan vurmaya devam etmiştir.¹⁰⁵

⁹⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 532.

¹⁰⁰ Can, a.g.e., s. 61.

¹⁰¹ Eflâkî, a.g.e., s. 109.

¹⁰² Eflâkî, a.g.e., s. 532.

¹⁰³ Can, a.g.e., s. 62.

¹⁰⁴ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 159.

¹⁰⁵ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 157; Eflâkî, a.g.e., s. 351.

Şeyh Selahaddin ile Mevlânâ'nın dostluğu da bazı kesimler arasında kıskançlık sebebi olmuştur. Hatta, Şeyh Selahaddin'in düşmanları işi ona eziyet etmeye kadar vardırımlardır.¹⁰⁶ Mevlânâ ise onları nasihatlerle Şeyh Selahaddin'e müridliğe davet ediyordu.

Mevlâna'nın sevenleri Şeyh Selâhaddin'i okuma yazma bilmediği için cahillikle itham etmişler ve Şeyh Selahaddin'i de ortadan kaldırma düşüncelerini uygulamaya koymak istemişlerdir. İçlerinden biri olan biteni Mevlânâ'ya anlatmış, durum Şeyh Selahaddin'e bildirilmiştir. Şeyh Selahaddin "*Hakk'ın emri olmadan, beni öldürmeğe, benim kanımı dökmeğe, kanımla bulanmağa kim kalkışabilir*" demiştir.¹⁰⁷

Şeyh Selahaddin ümmi olmasına rağmen büyük bir veliydi. Mevlânâ kadar medrese eğitimi almamış fakat ledün ilmine mazhar olmuştu. Sakin tedbirli bir insandı. Tevekkül ve iradesi güçlüydü. Bu durum kendisini öldürmek isteyenlere karşı gösterdiği soğukkanlılıkta görülmektedir.

Nitekim, Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'e de onun müridi olmasında ısrarda bulunuyordu. Sultan Veled de babasının nasihatine uyarak onun müridi oldu.¹⁰⁸

Sipehsâlâr'a göre, Şeyh Selahaddin'in manevi büyüklüğünü anlamayanlar, Mevlânâ'nın ona olan sevgisini gördükçe hatalarını anlayıp, pişmanlıklarını dile getirmişler ve af dilemişlerdir. Artık huzursuzluklar son bulmuş, Semâ meclisleri düzenlenmeye, aşk ve neşe içinde günler geçirilmeye başlanmıştır. Bu sırada Mevlânâ oğlu Sultan Veled ile Şeyh Selahaddin'in kızı Fatıma Hatun'u evlendirerek aralarındaki bağı daha da kuvvetlendirmiştir.¹⁰⁹

Şeyh Selahaddin ve Mevlânâ'nın dostluğu Şeyh'in 1258 yılının Aralık ayının 29'unda hastalanıp vefat ettiği tarihe kadar on yıl devam etti.¹¹⁰

¹⁰⁶ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 135.

¹⁰⁷ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 160.

¹⁰⁸ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 135.

¹⁰⁹ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 162.

¹¹⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 549.

Şeyh Selahaddin'in sakinliği, sabrı Şems sonrası dönemde Mevlânâ'nın ruhunun bir nebze de olsa tekrar huzura ermesini sağladı. Bununla birlikte, kalender meşrep Şems ile olan çöşkünüğün yerini sükûnet aldı. Mevlânâ Şems'in ölümünden sonra tebliğine devam ediyor ve farklı din ve mezheplerdeki insanları birlik ve beraberliğe çağırıyordu.

Şeyh Selahaddin'in cenazesi Semâ ederek, davullar, defler çalınarak defnedildi. Bu durum bazı kimselerin öfkesine neden oldu. Şeyh Selahaddin Sultanü'l - Ulema'nın yanına defnedildi.¹¹¹ Bediüzzaman Fürûzanfer Şeyh Selahaddin'in şeriata uyup, ibadetlerine riayet ettiğini yazmaktadır.¹¹² Sipehsâlâr ise, onun zühd ve haramdan kaçınmada ve nefsiyle mücadelede eşsiz olduğunu söylemiştir.¹¹³

1.1.5.2. Çelebi Hüsameddin

Şeyh Selahaddin'in ölümünden sonra Çelebi Hüsameddin Mevlânâ'nın en yakın dostu ve halifesi oldu. Çelebi Hüsameddin aslen Urmiyeli olup, ailesi Konya'ya muhacir olarak gelmişti. Çelebi unvanı onun Mevlânâ'nın soyundan geldiğini göstermez. Çelebi efendi, kibar anlamlarına gelen bir ünvandır. Babası Konya'da ahilerin başkanı olduğu için kendisine Ahi Türkoğlu lakabı verilmişti. Asıl adı Hüsameddin Hasan olup, dedesi büyük velilerden Şeyh Taceddin Ebu'l-Vefa'dır. Babası öldükten sonra müritleri yerine onu geçirmek istemişler, ancak o şöhret ve zenginliğin yerine, bütün adamlarını alarak Mevlânâ'nın hizmetine girmeyi tercih etmiştir. Bu tarihten itibaren bütün varlığını Mevlânâ'ya adanmış, ikilinin dostluğu on yıl boyunca, yani Mevlânâ'nın ölümüne kadar devam etmiştir.¹¹⁴

Mevlânâ'ya bu kadar bağlı olan Hüsameddin'e Mevlânâ da çok bağlı idi, öyle ki toplulukta Hüsameddin yoksa Mevlânâ da konuşmaz, keyifsiz, neşesiz olurdu. Eflâkî'nin rivayetine göre; Muînüddin Pervâne bir gün sarayında büyük bir semâ düzenlemişti. Bütün Şeyhler, alimler oradaydı. Fakat Hüsameddin orada

¹¹¹ Eflâkî, a.g.e., s. 548.

¹¹² Fürûzanfer, a.g.e., s. 138.

¹¹³ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 157.

¹¹⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 555.

olmadığı için Mevlânâ neşesizdi. Bunun üzerine Hüsameddin’i de davet ettiler. Hüsameddin gelince Mevlânâ “*Merhaba canım, imanım, merhaba nurum efendim, merhaba Allah’ın ve peygamberimizin sevgilisi*” diyerek onu karşıladı.¹¹⁵ Eflâkî’nin bu ifadeleri Çelebi Hüsameddin ile Mevlânâ arasındaki dostluk ve yakınlaşmanın Mevlevî çevreler tarafından nasıl büyük bir kabul ve takdir gördüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

Şefik Can’ın verdiği bir diğer örnek de aynı şekilde bu dostluğu pekiştiren ifadelerle doludur. Buna göre; Mevlânâ eline geçen paraları Hüsameddin’e verir, o da herkese ihtiyacı kadarını dağıtırdı. Bir gün Emir Tacettin Mutez Mevlânâ’ya oldukça yüklü bir para göndermiş, dervişlere ziyafet verilmesini ve Semâ düzenlenip kendisine dua edilmesini istemişti. Mevlânâ bu paranın hepsini Hüsameddin’e gönderince oğlu Sultan Veled canı sıkılarak evde bir şey olmadığını söylemişti. Mevlânâ ise “*Bahâeddin vallahi, billahi, tallahi yüzlerce olgun zahit açlıktan ölüm haline gelse, bizde de tek bir ekmek bulunsa onu da yine Çelebi’ye göndeririz.*” demişti.¹¹⁶

Buna benzer rivayetlerin sayısını daha da arttırmak mümkündür. Sipehsâlâr’a göre, Hüsameddin’e öylesine sevgi ve saygı duyardı ki görenler sanki Hüsameddin’i onun şeyhi zannederdi.¹¹⁷ Şefik Can, **Mesnevî**’nin yazılmasında Çelebi’nin etkisinin olduğu kanaatindedir.¹¹⁸

Nitekim Mevlânâ bu durumu bizzat ifade etmişti. **Mesnevî**’de Mevlânâ’nın Çelebi için söylediği övgülerden bir tanesi şöyledir:

“*Ey hak ziyası Hüsameddin. Sen öyle bir ersin ki, Mesnevî senin nurunla nurlandı.*”¹¹⁹ Rivayet edildiğine göre; Mevlânâ’nın müridleri Hakim Senai’nin **Hadika**’sını, Ferîdüddin Attâr’ın **Mantıkut’r-Tayr**’ını okuyorlardı. Çelebi bunlar gibi eserlerin yazılmamasına üzülyordu. Mevlânâ meclislerinde gazeller okuyordu. Bir gün Çelebi Mevlânâ’ya gazellerinin çokluğundan bahsederek, dervişlere yol

¹¹⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 574.

¹¹⁶ Can, a.g.e., s. 72.

¹¹⁷ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 167

¹¹⁸ Can, a.g.e., s. 72.

¹¹⁹ Can, a.g.e., s. 75.

gösterecek tasavvufi hikâyeler de anlatmasını istedi. Mevlânâ'nın da isteği buydu ve sarığının arasından bir kağıt çıkardı. O kâğıtta **Mesnevî**'nin ilk on sekiz beyiti vardı.¹²⁰

Mesnevî'nin birinci cildi tamamlandıktan sonra Hüsameddin'in eşi öldü. Hüsameddin bu ölümden öyle etkilendi ki, başka hiçbir şeyle ilgilenemeyecek hale geldi. Bu sebeple **Mesnevî**'nin yazılmasına da iki yıl ara verilmiş oldu. Aradan iki yıl geçtikten sonra muhtemelen 1264 yılında **Mesnevî**'nin ikinci cildi yazılmaya başlandı.¹²¹

Mesnevî bitmiş, Mevlânâ artık yorgundu. Babasını, eşini, hocası Şeyh Seyyid Burhâneddin'i, Şems'i kaybedişi onun gönlünü yormuştu. Sonunda yorgun bedeni hastalandı. 17 Aralık 1273'de canını sevgiliye teslim etti.¹²² Mevlânâ'nın cenazesi babasının ve Şeyh Selahaddin Zerkubî'nin mezarlarının önüne Müslüman, Yahudi, Hristiyan tüm sevenlerinin katılımıyla defnedildi.¹²³

Ölümüne yakın Mevlânâ müridlerine Çelebi Hüsameddin'e itaat etmelerini, onun yolundan gitmelerini tavsiye etti. Daha önce Şems olayında kötü bir tecrübe yaşayan müridleri ise, Mevlânâ'nın onlardan nasıl yüz çevirebileceğini bildikleri için bu kez Çelebi Hüsameddin'i kabul ettiler. Mevlânâ ölünce yerine Çelebi Hüsameddin geçti.¹²⁴ Cuma namazından sonra Semâ yapmayı, Kur'an okunduktan sonra Mesnevî okumalarını ve gelene gidene hizmeti aksatmadı.¹²⁵

Mevlânâ Hüsameddin'e zamanın Bayezid'ı, Cüneyd'i, kalplerin emini, arş hazinelerinin anahtarı gibi birçok övücü sözlerle seslenirdi. Sipehsâlâr bu unsurlara "*ilahi nûrun mazhârı, kutupların önderi*" gibi yüceltmeleri de ilave eder.¹²⁶

¹²⁰ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 164; Eflâkî, a.g.e., s. 556.

¹²¹ Eflâkî, a.g.e., s. 558.

¹²² Sipehsâlâr, a.g.e., s. 135.

¹²³ Can, a.g.e., s. 86.

¹²⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 575.

¹²⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 578.

¹²⁶ Lewis, a.g.e., s. 265.

1.2. MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ANLAYIŞI

Mevlânâ'nın tasavvufi düşüncesini anlamak için öncelikle onun kendinden önceki ve yaşadığı dönemin tasavvufi düşüncelerini ana hatlarıyla bilmek gerekir. Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışı kendi döneminde hâkim olan anlayıştan çok farklı gelişmemiştir. Ahmet Yaşar Ocak'ın bu konudaki tespitleri son derece kıymetlidir. Ocak'a göre; XIII. yüzyıl Anadolu'sunu dönemin Orta doğusundan ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü o dönemde Ortadoğu Endülüs'ten Orta Asya'ya uzanan hareketli kültürel ve dini akımların merkezi idi. Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışı Anadolu'da oluşmuş olmakla birlikte, Anadolu'daki tasavvufi akımlar Ortadoğu, Orta Asya ve Mağrip (Endülüs ve Kuzey Afrika) yoluyla Anadolu'ya nüfuz etmiştir.¹²⁷ Bu sebeple Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını oluşturan akımların kaynağı Anadolu dışındadır. Bu üç bölgeden biri olan Orta Asya'dan Kübrevilik, Yesevîlik ve Haydarîlik nüfuz etmiştir. İkinci bölge olan Orta-Doğu'dan ise Sühreverîlik, Vefailik, Cavlakîlik (Kalenderîlik) gelmiştir. Son olarak da Mağrip (Endülüs ve Kuzey Afrika) tasavvufu vahdet-i vücud anlayışının temsilcisi İbnü'l-Arabî, Afideddin-i Tilemsani ve Sadreddin Konevi tarafından temsil edilmiştir. Kısaca Mağrip tasavvufu ahlakçı, İran coşkucu ve estetikçi, Irak ise zühtü bir anlayış olarak nitelendirilebilir.¹²⁸

Bu üç akımın etkisini Mevlânâ'da da görebiliriz. Mevlânâ üzerinde etkili olan bu akımlardan Kübrevîliğin Anadolu'daki temsilcilerinin başında babası Bahâeddin Veled, halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık ve Necmeddîn-i Daye (Razi) geliyordu. Kübrevîlik sünni esaslara dayanan zühtü bir akımdı. Bu da Mevlânâ'nın tasavvufi hayatının sanıldığı gibi aksine Şems ile başlamadığını göstermektedir.¹²⁹ Bediüzzaman Fûrûzanfer Şems için “o yalnızca coşkun ırmağın önündeki seddi yıkmıştır”¹³⁰ demiştir.

Etkili olan ikinci akım ise; salt zühd ve takvaya dayalı tasavvuf akımlarına tepki olarak doğan ilahi aşk ve cezbeci Melametilik-Kalenderîliktir. Anadolu'daki temsilcileri başta Şems-i Tebrîzî olmak üzere Fahreddin-i Irakî'dir. Fakat Şems'in

¹²⁷ Ocak, a.g.e. s. 202.

¹²⁸ Ocak, a.g.e., s. 204.

¹²⁹ Ocak, a.g.e., s. 205.

¹³⁰ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 87-88.

Kalenderîliği bir şeyhe bağlı olmayışından ötürü farklı bir nitelik arz ediyordu. Fahreddin-i Iraki ise Şeyh Zekeriyya-yı Multani'nin tarikatına bağlıydı.

Mevlânâ'da etkili olan son tasavvufi akım ise İbnü'l-Arabî tarafından temsil edilen mükemmel bir metafizik ve mistik sistem olan Vahdet-i Vücut anlayışıdır.

Ahmed Yaşar Ocak'a göre Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışının temeli Vahdet-i vücud anlayışına dayanmaktadır. Mevlânâ'nın bütün eserlerine, bilhassa Mesnevî'nin ilk beytine bakarak bunu görmek mümkündür.¹³¹

Mevlânâ bu tasavvufi akımlardan Kübreviliğin esaslarını babası ve onun halifesi Burhâneddin Muhakkık Tirmizi sayesinde hayatının sonuna kadar yaşadı. Şems'in buna karşı koymasına rağmen Eflâkî'de geçen anlatımlardan bundan tamamen vazgeçemediği anlaşılmaktadır. Babasının eseri olan **Maârif**'i elinden bırakamamıştır.¹³²

Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışı Hallac-ı Mansur gibi mistik bir aşk felsefesine sahiptir. Mevlânâ'da İran tasavvuf anlayışı görülse de ağırlıklı olarak Anadolu tasavvuf anlayışı hakimdir.¹³³ Şems ile karşılaştıktan sonra Mevlânâ'nın zühd hayatı, yerini aşk, vecd ve cezbeyle bırakmıştır. Ona göre vecd “*şevkin galebesini yüklenmekten ruhun huzursuzluğudur.*” Asl olan muhabbettir, aşktır. Bunun yolu da dünya elbiselerini çıkarmak, ondan yüz çevirmektir.¹³⁴

Mevlânâ; “*ben aşkı olmayan kişinin insanlığını inkar ederim*” der. Onun aşk tarafı Melamilîği ile ilgilidir. “*Abalar altundasın amma padişahsın*” sözü ondaki Melami etkiyi gösterir. Kerameti velilerin cezası olarak görür. “*Hakiki evliyanın sermayesi keramet değil aşktır*” der.¹³⁵

Mevlânâ'nın tasavvufu doruk noktasında yaşaması ise 1244-1247 yılları arasında Şems'le olan dostluğuyladır. Ondan çok derin bir şekilde etkilenmiştir. Mevlânâ'nın hayatı Şems geldikten sonra üç döneme ayrılır.

- a. Allah'ın ilah sıfatlarını aksettiren velilerden birinin aşığa ayna olması
- b. Aşığın bu aynada kendini görmesi

¹³¹ Ocak, a.g.e., s. 206.

¹³² Ocak, a.g.e., s. 207.

¹³³ Çelebi, a.g.e., s. 45.

¹³⁴ Fatih M. Şeker, **Selçuklu Türklerinin İslâm Tasavvuru**, İstanbul, Dergah Yay., 2015, s. 404.

¹³⁵ Şeker, a.g.e., s. 405.

c. Maşuk ile aşğın bir olduğunu anlaması.¹³⁶

Mevlânâ vahdet-i vücud anlayışını kendisinde tecrübe etmiştir. Şems ile olan birlikteliği vahdet-i vücud kavramının somutlaşmasıdır. Şems onun aynasıdır ve suretten manaya geçerek iki varlık tek bir varlık olur.¹³⁷

Mevlânâ Şems'in ölümünden sonra ise daha sakin fakat daha derin bir tasavvufî hayat yaşamıştır.

Mevlânâ'nın tasavvufunun en önemli özelliği şer'i ve zahiri ilimlerle beslenmesidir. Bu onun Allah, insan, alem, din ve dünya görüşünün şekillenmesinde etkili olmuştur. O ne insanı tanrılaştırmış, ne de tanrıyı insanlaştırmıştır. Tam tersine insana Yaratan'ından dolayı değer vermiştir. Bu sebeple ırkı, dini, cinsiyeti ne olursa olsun tüm yaratılanlar birdir. Mevlânâ'yı farklı kılan şey İslamdan bağımsız bir hümanizm değil aksine İslama sıkı sıkıya bağlı, tüm insanlığı kucaklayan bir anlayıştır. Kendisinin de söylediği gibi "bir ayağı sımsıkı şeriatta duran, öbür ayağıyla yetmiş iki milleti dolaşan bir pergel"dir.¹³⁸ Nitekim benzer bir durumu ilerleyen yıllarda Yunus Emre'de de görmek mümkün olur.

Mevlânâ, İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevi ile aynı dönemde yaşamış ve onlardan etkilenmiş, vahdet-i vücud anlayışını benimsemiş fakat bunu kendine özgü bir şekilde eserlerine yansıtmıştır. Mevlânâ, İbnü'l-Arabî'den aldığı Vahdet-i Vücud anlayışının ahlakçı ilkesinin üstüne kendi estetikçi anlayışını eklemiştir. İbnü'l-Arabî'de hikmet, marifet, varlık ön plandadır. Mevlânâ'da ise aşk, muhabbet, vecd, sekr, Semâ ve cezbe gibi insana dair hisler önceliklidir.¹³⁹ Yani, insanlığa yayılmış bir anlayış mevcuttur. Bu durumu O; "*Varlığımız sensin, biz yoklarız ey fani suretlerde görünen Mutlak Varlık*" sözleriyle ifade etmektedir.¹⁴⁰ İbnü'l-Arabî tasavvufî anlayışında akla önem verirken, Mevlânâ ilham, keşf ve sezgiye önem verir. Mevlânâ "*Mustafa'nın huzurunda akli kurban et.*" "*Akıl dünya işlerinde işimize yarar ama hal bahsinde cüz-i aklın değeri sıfır olur*", "*Bu alanda akıl*

¹³⁶ İsmet Binark, **Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar**, İstanbul, Nefes Yay. 2012, s. 60.

¹³⁷ Şeker, a.g.e., s. 407.

¹³⁸ Ocak, a.g.e., s. 211.

¹³⁹ Süleyman Uludağ, "İslam'da Tasavvuf ve Mevlânâ'nın Tasavvuftaki Yeri", **Nev Niyaz: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî**, İhlamur Mevlânâ Özel Sayısı, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi Yay., 2011, s. 577-583.

¹⁴⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 173.

çamura batmış eşek gibi acizdir” diyerek bazı dizelerinde akla yönelik eleştirilerde de bulunmaktadır.¹⁴¹

Mevlânâ'nın aşk, muhabbet ve cezbeyle dayalı tasavvuf anlayışı sosyal hayatta, hoşgörü, sınırsız bir müsamaha ve birleştirici bir ahlâka tezahür eder. Mevlânâ, halk diliyle konuşurdu. Eserlerinde düşüncelerini hikâyelerle, atasözleriyle halkın çok rahat anlayabileceği bir üslupla ifade ederdi. Eserlerinde **Kelile ve Dimme**'den, Tevrat ve Kur'an'dan, eski sûflilerden, halk hikâyelerinden, gördüklerinden, yaşadıklarından alıntılar yapmıştır.¹⁴²

Mevlânâ filozofları akla önem verip duyguya önem vermediklerinden dolayı eleştirmektedir. Bu düşüncesinde babası Bahâeddin Veled, hocası Şeyh Burhâneddin Muhakkık ve Şems'in etkileri açıkça görülür. Babasının Fahreddin Razî ile olan fikir ayrılığı ve Şems'in birçok alimi bundan dolayı eleştirmesi onların Mevlânâ üzerindeki tesirini açıklar niteliktedir. Fakat İslâm felsefesini de tamamen reddetmiş değildir. Felsefeyi ahlaki ve ameli konuları açıklamak için kullanmıştır. Ona göre sülûk kendini unutmak değil tersine kendini bulmaktır. Buna ulaşmak için insanın doğasına aykırı hiçbir şey söylemez. Bu durumu; “*şehvet olmadan şehvetten kaçınmanın, nefse engel olmanın anlamı yoktur*” sözleriyle açığa kavuşturur.¹⁴³

Mevlânâ'nın Vahdet-i Vücut gibi karmaşık bir metafizik sistemi bile anlaşılır hale getirmesinin nedeni Melameti-Kalenderî sûfliğinin cezbeciliğidir.

Ocak'a göre; ne Hallâc-ı Mansur gibi Vahdet-i Vücut anlayışı içinde boğulmuş ne de İbnü'l-Arabî gibi kendini insan üstü bir varlık olarak görmüştür. O bütün bunların ötesine geçerek kendisinin aciz bir insan olduğunu kabullenmiştir. Onun tüm insanlar tarafından kabul görmesi de bundandır.¹⁴⁴

1.3. MEVLÂNÂ'NIN YÖNETİCİLERLE İLİŞKİLERİ

Halk tarafından sevilip sayılan ve onlara manevi rehberlik yapan Mevlânâ, yöneticiler tarafından da ön plana çıkan ve saygı gören biriydi.

¹⁴¹ Uludağ, a.g.m., s. 580.

¹⁴² Gölpınarlı, a.g.e., s. 168.

¹⁴³ Gölpınarlı, a.g.e., s. 172.

¹⁴⁴ Ocak, a.g.e., s. 211.

Osman Nuri Küçük'e göre, Mevlânâ döneminin diğer alim ve şeyhlerine göre Selçuklu idarecileriyle daha az görüşmüştür. Bununla birlikte Selçuklu idarecileri de diğer şeyhlere göre Mevlânâ'yı daha az ziyaret etmişlerdir.¹⁴⁵ Müridleri, Mevlânâ'ya neden daha az ziyaret edildiklerini sorduklarında; onlara “*siz onların yalnız gelmemesini görüyor, bizim tarafımızdan onlara yol verilmediğini görmüyorsunuz. Yanımıza gelmeleri için onlara yol vermiş olsak, sohbetimize susamış olan dostlarımıza yer kalmazdı*”¹⁴⁶ cevabını vermiştir.

Yine Eflâkî'ye göre Mevlânâ yöneticilerin halkın işleriyle uğraşması ve dervişlere zorluk çıkartmamaları için dua etmek gerektiğini söyler.¹⁴⁷ Ona göre emirlerin işi halka hizmet etmektir. Eğer dervişliğe girmek istiyorlarsa siyasetten makam ve mevkiden vazgeçmelilerdir.

Mevlânâ ve yöneticilerin ilişkilerinde diğer bir husus yöneticilerin Mevlânâ'nın müridlerini eleştirmesidir. Mevlânâ gibi bir insanın nasıl olur da böyle bayağı müridleri olur derler. Bununla ilgili dönemin devlet adamlarından Muînüddin Süleyman Pervâne sarayında etrafındakilere şöyle der “*Hüdavendigâr hazretleri eşi benzeri olmayan bir padişahdır. Onun gibi bir hakikat sultanının asırlar boyunca bir daha dünyaya geleceğini zannetmiyorum. Fakat böylesine bir insanın müridleri fena ve berbat insanlardır.*” Bunu duyan Mevlânâ'nın müridlerinden biri durumu Mevlânâ'ya anlatır. Mevlânâ da Emir Pervâne'ye bir mektup yazarak “*Eğer benim müridlerim tamamen iyi insanlar olsalardı, ben onların müridi olurum....*” diyerek müridlerine bir baba gibi sahip çıkar.¹⁴⁸

1.3.1. Mevlânâ'nın Muînüddin Pervâne İle İlişkileri

Mevlânâ'nın arasının en iyi olduğu yöneticilerden birisi Selçuklu yöneticilerinden Emir Muînüddin Pervâne'dir. Emir Pervâne Mevlânâ'nın sohbetlerine oldukça ilgilidir. O, sadece Mevlânâ'ya yakın olmakla kalmayıp aynı

¹⁴⁵ Osman Nuri Küçük, *Mevlânâ ve İktidar, Yöneticilerle ilişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Konya, Rûmî Yay., 2007, s. 41-42.

¹⁴⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 156.

¹⁴⁷ Eflâkî, a.g.e., s. 157.

¹⁴⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 153.

zamanda diğ er alim, sanatkâr, şeyh ve sûfilere yakınlığı ve onları koruyucu tavrı ile de bilinmektedir.

Emir Pervâne sarayında tertipleğ i toplantılara döneminin bilginlerini, şeyhlerini, fıkıh ehlini ve ileri gelenleri davet ederdi. Mevlânâ bazen bu toplantılarda en alt köşeye otururdu. Bir gün en üst makamın neresi olduğuna dair bir tartışma çıkınca Mevlânâ “*Aşıklara göre meclisin en üst yeri Dost’un yanındır*” cevabını vermiştir.¹⁴⁹

Emir Pervâne Mevlânâ’nın onuruna Semâ meclisleri tertip ederdi. Osman Nuri Küçük bu meclislerin sadece Mevlânâ için değ il diğ er bilginler için de düzenlendiğ ini ve hatta Selçuklu idarecilerinin diğ er şeyhlerle ilişkilerinin daha yoğun olduğ unu söyler.¹⁵⁰

Pervâne Mevlânâ’yı ziyarete geldiğ inde görüşmeleri sohbet ve nasihat havası içinde geçerdi. Mevlânâ bu nasihatlerden birinde Pervâne’ye Allah’ın ona verdiğ i nimetlerin artmasını istiyorsa; bunun karşılığında fakirleri, salihleri, arifleri, bilginleri kollamasını ve onlara yardımda bulunmasını öğütlemiştir. Mevlânâ bazen de Pervâne’yi yaptığı haksızlıklardan ve kötülüklerden dolayı eleştirirdi. Özellikle onun Moğollarla yaptığı işbirliğ i anlaşmalarını eleştirmişti. Mevlânâ’ya göre insanın içinden geçenlerle davranışları uyumlu olmalıdır. Yoksa insan nifaka gider. İnsan nifaktan kurtulmak için Allah’a tevekkül etmelidir.¹⁵¹ Fakat, Pervâne bu nasihatlere her zaman uymaz. Bir gün Sultan Veled aracılığıyla Pervâne halvete girme isteğinde bulunur. Mevlânâ şöyle der “*O bu yükü yüklenemez.*”¹⁵²

Mevlânâ mana alemindeyken, Selçuklu emirleri geldiğinde bile rahatsız edilmekten hoşlanmazdı. Bir gün rebab eşliğinde müritleriyle sohbet ederken, Hoca Mecdeddin-i Merağ i “*Emirler geliyor, rebabı durdur*” der. Mevlânâ ise şöyle der “*Öküz gelmiş, eşek gitmiş bize ne; şimdi vakit hoştur.*” Mevlânâ buradan da

¹⁴⁹ Küçük, a.g.e., s. 49.

¹⁵⁰ Küçük, a.g.e., s. 49-50.

¹⁵¹ Küçük, a.g.e., s. 55.

¹⁵² Eflâkî, a.g.e., s. 176.

anlaşılabacağı gibi emirlere aşırı ilgi gösterilmesinden ve bu sebepten sohbetlerinin kesilmesinden rahatsızlık duymaktaydı.¹⁵³

Mevlânâ bazen Pervâne ve diğer emirleri bekleterek onlara ders verir ve diğer taraftan da bunun onların yararına olduğunu söyleyerek gönüllerini alırdı. Bir gün Pervâne, Mevlânâ'yı ziyarete gelir ve bir hayli bekletir. Sultan Veled özür mahiyetinde babasının şu sözlerini aktarır. *“Çok defa benim Allah ile birçok işlerim, hallerim ve istiğraklarım olur. Emirler ve dostlar beni her zaman göremezler, onlar kendi halleri ve halkın işleri ile meşgul olsunlar. Biz gider kendilerini görürüz.”*¹⁵⁴

Mevlânâ zaman zaman ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermek için dönemin yöneticilerinden ricalarda bulunmuştur. Bu yöneticilerin başında Emir Pervâne gelmektedir. Fakat bu istekleri Pervâne hemen yerine getirmezd. Mevlânâ'nın dostlarından bir vergi görevlisi epeyce borçlanınca Mevlânâ'ya gelerek Pervâne'ye borçlarının ödemesinde kolaylık sağlaması için mektup yazmasını rica etti. Mevlânâ'nın yazdığı mektuba karşılık Emir Pervâne *“bu işin divanla ilgisi var”* diyerek geçiştirince Mevlânâ *“bilirdik Biz devlerin Süleyman'ın hükmünde olduğunu; Süleyman'ın, devlerin hükmünde olduğunu değil”* diyerek cevap verir. Bu cevap Pervâne'nin çok hoşuna gider ve bu borcu kendi hazinesinden karşılar. İhtiyaç sahipleri için yardım talebinde bulunan Mevlânâ kendi şahsı için Pervâne'den gelen bazı teklifleri geri çevirirdi.¹⁵⁵

Mevlânâ'nın yalnızca devlet adamları ile değil, onların eşleriyle de yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlilerinden biri, Hristiyan iken Müslüman olmuş ve Mevlânâ'nın mürideleri arasında yer alan Gürcü Hatun'du.

Gürcü Hatun, Eflâkî'de bazı yerlerde Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi olarak geçmekte, bazı yerlerde ise Pervâne'nin eşi olarak geçmektedir. Buradan Pervâne'nin Sultan'ın dul karısı ile evlenmiş olabileceği sonucu çıkartılabilir.¹⁵⁶

¹⁵³ Küçük, a.g.e., s. 59.

¹⁵⁴ Küçük, a.g.e., s. 60.

¹⁵⁵ Küçük, a.g.e., s. 66.

¹⁵⁶ Küçük, a.g.e., s. 87.

Bugün Mevlânâ'ya dair bilinen yegâne resim Gürcü Hatun sayesinde günümüze ulaşmıştır. Rivayete göre, Gürcü Hatun Konya'dan ayrılıp Kayseri'ye gitmek zorunda kalınca Mevlânâ'yı göremeyeceği için çok üzülür ve zamanın ünlü ressamı Aynüddeve-i Rûmî'ye Mevlânâ'nın resmini yaptırır.¹⁵⁷

Cuma akşamları Mevlânâ'yı sohbetinde dinlemeye gelen Konya'nın hanımlarının yanı sıra yöneticilerin hanımları da bu sohbetlere katılır, semâ esnasında Mevlânâ'ya güller atarlardı.¹⁵⁸

1.3.2. II. İzzeddin Keykâvus İle İlişkileri

Mevlânâ'dan nasihatler isteyip ona bağlılığını gösteren isimlerden biri de Sultan II. İzzeddin Keykâvus'tur. Mevlânâ sultana oğul diye hitap etmektedir. Eflâkî'de sultanın veziri Sâhib Şemseddin sayesinde Mevlânâ'dan haberdar olduğu, ona karşı büyük bir sevgi duyduğu ve onun müridi olduğu anlatılır.¹⁵⁹

Yine Eflâkî'de geçen başka bir rivayete göre, Mevlânâ kendisini ziyarete gelen Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a gerektiği gibi ihtimam göstermemiştir. Bunun üzerine Sultan “*Mevlânâ Hazretleri bana bir nasihat verse*” dedi. Mevlânâ “*sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun. Allah seni sultan yaptı; sen şeytanın sözü ile hareket ediyorsun*” dedi.¹⁶⁰

Mevlânâ bunun gibi yöneticilerle açıkça konuşmasının yanı sıra Pervâne'de olduğu gibi onu ziyarete gelen Sultan İzzeddin'e karşı da aynı tavrı sergilemiştir. Mevlânâ'nın Sultan İzzeddin'e birkaç mektubu olduğu bilinmektedir.

1.3.3. IV. Rükneddin Kılıçarslan İle İlişkileri

Mevlânâ ile ilişkisi olan bir diğer yönetici de IV. Rükneddin Kılıçarslan'dır. Sultan semâ törenlerine katılırdı. Bir defasında Semâ esnasında bir mürid taşkınlık çıkarınca Sultan onu uyarmış, bunun üzerine Mevlânâ şöyle demiştir: “*Kişinin*

¹⁵⁷ Eflâkî, a.g.e., s. 348.

¹⁵⁸ Küçük, a.g.e., s. 88.

¹⁵⁹ Küçük, a.g.e., s. 68.

¹⁶⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 360.

içindeki ejderha, onu yüce bir âleme çekmek isterken, kişi nasıl olur da rahat olabilir” diyerek sultanın eleştirisine yanıt vermiştir.¹⁶¹

Sultan Rükneddin Kılıçarslan Mevlânâ'nın yanı sıra başka şeyhler de edinmişti. Onlardan biri de Buzagu adında birisiydi. Daha sonra Sultan bu şeyhin abartıldığı kadar manevi halinin olmadığını görüp, pişmanlık duyarak Mevlânâ'dan özür diledi.¹⁶² Sipehsâlâr'da yer alan ve Eflâkî tarafından da nakledilen bu menkıbe, Mevlânâ'nın iktidar nezdindeki konumunu en azından Mevlevîler cephesinden güçlendirme amacı taşımaktadır. Ancak, bununla birlikte şeyh ile sultanın bir münasebet içerisinde olduğunu da ortaya koyması bakımından önemlidir. Ancak Sipehsâlâr'dan farklı olarak Eflâkî'de bu kişi Baba Merendi olarak geçmektedir. Mevlânâ Sultan'ın başka bir şeyh edindiğini öğrenince şöyle demiştir: “*Eğer Sultan onu baba edindiyse biz de kendimize bir oğul arayalım*”.¹⁶³

Yine Sipehsâlâr'da Sultan Rükneddin'in Moğollar tarafından öldürülmesi bahsi geçer. Burada Sultanın Kayseri'ye gelen bir Moğol topluluğunun yanına gitmek için Mevlânâ'dan izin istediği, Mevlânâ'nın ise razı olmadığı fakat sultanın sonunda gitmek zorunda olduğu anlatılır. Sultan Kayseri'de Moğollar tarafından öldürülünce Mevlânâ gıyaben kıldırıldığı cenaze namazında şu gazeli okur; “*Demedim mi sana oraya gitme, seni belalara uğratırlar; onların elleri çok uzundur, ayağını bağlarlar...*”¹⁶⁴

Sultanın ölümünden sonra Mevlânâ; “*sultanın ahirette durumu iyi olacaktır*” der. Bu menkıbeler Mevlânâ'nın Sultana karşı zaman zaman kırgınlıklar yaşasa da ana hatlarıyla olumlu bir tavır içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre; Rükneddin Kılıçarslan'ın sadece kendisi değil diğer fertleri de Mevlânâ'ya olumlu bir tavır içindedirler. Nitekim, Eflâkî Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eşi Gumaç Hatun'u da Mevlânâ'nın müridleri arasında sayar.¹⁶⁵

¹⁶¹ Eflâkî, a.g.e., s. 165.

¹⁶² Sipehsâlâr, a.g.e., s. 104.

¹⁶³ Eflâkî, a.g.e., s. 166.

¹⁶⁴ Sipehsâlâr, a.g.e., s. 105.

¹⁶⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 290

Gumaç Hatun'un akrabaları ve arkadaşları ile birlikte evinde toplandığı bir günde, Mevlânâ birden içeri girerek oradan çıkmalarını ister. Hepsi çıktıktan sonra sofanın kemerinin yıkıldığını gördüklerinde hayretler içinde kalırlar.¹⁶⁶ Buradaki önemli olan nokta Mevlânâ'nın Sultan IV. Rukneddin Kılıçarslan ve eşi Gumaç Hatun'un evine ansızın gelebilecek kadar onlarla yakın ilişkide olmasıdır.

1.3.4. Celâleddin Karatay

Celâleddin Karatay Türkiye Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemlerinde hizmetlerde bulunmuş, özellikle Köseadağ Savaşı'ndan sonra devletin iç ve dış olaylar karşısında uğradığı sarsıntıyı atlatmasında etkili olmuştur. Moğol müdahaleleri sonucunda emirler arasındaki rekabetin devleti sarstığı bir zamanda Celâleddin Karatay Türkiye Selçuklu Devleti'nin birliğini sağlamada ciddi katkıda bulunmuştur.¹⁶⁷

Celâleddin Karatay Türkiye Selçuklu Devleti'nde “emir-i devât, “emir-i taştâne”, “hazinedâr-ı hâss”, “naib” ve “atabey” olarak önemli mevkilerde görev yapmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışından ölümüne kadar onun hizmetinde bulunmuştur.¹⁶⁸

Yaptığı hayırlı işler ve iyi karakteriyle bilinen Celâleddin Karatay Mevlânâ'nın iltifat etmekten ve ziyaretine gelmesinden hoşnut olduğu emirlerden biridir.

Celâleddin Karatay ile Mevlânâ arasındaki ilişkiye dair ilk bilgiler Karatay Medresesi'nin açılışına rastlamaktadır. Karatay Medresesi'nin 1251'de açılışında büyük bir tören düzenlenmiş ve bu açılıшта Mevlânâ, Sadreddin Konevî ve Şerefeddin Muslî gibi birçok alim ve şeyh törende bulunmuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 290.

¹⁶⁷ Zehra Odabaşı, “Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya , 2012,s.48.

¹⁶⁸ a.g.t., s.51.

¹⁶⁹ a.g.t.,s.66.

Celâleddin Karatay Mevlânâ'yı çeşitli törenlere davet etmiş, bunun yanı sıra kendi medresesinde de semâ törenleri düzenlemiştir. Mevlânâ'nın Celâleddin Karatay'a olan dostane tavrı onun ölümünden sonra da sürmüştür. Bir gün mezarının bulunduğu medresenin önünden geçerken şöyle der “Bizim merhum dostumuz Celâleddin Karatay, “*Ben dostların aşığıyım, dostumun nefesiyle bir an dinlenmek istiyorum*” diye bağırıyor der ve Karatay'ın türbesine gidip, yanında müridleri de olduğu halde mezarının başında **Kur'an** ve gazeller okur.¹⁷⁰

1.3.5. Taceddin Mutez

Mevlânâ ile dostluğu bulunan diğer bir yönetici hastaneler, yollar, kervansaraylar yaptıran Taceddin Mutez'dir. Mevlânâ Taceddin Mutez'e Horasanlı olmasından ötürü “*hemşehri*” diye hitap ederdi. Mevlânâ diğer emirlere yaptığı gibi ona da nasihatlerde bulunur, tasavvufi gerçeklerden bahsedirdi. Taceddin Mutez bir gün sohbet sonrası Mevlânâ'ya müridleri ve kendisi için külliye yaptırmak istediğini söylemiş; Mevlânâ ise: “*Biz bu yokluk aleminde Ad ve Semud toplumları gibi yıkılıp yok olan köşkler ve binalar dikmek istemiyoruz. Biz, Nuh ve İbrahim peygamberler gibi cennette aşk köşklerinden başka bir şey istemiyoruz*” demiştir.¹⁷¹

Taceddin Mutez Mevlânâ'nın medresesine para gönderirdi. Mevlânâ paranın kaynağını öğrendikten sonra Hüsameddin Çelebi'ye gönderir, o da ihtiyaç sahiplerine taksim ederdi.¹⁷²

Mevlânâ'nın Taceddin Mutez'e de yazmış olduğu bazı mektupların mevcudiyeti bilinmemektedir. O mektuplarda ona Vezir-i Azam diye hitap eder ve bazı kimselerin işlerinin görülmesi için ricalarda bulunurdu.¹⁷³ Sipehsâlâr ve Eflâki ağırlıklı kaynaklar diğer devlet adamları gibi Taceddin Mutez'e de Mevlânâ nezdinde büyük önem atfetmişler; ikili arasında yakın bir dostluk, hepsinden önemlisi bir devlet adamının bir şeyhe gelir tahsis etmesine dönük bilgiler bulunduğu yönünde ifadeler kullanmışlardır.

¹⁷⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 212.

¹⁷¹ Küçük, a.g.e., s. 74.

¹⁷² Eflâkî, a.g.e., s. 563.

¹⁷³ Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, çev.ve haz.Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkilâp Yay., 1999, s. 88.

1.3.6. Sâhib Ata Fahreddin Ali

Mevlânâ ile dostluğu bilinen bir diğer devlet adamı, iyilikleriyle anılan Ebu'l Hayrat (iyilik babası) lakaplı Sâhib Ata Fahreddin Ali'dir. Asıl adı Ali bin el-Hac Ebubekir'dir. Sâhib Ata, Selçuklu Devleti bünyesinde yaklaşık elli yıl çeşitli görevlerde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. 1249-1259 yılları arasında “emir-i devât”, 1259-1260 yılları arasında “saltanat naibi” ve 1260-1288 yılları arasında ise “vezir” (sahib) olarak görevde bulunmuştur. Kaynaklarda adı ilk olarak II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykûbâd'ın ortak saltanatları döneminde emîr-i devât olarak geçer. Aynı dönemde “divan emirliği” nde de bulunmuştur. Buradan onun, devletin dış siyasetinde de önemli görevler aldığı anlaşılmaktadır. Sahip olduğu servetiyle medrese, tekke, çeşme gibi eserler yaptırmış, bu nedenle de Ebu'l-Hayrat lakabıyla tanınmıştır. Selçuklu Devleti'nin siyasi ve ekonomik olarak zor bir döneminde Sâhib Ata Fahreddin Ali en görkemli eserleri inşa ettirmiştir. Konya'da kendi adı ile anılan külliyesi, İnce Minareli Medrese ve Türbesi, Kayseri'de Sâhibiye Medresesi ve Çeşmesi, Sivas'ta Gök Medrese, Akşehir'de Taş Medrese ve Mescidi ile Sâhib Ata Kervansarayı yaptırdığı mimari eserlerin en önemlileridir.¹⁷⁴

Fahreddin Ali, Mevlânâ'ya olan saygısının yanı sıra onu müridlerinden ötürü eleştirenlerin başında gelmekteydi. Mevlânâ, Fahreddin Ali'ye yazdığı mektuplarında ondan müridleri için yardım istemiş, ona bazı nasihatlerde bulunmuştu. Ancak Fahreddin Ali bu nasihatlerini yerine getirmedeğinden Mevlânâ onu bazen nükteli bazen de doğrudan uyarılmış ve eleştirilerde bulunmuştu.

Buna örnek bir menkıbeye göre; bir gün Fahreddin Ali Sultan Veled aracılığıyla Mevlânâ'dan nasihat ister. Mevlânâ şöyle der: “*Sâhib Fahreddin uyanık ruhu olmayan dertsiz ve gafil bir adamdır. Mana aleminden habersiz olduğu gibi*

¹⁷⁴ Zehra Odabaşı, “Sahib Ata Oğulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed.: Haşim Şahin, Ankara Grafiker Yay., 2017, s. 192.

*idrak kapasitesi de yoktur. O halde kime söyleyeyim ve neden bahsedeyim” demiş ve ardından şu şiiri söylemiştir: “Can kulağı olmayınca kime söyleyeyim.”*¹⁷⁵

Fakat Mevlânâ'nın bu eleştirileri yanı sıra Fahreddin Ali için “sonu hamde layık olacak” dediği rivayet edilir. Fahreddin Ali'nin Mevlânâ'ya olan saygı ve sevgisi şeyhin ölümünden sonra da devam etmiştir. Mevlânâ'nın türbesinin yapımında yardımcıları bulunmuştur.¹⁷⁶

1.3.7. Cacaoğlu Nureddin

Mevlânâ ile dostluğu olan diğer bir emir Cacaoğlu Nureddin'dir. Ücretli Türk askeri iken Pervâne tarafından desteklenerek devlet kademelerinde görev almıştır. İbn Bibi'ye göre, Cacaoğlu Nureddin bir deveci iken Pervâne'nin himayesinde Kırşehir emirliğine kadar getirilmiştir.¹⁷⁷ Kırşehir emirliği sırasında Emirâhur Esed'in isyanını bastırdı ve Aksaray civarındaki karışıklıkları önledi. Sultan IV. Kılıçarslan'ın 1266'da öldürülmesinden sonra Muînüddin Süleyman Pervâne ve Hatîroğlu Şerefeddin ittifakına katıldı. Yani, Anadolu'daki Moğol hakimiyetine isyan eden Hatîroğlu Şerefeddin'e katıldı. İsyân bastırıldıktan sonra Pervâne ve Moğol kumandanları tarafından sorguya çekildi ve affedildi. Memlük Sultanı Baybars'ın İlhanlılara karşı kazandığı Elbistan savaşında, Moğol ordusu içinde yer alan esirler arasında Cacaoğlu Nureddin de bulunmaktaydı. Sultan Baybars içlerinde Cacaoğlu'nun da bulunduğu bu esirleri Suriye'ye götürdü fakat ölümünden önce hepsini serbest bıraktı. Nureddin'in bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁸

Mevlevî kaynaklarında Cacaoğlu Nureddin de Mevlânâ'nın müridi olarak gösterilir. Mevlânâ'nın müridi olan Cacağolu Nureddin'in sadece Mevlânâ ile değil diğer tasavvuf ehli ile de ilişkisi bulunmaktaydı. Eflâkî onun aynı zamanda Hacı Bektaş

¹⁷⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 427.

¹⁷⁶ Küçük, a.g.e., s. 78.

¹⁷⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, çev.Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 646-647.

¹⁷⁸ Sadi S. Kucur, “Cacaoğlu Nureddin”, *TDVİA*, C:6, İstanbul ,1992, s. 541-542.

Veli'ye hizmette bulunduğunu da yazmaktadır.¹⁷⁹ Mevlânâ tarafından bir yakınını bağışlaması için Cacaoğlu'na yazılmış iki mektup bulunmaktadır.¹⁸⁰

1.3.8. Meceddin Atabek

Diğer bir yönetici ise Emir Pervâne'nin damadı Meceddin Atabek'tir. Meceddin Pervâne'nin kızı Hanzâde'nin kocasıdır. Rükneddin Kılıçarslan zamanında Müstevfilik görevinde bulunmuş, ardından azledilen Fahreddin Ali'nin yerine vezirlik makamına getirilmiştir.

Mevlânâ'ya olan sevgi ve saygısını her fırsatta dile getiren Meceddin Atabek bir gün Mevlânâ'ya çile çıkarmak istediğini söyler. Mevlânâ ısrarına dayanamayıp bu teklifi kabul eder. Yanında bir arkadaşıyla halvete girer fakat birkaç gün sonra açlığa dayanamayarak bir gece hücrelerinden çıkıp bir dostlarının evine gider. O dostları onlara ördek ve biberli pilav hazırlatır. Bunları yedikten sonra hücrelerine geri dönerler. Mevlânâ ertesi gün onları ziyaret edince “*bu hücreden riyazet kokusu değil, ördek ve pirinç kokusu geliyor. Müridin kendini olgun şeyhe teslim etmesi lazımdır ki şeyh herhalde onun her derdine göz kulak olsun ve onu amacına erdirtsin*” der.¹⁸¹ Bu menkıbenin Mevlevî kaynaklarında yer alması da yine diğer devlet adamları gibi bu zâtın da Mevlânâ'nın dostu olarak kabul edilmesi ile ilgilidir. Ancak burada diğerlerinden farklı olarak Mevlânâ'ya Mecdüddin Atabek'e hakim, onun üzerinde tasarruf sahibi bir şeyh hüviyeti verilmiştir.

Mevlânâ'nın Meceddin Atabek'e yazdığı altı mektup bulunmaktadır. Bu mektuplarda Mevlânâ ona büyük vezir, adil, melek huylu ve ediplerin tacı diye övgü dolu sözlerde bulunur.¹⁸²

¹⁷⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 394.

¹⁸⁰ Mevlânâ, **Mektuplar**, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitap Evleri Yay. 1963, s. 39-40, 42-43, 80-81.

¹⁸¹ Eflâkî, a.g.e., s. 286.

¹⁸² Mevlânâ, **Mektuplar**, 1999, s. 88; Küçük, a.g.e., s. 81.

1.3.9. Hatîroğlu Şerefeddin

Moğolları Anadolu'dan çıkarmak için Memlûklûlerle birleşip isyan çıkaran Hatîroğlu Şerefeddin de Mevlânâ'ya saygı duyan devlet adamlarından biridir. Hatîroğlu Şerefeddin Mevlânâ'nın bulunduğu Semâ törenlerine katılmış; Pervâne'nin erken ayrıldığı zamanlarda misafirlerle o ilgilenmişti.¹⁸³

1.3.10. Alameddin Kayser

Mevlânâ'ya saygı duyan Selçuklu emirlerinin bir diğeri de Muînüddin Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun'un naipliğini yapan Alameddin Kayser'dir. Cimri (Alâeddin Siyavuş) Hadisesi'nde IV. Rûkneddin Kılıçarslan'ın Gıyâseddin Keyhüsrev ile hareket edip önemli başarı sağlamıştır. Alameddin Kayser Mevlânâ'nın isteklerine çok önem verir, hemen isteklerini yerine getirmeye çalışırdı.¹⁸⁴ Bir gün Mevlânâ birinin diyetiyle ilgili bir istekte bulunur. Alameddin Kayser bulunduğu yerde hemen üzerindeki silahını, elbiselerini ve üzerinde ne varsa satıp diyeti gönderir. Bunun nedenini soran Gürcü Hatun'a ise şöyle cevap verir “*Mevlânâ'nın yardımının gecikmesinden ve o rahmetin kaybolmasından korktum. Çünkü Mevlânâ hazretleri hiç kimseden bir şey istememiş ve böyle bir lütufla kimseyi şereflelendirmemiştir. Beni hesaba katışının ve bana iltifat edişinin şükranesi olarak bunları yaptım*” demiştir.¹⁸⁵ Bu ona olan saygısının ne kadar büyük olduğunu gösterir. Alameddin Kayser'e Mevlânâ'ya neden kapıldığı ve onu bu kadar sevdiği sorulduğunda “*Mevlânâ'yı bütün din ve devlet sahipleri sever ve onun sırlarını anlamakta şereflenerek Mevlânâ ile övünürler. Bundan daha büyük keramet olur mu?*” diyerek günümüzde olduğu gibi döneminde de Mevlânâ'nın her kesim tarafından sevildiğini gösterir.¹⁸⁶

¹⁸³ Eflâkî, a.g.e., s. 423.

¹⁸⁴ Küçük, a.g.e., s. 83.

¹⁸⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 369-370.

¹⁸⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 369-370.

1.3.11. Bedreddin Gevhertaş

Mevlânâ ve ailesinin Konya’da kaldıkları medreseyi yaptıran ve Bahâeddin Veled’in müridi olan Bedreddin Gevhertaş da Mevlânâ’ya sevgi ve saygı duyan yöneticiler arasındaydı. Mevlânâ ailesi için Konya’nın Karaarslan adlı köyünü vakfetmiş¹⁸⁷ ve Mevlânâ’nın çocuklarını sünnet ettirmiştir.¹⁸⁸

1.3.12. Atabek Arslandoğmuş ve Celâleddin Müstevfî

Mevlânâ’nın Celâleddin Müstevfî ve Atabek Arslandoğmuş ile de dostluğu bulunmaktaydı. Eflâkî’de Celâleddin Müstevfî’nin Mevlânâ’nın müridi olduğunu yazmaktadır.¹⁸⁹ Atabek Arslandoğmuş Mevlânâ’nın öğütlerini dikkate alırdı. Bir medrese yaptırmış ve orada Şafilere yer verilmemesini istemişti. Mevlânâ ise Allah rızası için yapılan her hayır kayıtsız şartsız olmalı diyerek onu uyarmıştı. O da bu şartı hemen kaldırmıştı.¹⁹⁰

1.4. MEVLÂNÂ’NIN ESERLERİ

1.4.1. Mesnevî

Mesnevî Mevlânâ’nın 6 ciltlik, yaklaşık 25.700 beyitten oluşan en bilinen eseridir. Nazım şeklinden dolayı bu isim verilmiştir. Bu eser tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, tarih, tıp ve dönemin örf ve adetlerine dair bilgiler içerir. Mevlânâ bu eserde sebep - sonuç ilişkisi içinde eğitici bilgiler verir.¹⁹¹

Mesnevî’nin ne zaman yazılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız II. cildin yazımına bir süre aradan sonra 1264’ten itibaren devam edildiği bilinmektedir. Eflâkî, bu aranın Hüsameddin Çelebi’nin eşinin ölüp,

¹⁸⁷ Eflâkî, a.g.e., s. 93.

¹⁸⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 269.

¹⁸⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 437.

¹⁹⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 360.

¹⁹¹ Emine Yeniterzi, **Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2011, s. 34.

tekrar evlenmesi nedeniyle olduğunu ve bu sürenin iki yıl olduğunu söylemektedir.¹⁹² Diğer beş cilt ise ara verilmeden tamamlanmıştır.

Mevlânâ'nın **Mesnevî**'si, **Mesnevî-i Şerif**, **Mesnevî-i Manevi** gibi isimlerle de bilinir. Mesnevî tarzında yazıldığı için bu isimle anılır. Mevlânâ bu eserinde ayet ve hadislerle atıfta bulunmakla birlikte, **Kur'an** kıssalarından da örnekler vermiştir.¹⁹³

Mevlânâ'nın hikâye tarzındaki anlatımı, **Esrarnâme**'den etkilenmiş olabileceği izlenimi vermektedir.¹⁹⁴ Bu anlatımı kullanmasının nedenlerinden biri o dönemde hikâye ve fabl türünün yaygın oluşu olabilir. **Mesnevî**'nin beyit sayısı farklı yazmalara göre değişiklik gösterir. 25.585 ile 26.660 arasında değişir. Eflaki'ye göre 26.660 beyittir. Çeşitli dillere çevirileri vardır ve birçok defa şerh edilmiştir.¹⁹⁵ Veled İzbudak tarafından Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılan bir çevirisi vardır. Bunun dışında çeşitli şerh ve tercümeleri de bulunur. Şerhlerden bazıları şunlardır; Sururi Şerhi, Sudi Şerhi, Şem'i Şerhi, Abdülmecid Sivasi Şerhi, Şeyh Murad Buhari Şerhi, Ahmed Avni Konuk Şerhi, Kenan Rufai Şerhi, İsmail Rusuhi Dede Ankaravi Şerhi, Sarı Abdullah Şerhi, Bursalı İsmail Hakkı Şerhi, Tahirül Mevlevî Şerhi, Abdülbaki Gölpınarlı Şerhleridir.¹⁹⁶ R.A. Nicholson, C.E.Wilson tarafından yapılan İngilizce, Cevahirü'l-Asar, Cevahiru'l-Kelam ismiyle Arapça tercüme ve tefsirleri de vardır.¹⁹⁷

Mesnevî muhtelif dönemlerde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. **Mesnevî**'ye yapılan ilk tercüme Muini'nin **Mesnevî-i Murâdi** adıyla yaptığı tercümedir. Aydınlı Dede Ömer Ruşeni'nin **Neynâme** adlı basılmamış bir tercümesi, Mevlevî Nahifi Süleyman Efendi'nin tercümesi, Abdullah Salahi Efendi'nin tercümesi en yaygın bilinenleridir. Bunların haricinde Kütükçü Süleyman Hayri Bey birinci cildin ancak bir kısmını tercüme etmiştir. Yenişehirli Avni Bey dördüncü cildin sonuna kadar, Feyzullah Sacid Ülkü Bey birinci cildi tercüme etmişlerdir, Veled Çelebi İzbudak 6

¹⁹² Eflâkî, a.g.e., s. 558.

¹⁹³ Mustafa Tekin, **Mevlânâ Pergelinde Toplum**, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. 2005, s. 31.

¹⁹⁴ Tekin, a.g.e., s. 32.

¹⁹⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 268.

¹⁹⁶ Can, a.g.e., s. 380-381.

¹⁹⁷ Tekin, a.g.e. s. 32-33.

cildin tamamını tercüme etmiştir. Doktor Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu ve son olarak Feyzi Halıcı Bey'in tercümeleri vardır.¹⁹⁸

Doğu-İslam edebiyatında eşsiz bir yeri olan **Mesnevî** doğu kültürünü şiir şeklinde sunar.

Mevlânâ **Mesnevî**'nin birinci cildinin önsözünde “*Hakikate ulaşmak isteyenler için bir yoldur. Mesnevî, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Hüzünleri giderir. Kur'an'ı açıkça anlamaya yardım eder. Huyları güzelleştirir*” demiştir.¹⁹⁹ Mevlânâ **Mesnevî**'nin ilk on sekiz beyitini kendisi yazmış, diğer bölümleri kendisi söylemiş Çelebi Hüsameddin yazmıştır. Hüsameddin Çelebi Mevlânâ'nın eseri yazdırırken hiçbir esere başvurmadığını, eline kalem almadığını, aklına geleni söylediğini ve kendisinin de hemen yazıya geçirdiğini söylemektedir. Ciltler tamamlandıkça Çelebi Mevlânâ'ya okumuş, gerekiyorsa düzeltme yapmışlardır. Mevlânâ Hüsameddin'in yaptığı bu hizmetten dolayı **Mesnevî**'de onu “*hak ziyası, saminame, ruh cilası, nazlı ve nazenin varlık*” gibi lakaplarla anmış ve **Mesnevî**'yi ona ithaf etmiştir. Mevlânâ her cildin başındaki dibacelerle eserin konu ve içeriğini belirtmiştir. Birinci cildin dibacesinde geçen **Mesnevî** “*dinin usulünün usulünün usulüdür*” ifadesi **Mesnevî** şârihleri tarafından şariat, tarikat ve hakikat olarak yorumlanır. Bu bakımdan **Mesnevî**'nin konusu amel, hal ve hakikattir.²⁰⁰ Mevlânâ altı defteri tamamladıktan sonra bir süre daha yaşamıştır. Mevlânâ'nın söyleyip Hüsameddin Çelebi'nin yazdığı nüsha bugün elimizde bulunmamaktadır.²⁰¹

Mesnevî, yalnızca öğretici bir eser değildir. İnsanın duygularına da hitap eden, onu heyecanlandıran hatta ağlatan kısımları da vardır. **Mesnevî**'de, Mevlânâ'nın Hakim, Senai ve Ferîdüddin Attâr'dan etkilendiğini görebiliriz. Özellikle Ferîdüddin Attâr'ın **İlahinâme**'sinden etkilenmiştir.²⁰²

Mesnevî'deki hikâyeler XIII. yüzyıl kültür hayatını mizahi ve alaylı bir üslupla anlatır. Hikâyelerde şekle takılıp kalmak, metne bütün olarak bakamamak muhatabın hikâyenin amacını kaçırmasına neden olabilir. Mevlânâ bunu

¹⁹⁸ Can, a.g.e., s. 382-383.

¹⁹⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, ter. Şefik Can, 6 c., İstanbul, Ötüken Yay., 2016, C:1, s. 7.

²⁰⁰ Semih Ceylan, “Mesnevî”, **TDVİA**, C:29, Ankara, 2004, s. 326-327.

²⁰¹ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 186-187.

²⁰² Can, a.g.e., s. 377.

“*Mesnevî*’miz *Kur’an* gibidir; bazısına doğru yolu gösterir, bazısını da sapıklığa götürür. Benim şiirim şiir değildir, iklimdir. Benim mizahlarım mizah değildir, talimdir” beyitiyle ifade eder. Ayrıca hikâyeler XIII. yüzyılın örf ve adetleri hakkında da birçok bilgi verir.²⁰³

1.4.2. Divan-ı Kebir

Bu eserde *Mesnevî*’den farklı olarak hikâye anlatımına yer verilmez. Daha çok aşk anlatımı ön plandadır. Şems’in kaybolmasından sonra söylediği şiirlerinden oluşur. **Divan-ı Kebir**, **Divan-ı Şems**, **Külliyyat-ı Divan-ı Şems** gibi isimlerle de anılır. Onun ölümünden sonra Hüsameddin Çelebi, oğlu Sultan Veled ve diğer müridleri tarafından şiirleri toplanmıştır.²⁰⁴ Mevlânâ’nın şiirlerinden oluşan bu Dîvânın basılmış nüshasında Mevlânâ’ya ait olmayan şiirler de bulunmaktadır. Basma divandaki beyitlerin sayısı elli bine ulaşır. **Divan-ı Kebir**’de 2073 gazel ve bu gazeller 21366 beyittir ve 1791 rubai bulunur.²⁰⁵

Abdülbaki Gölpınarlı ve Nuri Gençosman tarafından yapılan tercümeleri bulunmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yedi ciltlik tercümesi basılmıştır.

Divan-ı Kebir’in tam metni ise Akaa-yı Aliyy-i Deşti tarafından ve Bediüzzaman Fûrûzanfer’in Mevlânâ’nın hal tercümesi ile alakalı bir yazısıyla birlikte bir cilt içinde yayınlanmıştır.

Bediüzzaman Fûrûzanfer ise on nüshadan faydalanarak **Divan-ı Kebir**’i tercüme etmiştir.²⁰⁶

1.4.3. Mektubat

Bu eser Mevlânâ’nın yaşadığı dönemde farklı mevkilerdeki kişilere yazdığı mektupların müritleri tarafından bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Bu mektuplar o dönemin toplumsal yaşantısını anlamak açısından önemlidir. 147 mektuptan oluşan bu eserin dört adedi Arapça olup diğerleri Farsçadır. Mektuplardan üçü Eflâkî’nin eseri **Ariflerin Menkıbeleri**’nde bulunmaktadır.²⁰⁷ Feridun Nafiz Uzluk tarafından

²⁰³ Ceylan, a.g.m., s. 379 .

²⁰⁴ Tekin, a.g.e., s. 33.

²⁰⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 269.

²⁰⁶ Gölpınarlı, a.g.e., s. 270.

²⁰⁷ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 196.

İstanbul'da bastırılmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁰⁸

1.4.4. Mecâlis-i Seb'a

Mevlânâ'nın yedi vaazının vaaz esnasında yazılmasıyla oluşturulmuştur. Çeşitli konulardan bahsedilen bu eser yedi bölümden oluşur.²⁰⁹ Bu eserin yazma bir nüshası Üsküdar Hacı Selim Ağa Selimağa Kütüphanesi'ndedir. M. Feridun Nafiz (Uzluk) tarafından şerh edilmiştir.²¹⁰ ve Bozkurt Basımevi'de basılmıştır (1937).²¹¹ 1965'te ise Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan tercümesi Konya'da basılmıştır.²¹²

1.4.5. Fîhi Mâ Fîh

Bu eser Mevlânâ'nın takrirlerinden meydana gelir. Ahlaki konular, irfan, tarikat, **Kur'an** ayetleri, peygamber hadisleri, şeyhlerin sözleri hikâyeler ve atasözleriyle anlatılmıştır.²¹³

Fîhi Mâ Fîh 61 fasıldan oluşmuş mensur bir eserdir, oğlu Sultan Veled ve müritleri tarafından yazılmıştır.²¹⁴

Bu eserin bazı yerlerinde Muînüddin Pervâne'ye atıflar vardır. Bazı yerlerinde **Mesnevî**'yi anımsatan anlatımlar vardır. Mevlânâ'nın sözleri kaydedilmek suretiyle oluşturulmuştur. Muînüddin Pervâne, Burhâneddin Tirmizi ve Şeyh Selahaddin Zerkubî'nin hal ve sözlerinden yeri geldikçe bahsedilir. Bu eserde Mevlânâ'nın tasavvufi görüşünden ziyade, dünyevi görüşü ve dönemine değinilmektedir. Ağırlık Farsça olmakla birlikte ara ara Arapça ifadeler de rastlanır. Dili tamamen halk dilidir.

²⁰⁸ Can, a.g.e., s. 386.

²⁰⁹ Tekin, a.g.e., s. 35.

²¹⁰ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 199.

²¹¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 271.

²¹² Can, a.g.e., s. 386.

²¹³ Fûrûzanfer, a.g.e., s. 194.

²¹⁴ Tekin, a.g.e., s. 34.

İlk olarak Ahmed Avni Konuk tarafından tercüme edilmiştir ve Konya Müzesi Kütüphanesine bağışlanmıştır. Daha sonra ise Meliha Ülker tarafından bir tercümesi daha yapılmıştır.²¹⁵

Bediüzzaman Füzüanfer tarafından yapılan bir tercümesi Tahran'da İran ve İstanbul'daki nüshalar karşılaştırılarak Tahran Üniversitesi yayınları tarafından basılmıştır.²¹⁶

²¹⁵ Gölpinarlı, a.g.e., s. 271; Can, a.g.e., s. 385.

²¹⁶ Gölpinarlı, a.g.e., s. 272.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İDARİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Mevlânâ'nın eserlerinde yalnızca dinî bilgiler ve nasihatler bulunmamakta, yaşadığı dönemin siyasî, iktisadî ve sosyal hayatı hakkında da önemli bilgiler yer almaktadır. Bununla birlikte Mevlânâ eserlerinde devlet teşkilatı ve idari yapı içerisinde yer alan her kurum hakkında bilgi vermemiş, değişik vesilelerle bazı kurumları, çoğu defa bir konuya dair betimlemeler yaparken zikretmiştir. Burada bir devlet teşkilatı bölümü oluşturmaktan ziyade Mevlânâ'nın eserlerinde yer verilen bazı görevlilerden söz edilmiş, bahsetmedikleri ise konu kapsamının dışında bırakılmıştır.

2.1. SARAY HAYATI

2.1.1. Hükümdar

Büyük Selçuklular'da olduğu gibi Türkiye Selçukluları'nda da hükümdarların halka adaletli davranması Mevlana'nın dikkatini çeken konulardan birisiydi. Selçuklu tarihçisi Ravendi I. Gıyâseddin'e ithaf ettiği eserinde Sultanın adaletini şu cümlelerle ön plana çıkarmıştır: “*adalet külahı başında olduğu müddetçe, fitne artık eğri külah giyemez.*”²¹⁷ Mevlânâ da eserlerinde hükümdarlardan bahsederken ağırlıklı olarak “*adalet*” kavramına vurgu yapar. Mevlânâ adaletin olmadığı bir şehirde güçlü ve otoriter bir hükümdardan bahsedilemeyeceğini söyleyerek adaletin önemini vurgulamıştır.²¹⁸ Yine “*yüzlerce padişahlık zulümle yıkıldı gitti; yüzlerce saltanat denizi haksızlıkla kurudu, seraba döndü*” diyerek zulüm ve haksızlık yapan sultanın sonunun iyi olmayacağını söyleyerek, adaletin öneminden bahseder.²¹⁹ Ravendi: “*Hükümdarlık kâfirlikle yaşar da, zulüm ile yaşamaz*” diyerek sultanlık ile zulmün birlikte olamayacağını söylemiş, sultanın adilliği üzerinde durmuştur.²²⁰ Yine **Divan-ı Kebir**'de “*A padişahım, padişah devletsiz, insafsız, adaletsiz olursa şehir ne hale*

²¹⁷ Erdoğan Merçil, **Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri**, Ankara, TTK Yay., 2007, s. 7.

²¹⁸ Mevlânâ, **Divân-ı Kebir**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 7 c., 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2015, C:II, s. 486.

²¹⁹ **Divân-ı Kebir**, C:II, s. 370.

²²⁰ Ravendi, **Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr**, çev. Ahmet Ateş, Ankara, TTK Yay., 1999, C:II, s. 361.

gelir?” diyerek sultanın adaletine vurgu yapar.²²¹ Mevlânâ sultanın adaletinin yanı sıra, halkı maddi sıkıntılardan kurtarıp, refaha kavuşturması ve yoksulları gözetip doyurması üzerinde de durmaktadır.²²² Ayrıca Mevlânâ hükümdarın önemini şu cümleyle ifade eder “*Padişahın gölgesi gittikten sonra kalabalığın faydası nedir?*” der.²²³

Dönemin kaynaklarından İbn Bibi ise I. Alâeddin Keykûbâd dönemini anlatırken; “Onlar (Selçuklular) adalet yayma geleneğini yerleştirip kılıçlarıyla dini yücelttiler” diyerek onları (Selçukluları) övmüş ve adaletin öneminden bahsetmiştir.²²⁴

Mevlânâ **Mesnevî**’de iyi bir hükümdarda olması gereken huyları şöyle ifade eder: Merhameti öfkesinden fazla olmalı, Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmış olmalı ve öfkesine yenik düşüp boş yere kan dökmemeli.²²⁵

Yine, Mevlânâ devlet yönetiminde tek bir otorite olması gerektiğini ve eğer ikili bir yönetim söz konusu ise bunun devleti yıkıma götüreceğini söylemiştir.²²⁶

Tüm bu örnekler Mevlânâ’nın zihnindeki ideal hükümdar imgesini anlamak açısından önemlidir.

2.1.2. Hükümdarlık Alametleri

Hükümdarın meşruiyet kazanması için bazı alametlere sahip olması gerekir. Bunlar hutbe okutmak, para bastırmak, nevbet vurdurmak, çetr, tıraz, taht, taç, tuğra, çadır, saray ve sancak sahibi olmaktır.

2.1.2.1. Hutbe Okutmak

Mevlânâ’nın eserlerinde bahsettiği hükümdarlık alametlerinin başında manevi alamet olan hutbe gelir.²²⁷ Hutbe cuma ve bayram namazlarında, orada

²²¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 432.

²²² **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s.37, s. 250.

²²³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 432.

²²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 138.

²²⁵ İbn Bibi, a.g.e., s. 246.

²²⁶ **Mesnevî**, C:IV, s. 184.

²²⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 191, s. 380.

²²⁷ **Mektuplar**, s. 4.; **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 393.

bulunan topluluğa yapılan konuşmadır.²²⁸ Diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, Selçuklular'da da hutbe en önemli egemenlik sembollerinden biridir. Hükümdar tahta çıkarken cuma namazı kılınan camilerde hutbede Sultanın adı halifeden sonra zikredilir, onun sağlığı ve saltanatı için dua edilirdi.²²⁹ Bu ona siyasi anlamda bağlılığı ifade etmektedir. Eğer bir yerdeki hutbede sultanın adı okunmazsa bu o bölge yöneticisinin isyan ettiği anlamına gelirdi.²³⁰ Anadolu Selçuklu Sultanlarının isimleri hakim oldukları bölgelerin merkez camilerinde ve hilafet merkezi olan Bağdat'ta da halifenin onayı ile okunur, bu hükümdarın meşruiyeti anlamına gelirdi.²³¹

2.1.2.2. Para Bastırmak

Selçuklular'da bağımsızlık sembollerinden biri de para bastırmaktı. Sultan tahta çıktığında adına para bastırırdı.²³² Başka bir devlete bağlı hükümdar ise o devletin hükümdarından sonra adlarını para üzerine yazdırabiliyorlardı. Bastırılan paranın cinsinin altın, gümüş olması veya ağırlığı dönemin ekonomik refah seviyesini gösteriyordu.²³³ Türkiye Selçukluları'nda Süleyman Şah'tan itibaren para bastırılmıştır. Fakat Aksarayî'nin Süleymanşah için "*sikke ve hutbeyi Melikşah adıyla donattı*" ifadesinden Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleymanşah'ın Büyük Selçukluya tâbi olduğu anlaşılmaktadır.²³⁴ Selçuklu Devleti'ne bağlı vasal devletler de Selçuklu hükümdarları adına para bastırmaktaydılar.²³⁵ Hutbede olduğu gibi bağlı olan devletin sikkeden tâbi olduğu sultanın adını çıkarması da yine isyan anlamına geliyordu.²³⁶

2.1.2.3. Nevbet Çaldırmak

Nevbet Türkiye Selçukluları'nda hükümdar sarayı kapısında veya saltanat çadırında günde beş defa mehter takımının çalmasıdır.²³⁷ Eski Türk devletlerinde de

²²⁸ Kenan Çetin, **Selçuklu Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2011, s. 36.

²²⁹ Çetin, a.g.e., s. 37.

²³⁰ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, **Selçuklular ve Konya**, Konya, Konya Selçuklu Belediyesi Kültür Yay. 1994, s. 125.

²³¹ Çetin, a.g.e., s. 37.

²³² **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 251, C:III, s. 233; **Mektuplar**, s. 4.

²³³ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 125.

²³⁴ Merçil, a.g.e., s. 99.

²³⁵ Merçil, a.g.e., s. 100.

²³⁶ Merçil, a.g.e., s. 101.

²³⁷ Çetin, a.g.e., s. 32; **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 131, C:VII-1, s. 176.

olan Nevbet, Selçukluya bağlı hükümdarlar ve melikler için günde üç vakit çalınırdı.²³⁸ Eyaletlere gönderilen meliklerin neveti üç defa çaldırması isyan anlamına geliyordu.²³⁹ Türkiye Selçukluları Moğollara bağlı olduğu zamanlarda dahi günde beş vakit nevet çaldırılmışlardır.²⁴⁰ Nevbet mutlu zamanlarda da (zafer, fetih, sultanı karşılama gibi) çalınırdı. Buna “beşaret neveti” adı verilirdi.²⁴¹

2.1.2.4. Bayrak ve Sancak

Abbasi halifesi hükümdarlık alameti olarak tahta geçen hükümdara bayrak da gönderiyordu.²⁴² Mevlânâ'nın “*bayrak sahibi padişah*” ifadesinden de sancağın hükümdarlık alametlerinden olduğu anlaşılmaktadır.²⁴³ Türkiye Selçukluları'nda iki çeşit sancak vardı. Bunlar, halifenin gönderdiği siyah, diğeri ise hükümdarın kendi sancağı idi. Kaynaklarda Selçuklu sancakları “r'ayat-ı saltanat, sancağ-ı hümayun, sancağ-ı saltanat” gibi ifadelerle geçmektedir.²⁴⁴

İbn-i Bibi eserinde Selçuklu bayraklarının sarı ve kırmızı renklerde olduğunu söylemesine rağmen Kahta Kalesi'nin fethinde ve Alaiyye Kalesi'nin fethinde siyah bayrak kullanıldığını da belirtmektedir.²⁴⁵

Bir kale fethedildiği zaman kalenin en yüksek yerine hükümdarın bayrağı dikilirdi.²⁴⁶ Savaşlarda yenilgiye uğrayan düşmanın bayrakları ters çevrilirdi. Bununla ilgili Ravendi'de I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den bahsederken “*bayrağı baş aşağı edilmiş düşman*” şeklinde bir ifade de bulunur.²⁴⁷

2.1.2.5. Tevki ve Tuğrâ

Tevki ve tuğra hükümdarın yazılı alametlerindendir. Mevlânâ'nın “*padişahın tuğrasını gör, yazısını tamamıyla oku*”²⁴⁸ ifadesinden de hükümdarlık alameti olduğu

²³⁸ Çetin, a.g.e., s. 32.

²³⁹ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 126.

²⁴⁰ Merçil, a.g.e., s. 122.

²⁴¹ Çetin, a.g.e., s. 33.

²⁴² Merçil, a.g.e., s. 129.

²⁴³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 356, C:III, s. 274, C:IV, s. 390; C:V, s. 503; C:VI, s. 121.

²⁴⁴ Çetin, a.g.e., s. 34.

²⁴⁵ Çetin, a.g.e., s. 34.

²⁴⁶ Merçil, a.g.e., s.129.

²⁴⁷ Merçil, a.g.e., s. 138-139.

²⁴⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 419.

anlaşılmaktadır. Tevki, Selçuklularda sultanın imzası idi ve tuğradan farkı bir dua cümlesi olmasıydı.²⁴⁹ Bu cümle mektuplara, emirlere gönderilen fermanlara ve beratlarla yazılırdı ve buna tevki-i hümayun denirdi.²⁵⁰

Tuğrâ ise, hükümdar adına yazılan berat, ferman ve menşurlarda kullanılan hükümdarın basılı nişanı idi.²⁵¹

Tuğrâ Türk devletlerinde zamanla hanedanın arma ve hakimiyet sembolü olmuştur.²⁵² Tuğrâ ve tevki eşanlamli olmakla birlikte Selçuklularda farklı şeyler olarak kabul edilirdi. Resmi belgeler, fermanlar, menşurlar ve beratlar üzerine hükümdarın kavisli tuğrasını çeken kişiye Tuğrâî denirdi.²⁵³

2.1.2.6. Taht

Taht hükümdarlık alametlerinde önemli bir yere sahipti çünkü hükümdarlık olayı tahta çıkmakla gerçekleşirdi. Sultan tören ve merasimlerde karşılamayı tahtında oturarak yapardı. Sultanların tahtları arkasında kalkan ve mızraklar, önlerinde ise büyük bir yay bulunurdu.²⁵⁴ Sultanın tahtı atlaslarla kaplanırdı.²⁵⁵

Hükümdar tahta oturduktan sonra bürokratlar, emirler ve ileri gelen devlet adamları sultana biat töreni düzenlerlerdi ve bu tören sırasında dirhem ve dinarlar dağıtırlardı.²⁵⁶

Mevlânâ'nın "*Padişahın taht kurduğu yer*" ifadesinden, Sultanın tahtını gittiği yere götürdüğü anlaşılmaktadır.²⁵⁷

2.1.2.7. Taç

Hükümdarın maddi hakimiyet sembollerindendir. Mevlânâ eserlerinde hükümdarlık alametlerinden olan taht ve taçtan²⁵⁸ sık sık bahseder ve hükümdar

²⁴⁹ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 126.

²⁵⁰ Çetin, a.g.e., s. 42.

²⁵¹ Çetin, a.g.e., s. 40.

²⁵² Merçil, a.g.e., s. 229.

²⁵³ Çetin, a.g.e., s. 40.

²⁵⁴ Çetin, a.g.e., s. 35.

²⁵⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 435.

²⁵⁶ Merçil, a.g.e., s. 82.

²⁵⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 358.

²⁵⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 201, 348; C:II, s. 69, 67; C:III, s. 432, 433; C:IV, s. 194; C:VI, s. 31, C:VII-1, s. 180; **Mesnevî**, C:IV, s. 55; C:V, s. 17.

olmanın bunlara sahip olmayı gerektirdiğini belirtir. Mevlânâ'nın "*Padişahlık tacımı başıma koy*" ifadesinden de tacın hükümdarlık alameti olduğunu anlıyoruz.²⁵⁹ Selçuklu sultanlarının taçları kıymetli taşlarla ve incilerle²⁶⁰ süslü olur ve altından yapılırdı.²⁶¹ Türkiye Selçuklu sultanları genellikle Konya'da tahta oturur ve orada taç giyerlerdi. Sultanlar elçilerin kabulü sırasında da taç giyerlerdi.²⁶²

2.1.2.8. Çadır

Çadır'ın eski Türk devletlerinde hükümdarlık alameti olduğu bilinmektedir. Mevlânâ'nın "*saltanat çadırı*"²⁶³ ifadesinden Selçuklularda da hükümdarlık alameti olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu sultanlarının çadırına "süradi" denirdi ve sefere çıkılacağı zaman saray hazinesinden çıkarılırdı.²⁶⁴ Çadır seferler dışında, sultanın yolculuğu esnasında, ava çıktığında da kurulurdu. Bir bakıma çadır sarayın karşılığı idi. Çadırın kurulması görevini ferraşdar yapar ve çadırda sultanın tahtı da bulunurdu.²⁶⁵

2.1.2.9. Saray

Selçuklu sultanlarının en önemli hakimiyet sembollerinden biri saraylardır.²⁶⁶ Selçuklu devrinde bilhassa II. Kılıçarslan devrinden itibaren muhtelif şehirlerde sultanların saraylar yaptırdıkları bilinmektedir.

Saray farsça bir kelime olup, ev, mesken, konak anlamına gelir. Türkçede ise, büyük konak anlamında kullanılır. Saray, hükümdarın ailesi ile konakladığı yerdir. Saraydaki en önemli özellik büyük ve düzenli oluşudur.

Selçuklularda saraya dergâh veya bargâh da deniyordu.²⁶⁷ Selçuklularda saray sadece sultanın evi olmayıp, aynı zamanda devlet yönetiminde çok önemli bir fonksiyonu da icra ederdi.

²⁵⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 254.

²⁶⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 440.

²⁶¹ Çetin, a.g.e., s. 35; *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 134; C:III, s. 193; C:VI, s. 294.

²⁶² Merçil, a.g.e., s. 87.

²⁶³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 491; C:V, s. 325; *Mektuplar*, s.31.

²⁶⁴ Çetin, a.g.e., s. 32.

²⁶⁵ Merçil, a.g.e., s. 216.

²⁶⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 363.

²⁶⁷ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2012, s. 298.

Türkiye Selçuklu Sultanlarının Konya, Sivas, Aksaray, Malatya, Amasya, Kayseri ve Antalya gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sarayları bulunmaktaydı.²⁶⁸ Eflâkî'de I. Alâeddin Keykûbad'ın sarayının birçok köşk ve bekçi evlerinden oluştuğuna dair bir bilgiye rastlanır. Yine, aynı eserde bir de IV. Kılıçarslan'ın sarayındaki havuzdan bahsedilir.²⁶⁹

Sultana ait sarayda şehirde sultan olmadığına kent valisi otururdu. Beyşehir Gölü kenarındaki Kubadabad ve Konya'daki Filulabad Sarayı bu saraylara örnek verilebilir.²⁷⁰

Büyük sultanların döneminde bu saraylarda ambarlar ve hazineler de bulunurdu.²⁷¹ Sarayın devlet teşkilatındaki yerinden dolayı sultana bağlı görevliler de sarayda ikamet ederlerdi.

Saray teşkilatındaki görevlilerden bazıları Mevlânâ'nın eserlerinde geçmektedir. Bunlar; hacip²⁷², nedim²⁷³, emir-i hares²⁷⁴, silahdar²⁷⁵, serheng²⁷⁶ gibi görevlilerdir.

2.1.3. Saray Teşkilatı

2.1.3.1. Hacip

Sarayda Sultandan sonra en yetkili kişiydi.²⁷⁷ Hükümdar ile büyük divan arasındaki iletişimi sağlardı. Askeri sınıfa mensup olup Türk köleler arasından seçilirdi. Bazı görevlileri kontrol eder, görevlerini gerektiği gibi yapmalarını sağlardı.²⁷⁸ Önemli haciplerden biri Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde görev yapan üstün hitabet ve ikna yeteneğine sahip Hâcip Zekeriya'dır.²⁷⁹ Diğer bir

²⁶⁸ Çetin, a.g.e., s. 31.

²⁶⁹ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya, Bilge Yay., 1977, s. 22.

²⁷⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 185.

²⁷¹ Cahen, a.g.e., s. 186.

²⁷² *Mesnevî*, C:I, s. 19.

²⁷³ *Mesnevî*, C:I, s. 23; C:V, s. 258.

²⁷⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 312.

²⁷⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 31.

²⁷⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 83.

²⁷⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 52, 293, C:VII-1, s. 116.

²⁷⁸ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 620.

²⁷⁹ İbn Bibi, a.g.e., s. 107.

hacip ise, Mevlânâ'nın eserinde Melik'ül-ümera ve'l hüccab şeklinde bahsettiği Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde bulunmuş meşhur devlet adamı Muînüddin Pervâne'dir.²⁸⁰

Türkiye Selçukluları'nda hâcipler elçilik heyetlerinde de bulunmaktaydılar. Elçiliğe gönderilen hacipler gerekli niteliklere sahip olmalıydılar. Bu devirde daha ziyade eli silah tutan, biniciliği iyi, mert , savaşçı olan hâcipler makbuldü.²⁸¹

2.1.3.2. Emir-i Hares

Sarayda büyük hacipten sonraki görevlidir. Sultanın cezalandırma işini gören (boynunu vurma, zindana atma, dövme vs.) kişiydi.²⁸² Yani sultanın infaz emrini yerine getiren cellattı. Mevlânâ eserinde “*cellatın gönlü yoktur*” diyerek onların insafsızlığından söz etmektedir.²⁸³ Cellatlar infazı genellikle kılıç ile yapmaktaydılar.²⁸⁴

2.1.3.3. Silahdar

Törenlerde sultanın silahını taşımakla görevliydi. Mevlânâ silahdarın sultanın önünde koştuğunu söylemektedir.²⁸⁵ Ayrıca silahhanenin korunmasını sağlayan görevlilerin amiriydi.²⁸⁶

2.1.3.4. Çavuş (Serheng Veya Durbaş)

Sultanın emirlerinin yerine getirilmesinden ve bu emirlerin tebliğinden sorumluydu. Sultan bir yere giderken yanında bulunur ve asasıyla “*savulun*” diye bağırarak yol açardı.²⁸⁷

2.2. HÜKÜMET TEŞKİLATI VE VEZARET

2.2.1. Vezirlik

Türkiye Selçuklularında vezirlik kurumu Abbasi, Büyük Selçuklu ve Hârizmşahlar çizgisi üzerine kurulmuştur. Vezirlerin tayin usulü, çalışma şekli,

²⁸⁰ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar Ve Saray Teşkilatı*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 71.

²⁸¹ Merçil, a.g.e. s. 73.

²⁸² Sevim, Merçil, a.g.e., s. 621.

²⁸³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 312.

²⁸⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 217.

²⁸⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 31.

²⁸⁶ Sevim, Merçil, a.g.e., s. 621.

²⁸⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 652, C:VII-1, s. 116; *Mesnevî*, C:IV, s. 294 .

yetkileri vb. Büyük Selçuklu vezirlik sistemine benzemektedir. Büyük Selçuklular'da olduğu gibi Türkiye Selçukluları'nda da vezirler İran kökenliydi.²⁸⁸

Vezirlik kurumunu ihdas eden Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleyman Şah'tır.²⁸⁹ Vezir sultandan sonra idari ve mali işlerde en yetkili kişiydi. Vezirlik alameti ise altın divit idi. Vezir maaşını iktâ olarak alırdı. Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak dönemini yaşatan I. Alâeddin Keykûbâd döneminin ilk veziri Reşidüddin ve ardından Sâhib Ziyâeddin Karaaslan'dır.²⁹⁰

Türkiye Selçukluları'nda vezir tayini Köseadağ Savaşına kadar Sultanın tasarrufunda bulunmaktaydı. Köseadağ Savaşı'ndan sonra devletin zayıflamasıyla birlikte Celâleddin Karatay, Muînüddin Pervâne gibi bazı devlet adamları etkili olmaya başladılar. 1285'ten sonra ise vezirler İlhanlılar tarafından atanmıştır.²⁹¹ Köseadağ savaşından sonra vezir, İlhanlı hanına karşı sorumlu olduğu için görev ve sorumlulukları da artmıştır.

Vezir divâna her gün gelir, sofada oturur, sağında ve solunda münşiler ve tercümanlar bulunurdu. Vezir Sultan adına ferman ve menşur çıkartabiliyordu. Vezirin yürütme yetkisi de vardı. Vezir yürütmenin en yetkili mercii olan Divan-ı Saltanat'ın başında bulunurdu. Beylerbeyi, Atabey, Pervâne gibi divan üyeleriyle memleket meselelerini görüşür, karara bağlardı. Vezir ülkede tüm vergileri toplardı ve bütün mültezimlerin başıydı. Bunun dışında olağanüstü durumlar için "ihtiyat akçesi" adında bir hazine bulundururdu.

Sultanın bulunmadığı zamanlarda Divân-ı Mezalime başkanlık ederdi. Yargı konusunda da sultanın vekili sayılırdı.²⁹²

Vezir, yabancı devletlere elçi gönderip elçi kabul etmede de sultanın vekilliğini yapardı. Ülkede huzurun ve asayişin sağlanmasında da etkiliydi.²⁹³

²⁸⁸ Refik Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, İstanbul, MEB. Yay., 1995, s. 37

²⁸⁹ Turan, a.g.e., s. 38.

²⁹⁰ Yavuz Selim Burgu, **Anadolu Selçukluları-Alaeddin Keykubad ve Zamanı**, İstanbul, Selenge Yay., 2011, s. 204.

²⁹¹ Turan, **Selçuklular Tarihi El Kitabı**, Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat, s. 457.

²⁹² Turan, a.g.e., s. 458.

²⁹³ Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, s. 51.

Türkiye Selçuklu vezirleri halkın yararına cami, medrese, han, kervansaray, çeşme, türbe gibi birçok sosyal müessese ve yapı inşa ettirmişlerdir. Vezirler bu eserlerin yanına vakfiyesini de kurarak o eserlerin devamlılığını sağlıyorlardı.²⁹⁴

Mevlânâ'nın eserlerinde vezir oldukça sık geçmektedir.²⁹⁵ **Mesnevî**'de geçen şu ifade vezirin konumu ve önemi açısından önem arz eder. “*Bir emiri cezalandırmak istersem, bu hali öteki emirlerden gizlerim; fakat vezirden gizlemem.*”²⁹⁶ Bu cümle aynı zamanda Mevlânâ'nın vezirlere bakışını ortaya koyması bakımından da önemlidir. **Mesnevî**'de Mevlânâ'nın “*padişahın vezirlerin reyini de alması gerek!*”²⁹⁷ ifadesi Sultandan sonra en yetkili kişinin vezir olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Merkez Teşkilatı

Merkezi teşkilat divân denilen bakanlıklardan oluşan bir yönetim kurulu tarafından yönetilmekteydi. Divânların başında sahib-i divan denilen bakanlar bulunurdu. Bütün divanların bir araya gelmesiyle büyük divan kurulurdu.

Mevlânâ eserlerinde divân toplantılarına da değinir. O divanda birçok karar alındığından²⁹⁸ bu kararların vezirler tarafından gerekli mercilere yazılı olarak iletildiğinden bahseder.²⁹⁹

Dîvânın önemine dair Eflâkî'de geçen şu rivayetten bahsetmek yerinde olacaktır. Mevlânâ'nın dostlarından olan bir tahsildar 2000-3000 dinar civarında bir açık vermiş, bu açığın kapatılması için Mevlânâ'dan Pervâne'ye bir inayetnâme yazmasını rica etmiştir. Mevlânâ'nın yazdığı bu inayetnâmeye karşılık Muînüddin Pervâne bunun Dîvânın işi olduğunu söylemiştir. Mevlânâ ise buna karşın; “*Haşa haşa! Devlet Muînüddin Pervâne'nin hükmündedirler. Pervâne devletin hükmünde değildir*” demiştir. Bu sözler Pervâne'nin hoşuna gitmiş ve tahsildarın açığını

²⁹⁴ Turan , **Selçuklular Tarihi El Kitabı, Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat**, s. 458.

²⁹⁵ **Mesnevî** , C:IV, s.99; C:VI, s. 257; **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 309; C:V, s. 690; C:VI, s. 143; **Mektuplar**, s. 49.

²⁹⁶ **Mesnevî**, C:II, s. 84.

²⁹⁷ **Mesnevî**, C:IV, s. 191.

²⁹⁸ **Mesnevî**, C: V, s. 160.

²⁹⁹ **Mesnevî**, C:I, s. 141.

kapatmıştır. Buradan açığın kapatılma şekli, karar merciinin divan-ı istifa olmadığı, asıl karar merciinin hükümet mensuplarından oluşan Dîvân olduğu anlaşılır.³⁰⁰

Mevlânâ eserlerinde yalnızca Tuğra ve inşa dîvânından³⁰¹ ve istifa dîvânından bahsetmektedir.³⁰²

2.2.2.1. Büyük Divan

Bu dîvânın başkanlığını “Sâhib” denilen vezir yürütürdü. Vezire aynı zamanda Sâhib-i Divân-ı Memâlik de denilmekteydi. Bu divan devletin en yetkili kurumuydu. Büyük dîvânın üyeleri, Müstevfi, tuğrai, müşrif ve emir-i Arızülceş’den oluşuyordu.³⁰³ Dîvânda bazı amirler, katipler, memurlar da bulunurdu. Bu divan kaynaklarda Dîvân-ı Saltanat veya Dîvân-ı A’la adlarıyla geçmekte, Dîvân-ı Buzurg ve Dîvân-ı Saray-ı Saltanat da denilmektedir.³⁰⁴ Dîvânda meselelerin konuşulduğu yere sofa adı verilir ve dîvân mensuplarına ise eshâb-ı dîvân denilirdi.³⁰⁵ Dîvânda çalışan münşiler zabıtları tutan katiplerdi. Meşhur tarihçi Kerimüddin Mahmud Aksarayî de Selçuklu Dîvânında katiplik yapmıştı.³⁰⁶ Ayrıca divanda tercümanlar da çalışırdı. Bunların görevi yabancı hükümdarlara gidecek olan mektupları yazmak ve gerektiğinde çeviri yapmaktı.³⁰⁷

2.2.2.2. İstifa Dîvânı ve Pervane

Büyük dîvânın verdiği görevleri yapar ve sonucu aynı yere bildirirdi. Devletin bütün gelir ve giderlerine bakan teşkilatı bünyesinde topluyordu. Bu dîvânın başında sahib-i dîvân-ı istifa bulunurdu. Bu görevliye mansıb-istifa veya Müstevfi de denilmekteydi ve görevi ülkenin gelirlerini tesbit etmek, vergileri ve yapılan harcamaları denetlemektir.³⁰⁸ Vilayetlerdeki vergi memurları bu divana bağlıydı.³⁰⁹

³⁰⁰ Taneri, a.g.e., s. 35-36.

³⁰¹ **Mektuplar**, a.g.e., s. 47 .

³⁰² **Mektuplar**, a.g.e. s. 39.

³⁰³ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 132.

³⁰⁴ Erdoğan Merçil, **Selçuklularda Divan Teşkilatı -Merkez ve Eyalet Divanları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2015, s. 141.

³⁰⁵ Merçil, a.g.e., s. 142.

³⁰⁶ Merçil, a.g.e., s. 144.

³⁰⁷ Merçil, a.g.e., s. 145.

³⁰⁸ Merçil, a.g.e., s. 149.

³⁰⁹ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 133.

Arazi ve iktâ defterleri ve onlara ait işlere İstifa dîvânı bakmazdı. Bu işlere büyük dîvânda pervane denilen görevli bakardı.³¹⁰ Pervane Türk İslam devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan bir terimdir ve bu belgeleri hazırlamakla görevli olan kişiye verilen ünvanıdır. Bu terim ferman ve tevki kelimeleriyle eş anlamlı kabul edilmekteydi. Anadolu Selçukluları'nda pervane mülk, iktâ ve arazi işleriyle uğraşır, bunlarla ilgili tayin, temlik, tahrir işlerini yapar, menşur ve beratları hazırlar, defterleri tutar, tevcih edilen bağışları dağıtırdı. Bunun dışında sultan için istihbarat işlerinde de görevde bulunurdu. Pervane devlet protokolünde vezir, atabeg ve beylerbeyinden sonra yer alırdı.³¹¹

2.2.2.3. İşraf Dîvânı

Devletin harcamalarını, idari ve mali işlerini kontrol ederdi ve başında müşrif denilen bir görevli bulunurdu.³¹² İşraf-ı memâlik, müşrif-i mülk, müşrif-i memleket işraf-ı memleket gibi isimler de verilmekteydi.³¹³ Müşrifler ordu ile birlikte sefere de giderdi.³¹⁴

2.2.3 Türkiye Selçuklu Ordusunun Düzen ve Dizilişi

Ortaçağ İslâm dünyasında iki savaş sistemi uygulanmaktaydı. Bunlardan birincisi Türk savaş sistemi, ikincisi klasik İslam savaş sistemiydi. Selçuklular her iki sistemi de uygulamışlar fakat Malazgirt, Miryokefalon gibi önemli birçok savaşta Türk savaş sistemini uygulamışlardı.³¹⁵

İbn Bibi, Moğol tehlikesine karşı gönderilen Türkiye Selçuklu ordusundan bahsederken o zamana kadar görülmemiş tertip ve düzen içinde olduğunu söylemiştir.³¹⁶ Ordu beş bölüm halinde diziliyordu. Bunlar, öncü kuvvetler, sağ kol, sol kol, merkez kuvvetleri ve ardçılardan oluşuyordu. Bu kuvvetlerden öncü kuvvetlere Pişdar, mukaddeme, Telaye, sağ kola Meymene, sol kola Meysere,

³¹⁰ Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 134.

³¹¹ Muharrem Kesik, "Pervane", TDVİA, C:34, İstanbul, 1992, s. 244

³¹² Küçükdağ, Arabacı, a.g.e., s. 134.

³¹³ Merçil, a.g.e., s. 155.

³¹⁴ Merçil, a.g.e., s. 155.

³¹⁵ Salim Koca, **Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür**, Ankara, Berikan Yay., 2005, s. 120.

³¹⁶ Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul, Timaş Yay., 2011, s. 66.

Mevlânâ'nın **Dîvân-ı Kebir**'inde de geçtiği gibi merkez kuvvetlere kalp³¹⁷, ardçılara saka veya Dümдар, karargâha da Muasker adı verilirdi.³¹⁸ Savaş sırasında merkez kuvvetin başında bizzat sultan bulunuyordu. Diğer kuvvetlerin başında ise sipehsâlâr, beylerbeyi, emirler ve subaşılar vardı.³¹⁹

Selçuklularda en küçük birlik on kişilikti ve bölükler 5-10 çadırın bir araya getirilmesinden oluşuyordu.³²⁰ Bölüklerin başında visak başı ve hayl başı gibi adlar verilen komutanlar bulunuyordu. Bu bölüklerin bir araya gelmesiyle de birlikler oluşuyordu. Bu birlikler 1000 ile 10000 asker arasındaydı. Türkiye Selçukluları'nda 50 veya daha fazla askerden oluşan küçük müfrezeler de vardı ve bunların başında elli başı adı verilen komutanlar bulunuyordu.³²¹

Selçuklu ordusu muhtemel savaş meydanına düşman ordusundan önce gelir ve stratejik noktalara askerlerini yerleştirir ve avantajlı konumu elde etmiş olurdu. Ardından düşman ordusunu beklemeye koyulurdu.³²² Bu bekleyiş sırasında su kaynaklarını kurutmak, düşmanı güneş alan bir yerde savaşa zorlamak, pusuda asker saklamak tarla ve ovaları ateşe vermek gibi bazı tedbirler alırdı.

Selçuklu ordusunda öncü kuvvetlerin önemi daha fazlaydı. Bunlar savaş yeteneği yüksek atlılardan seçiliyordu. Savaşın sonucunu belirlemede bu öncü birliklerin başarısının yanı sıra casus ve keşif kolunun faaliyetleri de etkiliydi.³²³

Sultan I. İzzeddin Keykâvus Ermeniler üzerine yaptığı seferde Mübazireddin Behramşah komutasında üç bin kişilik seçme bir birlikle Ermeni ordusunu pusuya düşürüp başarı elde etmişti.³²⁴

XIII. yüzyılın başından ortalarına kadar düzenli Türkiye Selçuklu Ordusu 20.000 ile 50.000 arasındaydı ve en kuvvetli oldukları zamanda olan I. Alâeddin Keykûbâd döneminde Hârizmşahlara karşı yapılan Yassıçemen Savaşında ordu

³¹⁷ **Dîvân-ı Kebir**, C:I, s. 312.

³¹⁸ Kesik, a.g.e., s. 66.

³¹⁹ Koca, a.g.e., s. 122.

³²⁰ Koca, a.g.e., s. 120.

³²¹ Koca, a.g.e., s. 121.

³²² Kesik, a.g.e., s. 67.

³²³ Koca, a.g.e., s. 122.

³²⁴ Koca, a.g.e., s. 123.

kuvvetleri 100.000'e kadar çıkmıştı.³²⁵ 1243'de yapılan Köseadağ Savaşında ise askerlerin sayısı 80.000 idi.³²⁶

2.2.4. Türkiye Selçuklu Ordusunda Kullanılan Silahlar

2.2.4.1. Hafif Muharebe Silahları

2.2.4.1.1. Ok ve Yay

Bu iki silah Türklerin yalnızca askeri hayatında değil, kültüründe, siyasetinde ve egemenlik anlayışında kutsal kabul ediliyordu. Oklar devlet hazinesinde saklanırdı. Savaşlarda yeteri kadar çıkarılıp askere dağıtılırdı. Türk okları bir hayli uzağa giderdi. Bir ok kabında yaklaşık 30-50 arasında ok bulunurdu. Aynı zamanda Türklerde ok ve yay kullanmak bir spordu.³²⁷ Mevlânâ'nın eserlerinde kılıçtan sonra en çok bahsettiği silahlar ok ve yaydır.³²⁸ Eserlerinde okların konduğu ok kabından³²⁹, yay yüzüğünden³³⁰, yay kirişinden³³¹ zehirli oklardan³³², okun dört kanadı olduğundan³³³ ve okun tüyünden hangi millete ait olabileceğinin anlaşılabileninden bahsetmektedir.³³⁴

Yaylar ise ağaç, kemik ve sinir olmak üzere üç bölümden oluşurdu. Yay kirişleri ise kurt siniri, boğa derisi veya boyanmamış ham ipekten yapılmaktaydı.³³⁵ Aynı zamanda yayın devlet töresinde de önemli bir yeri vardı. Ölüm cezasına çarptırılan hanedan üyeleri kendi yaylarının kirişiyle boğularak öldürülürdü.

2.2.4.1.2. Kılıç

Kılıç Türklerin savaş tarihinde bilinen en eski silahlarından biridir. Türk kılıcının en iyi örneklerini demircilikle uğraşan Kırgızlar vermiştir.³³⁶ Kılıcın elle tutulan kısmı olan kabza ağaç veya kemikten yapılırdı. Kılıcın kabza ile namlu

³²⁵ Kesik, a.g.e., s. 68.

³²⁶ Kesik, a.g.e., s. 69.

³²⁷ Aydın Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987, s.200.

³²⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 27, 350, C:II, s. 175, C:VI, s. 149, 321; *Mesnevî*, C:III, s. 36, 92

³²⁹ *Mesnevî*, C:I, s. 57; *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 391.

³³⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 127, C:VII-1, s. 193

³³¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 232.

³³² *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 156.

³³³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 410.

³³⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 268.

³³⁵ Çetin, a.g.e., s. 111.

³³⁶ Çetin, a.g.e., s. 112.

arasında kalan kısmına ise balçok adı verilirdi. Türk kılıçlarında kullanan kişinin damgaları bulunabiliyordu.³³⁷ Mevlânâ'nın eserlerinde en sık bahsettiği silahlardan biri kılıçtır.³³⁸ O, kılıcın çelikten yapıldığını³³⁹ söyler ve Hint çeliğinden (pûlâd-ı hind) yapılan kılıcın değerli olduğunu belirtir.³⁴⁰ Ayrıca kılıçların mücevherlerle altınlarla süslenişinden de bahsetmektedir.³⁴¹

2.2.4.1.3. Gürz\Topuz ve Çomak

Vurmak için kullanılan silahlardır. Gürzün ucunda demir veya diğer madenlerden yapılmış topuz vardı.³⁴² Sapı genellikle ağaçtan yapılırdı ve yakın muharebelerde kullanılırdı. Mevlânâ eserlerinde birkaç yerde gürzden bahseder.³⁴³ Çomak ise tamamen ağaçtan yapılmış olup kullanım amacı gürz ile aynıydı.³⁴⁴

2.2.4.2. Koruma Amaçlı Silahlar

2.2.4.2.1. Zırh

Mevlânâ eserlerinde zırhtan sık bir şekilde bahsetmiştir.³⁴⁵ Zırhlar deriden veya madeni tellerle örülerek yapılırdı. Örülerek yapılmış olduğu Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'inde zırhın “*pul pul zırhlar*” zikrinden de anlaşılmaktadır.³⁴⁶ Bir tür zırh çeşidi olan ve savaşta atlara da giydirilen çukaldan da bahseder.³⁴⁷ Zırhı çoğunlukla kumandan veya yöneticiler kullanırdı.³⁴⁸

2.2.4.2.2. Tulga\Tolga\Miğfer

Mevlânâ'nın eserlerinde de geçen miğfer³⁴⁹, askerlerin başını darbelerden korumak için madenden yapılan bir başlıktı.³⁵⁰

³³⁷ Çetin, a.g.e., s. 112.

³³⁸ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 38; C:II, s. 241, C:III, s. 192, C:IV, s. 310; Mesnevî, C:III, s. 22, 281.

³³⁹ Dîvân-ı Kebîr, C:IV, s. 196, C:VI, s. 189; Mesnevî, C:I, s. 249.

³⁴⁰ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 268, C:VI, s. 191.

³⁴¹ Mesnevî, C:I, s. 62.

³⁴² Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 16.

³⁴³ Dîvân-ı Kebîr, C:VII-1, s. 171, C:I, s. 134, VII-11, s. 171; Mesnevî, C:III, s. 22.

³⁴⁴ Çetin, a.g.e., s. 113.

³⁴⁵ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 124, s. 373, C:II, s. 402, C:III, s. 259, C:VI, s. 30, C:VI, s. 52, C:VII-2, s. 31; Mesnevî, C:IV, s. 295; Mektuplar, s. 89.

³⁴⁶ Dîvân-ı Kebîr, C:VI, s. 302.

³⁴⁷ Dîvân-ı Kebîr, C:VII-1, s. 520.

³⁴⁸ Çetin, a.g.e., s. 113, 14.

³⁴⁹ Mesnevî, C:IV, s.295; Divan- Kebir, C:II, s.87, 402; C:VII-1, s. 651, C:VII-2, s. 225.

³⁵⁰ Çetin, a.g.e., s. 114.

2.2.4.2.3. *Kalkan*

Dîvân-ı Kebîr'de de zikredilen kalkan³⁵¹ askerlerin ön cephelerini düşman darbelerinden korumak için kullanılırdı. Demir, bakır, tunç gibi madenlerin yanı sıra boğa, gergedan ve fil derisinden de yapılabilirdi.³⁵²

2.2.4.3. Ağır Muharebe Silahları

Bu silahlar daha çok kale ve şehir kuşatmalarında kullanılırdı.

2.2.4.3.1. *Mancınık*

Kale kuşatmalarında kullanılan mancınığa³⁵³ yapılış ve kullanılışlarına göre isimler verilirdi. Mancınık-ı revan (yürüyen mancınık), mancınık-ı huftu (sabit mancınık), mancınık-ı ârus (dört yöne atış yapan mancınık) gibi adlar verilirdi.³⁵⁴ Mevlânâ eserinde mancınık ile kalelere ve burçlara taş atıldığını söylemektedir.³⁵⁵

2.3. ADALET

Türkiye Selçukluları'nda hukuk sistemi Büyük Selçuklu Devleti'ne göre daha gelişmiş bir kurumsal sisteme sahipti. Belli özellikler açısından aynı olmakla birlikte uygulamada bazı farklılıklar vardı. Bu farklılıkların en önemlisi şer'i yargının her durumda belirleyici bir unsur olmasıydı. Yani kadı'l-kudatlık makamı tüm hukuksal süreçleri denetlerdi.³⁵⁶

Selçuklularda adli teşkilat şer'i ve örfî yargı olarak ikiye ayrılmaktaydı.

2.3.1. Şer'î Yargı

Selçuklular'da şer'i davalarda din ve şeriatla ilgili yetkili kişi kadılar idi.³⁵⁷ Kadılar sultan veya vezir tarafından atanırdı. Eflâkî'de Muînüddin Pervâne'nin, Vezir Taceddin'in oğlunu Konya kadılığına atamak istemesine dair anlatılan olayda

³⁵¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I,s. 39, 96, 350, C:II, s. 241, C:III, s. 192, C:VI, s.,321, C:VII-1, s. 335.

³⁵² Çetin, a.g.e.,s. 114.

³⁵³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 107, C:VI, s. 13.

³⁵⁴ Çetin, a.g.e., s. 115.

³⁵⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 13; *Mesnevî*, C:I, s. 48, C:V, s. 308.

³⁵⁶ Mehmet Ersan –Mustafa Alican, *Osmanlılardan Önce Onlar Vardı-Türkiye Selçukluları*, İstanbul, Timaş Yay., 2012, s. 276, 277.

³⁵⁷ *Mesnevî*, C:II, s.192, C:VI, s. 329; *Mektuplar*, a.g.e., s. 68.

bunu görebiliriz.³⁵⁸ Kadılar adaleti sağlama, kavgaları bitirme³⁵⁹, evlenme, boşanma, miras, nafaka, yetimlerin ve erkek akrabası olmayanların vasiliklerini yürütme, noter işleri, vakıfların yönetimi ve vakfiyelerin tanzimi gibi işleri yürütürlerdi.³⁶⁰

Selçuklularda fetvalar Hanefi fikhına göre, kısmen de şafi fikhına göre verilirdi ve bu hükme müdahale edilmezdi. Kadı herhangi bir hüküm vermeden önce güvendiği adamları vasıtasıyla olayı soruştururdu.³⁶¹ Bunun yanı sıra kadının adil hüküm vermesi için iki hasmın da yani davacı ile davalının huzurda hazır bulunması gerekiyordu.³⁶² Mevlânâ'ya göre davanın kesin hükme bağlanabilmesi için tanık gerekliydi.³⁶³ Tanığın tanıklığının geçerli olması için edepli, terbiyeli, doğru sözlü ve kötülöklere bulaşmamış olması gerekiyordu.³⁶⁴ Ayrıca tanık hür ve tarafsız olmalıydı. Kölelerin tanıklığı kabul edilmemekteydi.³⁶⁵ Kadının doğru hüküm verebilmesi için davanın şeriata uygun delillerle ispat edilebilmesi gerekiyordu.³⁶⁶ Fakat bir kadının bilerek yanlış hüküm vermesi durumunda, diğer kadılar altına imza atarak bu hükmü sultana sunabilirlerdi.³⁶⁷ Kadıların başında bulunan, Konya'da mahkemelerde başkanlık yapan ve tüm kadıları denetleyen kişiye Kadı'l-Kudad denirdi.³⁶⁸ 1276'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin kadı'l-kudad'ı Hüsameddin adında biriydi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminin önemli kadılıkları ve kadılarından bazıları Aksaray kadısı: Tebrizli Emîrüddin, Sivas kadısı: Kadı İzzeddin, Niksar kadısı: Bedreddin Kazvini, Tokat kadısı Saâdüddin idi.³⁶⁹

2.4. ADET VE GELENEKLER

2.4.1. Tasavvuf Kültürü

Bilindiği gibi Oğuz Türkleri, buldukları coğrafyada yaygın olan mezhebi yapı nedeniyle Sünniliği benimsemişlerdir. Bakıldığı zaman bu bölgede hüküm

³⁵⁸ Taneri, a.g.e., s. 40.

³⁵⁹ **Mesnevî**, C:VI, s. 105.

³⁶⁰ Atçeken, Bedirhan, a.g.e., s. 46.

³⁶¹ **Mesnevî**, C:I, s.85, C:III, s. 324.

³⁶² **Mesnevî**, C:III, s. 378.

³⁶³ **Mesnevî**, C:VI, s. 218.

³⁶⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 299; **Mesnevî**, C:V, s. 37.

³⁶⁵ **Mesnevî**, C:I, s. 247.

³⁶⁶ **Mesnevî**, C:III, s. 128; **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 135.

³⁶⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, MEB Yay., 1992, s. 99.

³⁶⁸ Çetin, a.g.e., s. 185.

³⁶⁹ Çetin, a.g.e., s. 186.

süren hemen hemen her devletin Sünniliği benimsediği görülür. Bu coğrafyada kurulan Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular, Hârizmşahlar gibi devletler bu mezhebi kabul etmekle kalmamış aynı zamanda bir siyaset aracı ve ideoloji haline getirmişlerdir.³⁷⁰

Anadolu'nun fethi tamamlandı uygun bir ortam sağlandıktan sonra, yani XIII. yüzyılın başı itibariyle Anadolu'da çeşitli tarikatların ve bu tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin bu topraklarına geldiklerini görüyoruz. Farklı görünüme sahip, farklı giyinen ve çeşitli dilleri konuşan bu şeyh ve dervişler, şehirden gelenler şehirlere, köylerden gelenler de köylere yerleşti. Böylece Anadolu'da da tasavvuf popüler ve yüksek tasavvuf olmak üzere ikili bir yapı göstermiştir. Kentli ve yüksek tasavvuf mensuplarında züht ve takva anlayışına sahip ahlakçı bir yapı söz konusudur. İbn Arabî, Sadreddin Konevi ve bunların müridleri, Kadiriyye, Rifaiyye, vb. tarikatlar bu anlayışa sahiptir.³⁷¹ Kırsal kesime mensup insanlar ise Horasan ve çevresindeki tasavvufî yaşantıyı yansıttığı için Horasaniler olarak bilinmektedir. Bunların en bilinen temsilcileri arasında Anadolu'ya gelip yerleşen Evhadüddin Kirmani, Fahreddin Irakî, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, Burhâneddin Tirmizi, Necmeddin Razi (Daye) zikredilebilir. Bu insanlar farklı giyimleri ile çarşı, pazar, tekke ve zaviyelerde yaratılış, Allah, insan ve kainat ile ilgili sohbetler veriyorlar ve halkın ilgisini çekiyorlardı. Böylece evliya menkabelerinin ve efsanelerin yoğunluk bulduğu, fıkıh merkezli medrese Müslümanlığına alternatif bir halk Müslümanlığı ortaya çıktı. Bu iki Müslümanlık anlayışının bir arada yaşamasının yanısıra yüzyıllar süren bir rekabete de neden oldu.³⁷²

Türkiye Selçukluları Anadolu'da kuvvetlenince ve özellikle Moğollar'ın Orta Asya, İran ve Irak'ı istilasıyla birçok şeyh ve mutasavvıf Anadolu'ya yerleşti. Kübreviyye, Sühreverdiyye, Rifa'iyye ve Kadiriyye gibi Asya Ve Irak kökenli sünni tarikatlar bu şeyh ve mutasavvıflarla birlikte Anadolu'ya girmiştir. Bunlar dışında Haydariyye, Kalenderiyye ve Vefa'iyye gibi sünni olmayan tarikatlar da buraya gelmiştir. Yani bu tarikatlar sünni inanç ve öğretiler içinde ve dışında olmak üzere

³⁷⁰ Seyfullah Kara, **Selçuklular'ın Dini Serüveni, Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı**, İstanbul, Şema Yay., 2006, s. 356.

³⁷¹ Ahmet Yaşar Ocak, **Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası**, İstanbul, Timaş Yay., 2015, s. 145.

³⁷² Ocak, a.g.e., s. 146.

iki ana eğilim gösterir. Bu eğilim bu tarikatların ortaya çıktığı kültürel çevreyle ilgilidir. Maveraünnehir, Harezmi, İran, Suriye ve Irak gibi yerlerde doğanlar sünni eğilim içindeydi. Fakat İslamın tam olarak yayılmadığı aynı bölgelerin kırsal kesimlerinde eski İran, Hint kültürünün etkin olduğu ve eski Türk inançlarının geçerli olduğu bölgelerde ortaya çıkan tarikatlarda ise Sünniliğin dışında bir anlayış gelişmiştir. Bu ikinci anlayış daha çok Türkmenler arasında yayılmıştır. Bunlar İslamı daha yeni kabul etmiş ya da yüzeysel olarak İslamlaştırdıklarından onlar için bu anlayış mistik öğretilerden çok bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Bunlar Vefaiyye, Kalenderiyye ve Haydariyye gibi bu göçebe yaşam tarzı ile uyumlu tarikatlardır.³⁷³

Anadolu'daki tasavvuf kültürünü anlamak için Anadolu'da ilk faaliyet göstermiş tarikatlara bakmak faydalı olacaktır. Bunlardan birisi Kazerunilikdir. Bu tarikatın kurucusu Ebu İshak Kazeruni'dir. Kazeruni, 963-1034 yılları arasında yaşamıştır. Bu tarikat Anadolu'da onun müridleri tarafından yayılmıştır.³⁷⁴ Anadolu'da İshaki dervişleri olarak bilinen Kazeruniyye mensuplarının ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemekle birlikte XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında geldikleri tahmin edilmektedir.³⁷⁵ Anadolu'da müesseseler kurarak faaliyet gösteren İshaki dervişlerinin sünni olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁶

Anadolu'da faaliyet gösteren bir diğer tarikat Evhadiyye olup, kurucusu Evhadüddin Kirmani'dir. XIII. yüzyılın ilk Anadolu'daki en güçlü fikir akımıydı. Evhadüddin Kirmani Abbasi halifesi Nasır Lidinillah tarafından Anadolu'daki fütüvvet teşkilatının lideri olarak gönderilmiştir. Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'nın babası da olan Evhadüddin Kirmani Ahi ve Bacı teşkilatının kuruluşunda da etkili olmuştur. Anadolu'da gezerek tarikatını anlatıp yaymıştır. Sultan ve devlet adamları nezdinde de itibara sahipti.³⁷⁷ Seyfullah Kara'ya göre, Evhadüddin Kirmani'nin Bağdat'ta bir medresede Şafii fikhını öğrenip ezberlemesi ve ardından Hakkakiye medresesinde müderrislik yapması şeyhin sünni olduğunu gösterir.³⁷⁸ Devletşah onun "*şeyhlerin şeyhi, velilerin büyüğü*" olduğunu söyleyerek onun yüceliğine vurgu yapar

³⁷³ Ocak, a.g.e., s. 147, 148.

³⁷⁴ Kara, a.g.e., s. 379.

³⁷⁵ Kara, a.g.e. s. 380.

³⁷⁶ Kara, a.g.e., s. 380.

³⁷⁷ Mikail Bayram, **Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler**, İstanbul, Nüve Kültür Yay., 2008, s. 85.

³⁷⁸ Kara, a.g.e., s. 381.

ve Şeyh Şihabeddin Sühreverdi'nin müridi olduğunu belirtir ³⁷⁹ I.Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından halifeye elçi olarak gönderilen Mecdeddin İshak ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve halife onu Anadolu'daki fütüvvet ehli şeyhlerin lideri olarak görevlendirmiştir. Mecdüddin İshak Anadolu'da fütüvvet teşkilatını yayılmasında etkin bir rol oynamıştır. Halife en-Nâsır li-dinillah fütüvvet teşkilatını yayması için Sihabeddin Sühreverdiyi göndermiştir. Sultan İzzeddin Keykâvus da elçi olarak halifeye birçok hediye ile birlikte Mecdüddin İshak'ı göndermiştir. Sultan Mecdüddin İshak'ı sadece elçi olarak değil fütüvvet teşkilatına kabulünü sağlamak için kendisinin temsilcisi olarak göndermiştir. Sultan onu ödüllendirmek için istediği kişiyi fütüvvet teşkilatına kabul izni vermiştir. Mecdüddin İshak İbnü'l -Arabî'nin Anadolu'ya gelmesinde de etkili olmuştur.³⁸⁰

Anadolu'daki fütüvvet teşkilatının kurucusu Ahi Evren ile birlikte tüm Anadolu'yu dolaşmış ve ona şeyhlik yapmıştır. Evhadüddin Kirmani Anadolu'da özellikle Türkmenler arasında etkili olmuştur.³⁸¹

Diğer bir tarikat ise Kübreviyye'dir. Anadolu'ya Necmeddîn-i Kübrâ'nın yanında yetişmiş olan Sadeddin Hamevi, Seyfeddin Baharzi, Baba Kemal-i Hocendi gibi önemli kimseler tarafından getirilmiştir. Bunlar Moğol zulmünden müridleriyle birlikte Anadolu'ya sığınmışlardır. Aralarında özellikle Necmeddîn Razi ve Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'i belirtmek gerekir. Kübreviyye'nin Anadolu'ya gelişi asıl bunlarla birlikte dir. Necmeddîn Razi **Mirsad al-İbad** adlı eserini Sivas'ta yazmıştır. Bahâeddin Veled ise önce Karaman ardından da Konya'da yaşam sürmüştür.³⁸²

Anadolu'da etkili olan bir diğer tarikat ise Ebu'n-Necip Sühreverdi'nin kurduğu, yeğeni Ömer Şihabeddin Sühreverdi'nin geliştirdiği Sühverdilik dir. Özellikle Ömer Şihabeddin Sühreverdi'nin **Avarifu'l-Maarif** adlı eseri Anadolu'da en çok okunan eserler arasındadır. Bu tarikatlar Kadiriyye, Rıfaiyye tarikatları kadar

³⁷⁹ Devletşah, **Şair Tezkireleri (Tezkiretü's-Şuarâ)**, çev.Necati Lugal, İstanbul, Pinhan Yay. 2011, s. 278.

³⁸⁰ Haşim Şahin, "Şeyh Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu Yönetimi İle İlişkileri", **I.Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri**, s. 207, 208.

³⁸¹ Kara, a.g.e., s. 381-382.

³⁸² Ocak, a.g.e., s. 148.

yayılamamışsa da bu kurucuların eserleri Osmanlı dönemi boyunca da tasavvuf ortamında başucu kitapları olmuştur.³⁸³

Anadolu'ya dışarıdan giren bu tarikatların dışında XIII. yüzyıl sonu itibariyle yeni tarikatlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi o dönemki adıyla Cela'iyye (Mevlevîyye)'dir. Mevlânâ Celâleddin'den sonra ortaya çıkan bu tarikat oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi zamanlarında özellikle Anadolu'nun batısındaki Türkmen beylikleri arasında yayılmıştır. Bu tarikatın en güçlü olduğu dönem ise XVII. yüzyıldır.³⁸⁴

Bu tarikat Mevlânâ'nın öğretilerinden oluşur. Tasavvufun temel ilkelerinden olan güzel ahlak ve kötü huylardan arınma bu tarikatın en önde gelen ilkelerindedir. Mevlânâ da bir mürşid-i kâmil olarak insanlara sevgiyi, ilahi aşkı anlatırken örnek insan olmayı öğütler. Tasavvufta bu öğretiye Mevlânâ'nın tüm eserlerinde rastlanır. Mevlânâ kötü huylardan arınmanın tasavvufî bir yaşamla mümkün olabileceğini söyler. Özellikle **Mesnevî**'sinde anlattığı hemen hemen her hikâyeden ahlaki dersler çıkarmak mümkündür.³⁸⁵

Dönemin Anadolu'sunda etkili olan diğer sünni mutasavvıf Fahreddin İraki'dir. Devletşah'a göre Şehabettin Sühreverdi'nin, diğer kaynaklara göre ise Bahâeddin Zakeriyya'nın müridi'dir.³⁸⁶ Kurmuş olduğu tarikat ilk sünni nitelikli tarikattır. Anadolu'nun İslamlaşmasında oldukça etkili olmuştur. Onun Mevlânâ ile gayet iyi ilişkiler içinde olduğu bilinir. Mevlânâ'nın toplantılarına büyük bir şevkle katılıyor ve cezbeyle gelip bağırıyordu.³⁸⁷ İraki, Sadreddin Konevi'nin de sohbetlerine katılmış, ondan İbn Arabî'nin "**Fususul-Hikem**"ini okumuş ve bu sırada eseri "**Lemeat**"ını yazmıştır. Tokat'ta Müineddin Pervâne tarafından kendisi için yaptırılan zaviyede müridlerini yetiştirmiştir.³⁸⁸

Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan isimlerden bir diğeri ise Sadreddin Konevi'dir. Aksaraylı, Konevi için Anadolu Selçuklu ülkesinin Şeyhü'l-İslam'ı,

³⁸³ Ocak, a.g.e., s. 149.

³⁸⁴ Ocak, a.g.e., s. 149.

³⁸⁵ Sâfi Arpaguş, **Mevlânâ ve İslam**, İstanbul, Vefa Yay., 2007, s. 645.

³⁸⁶ Kara, a.g.e., s. 382.

³⁸⁷ Kara, a.g.e., s. 383.

³⁸⁸ Kara, a.g.e., s. 384.

İslam'ın ikinci İmam-ı Azam'ı gibi övgülerde bulunur. Ayrıca Aksarayî onun ölümünden sonra ülkede her şeyin ters gittiğini, huzurun kalmadığını belirterek hayatta iken onun İslâm'a yaptıklarına işaret eder.³⁸⁹ Konevi üvey babası İbnü'l-Arabî sayesinde hakikat ilmini öğrenmiş ve ilmin en yüksek mertebelerine yükselmiştir. Birçok eser yazmış, Muhyiddin Arabî'nin eserlerini şerh etmiştir.³⁹⁰ Konevi hadis ilmine oldukça vakıf olmasından dolayı medreselerde hadis dersi vermiştir. Mevlânâ Kutbeddin Şirazi kendisinden hadis dersi almıştır. Hadisteki bu şöhretinden dolayı Muînüddin Pervâne gibi ileri gelenler de ondan hadis dersi almıştır.³⁹¹

Sadreddin Konevi ve Mevlânâ arasında büyük bir dostluk vardı. Hatta Konevi Mevlânâ vefat ettiği zaman hıçkırıklarla ağlamıştı.³⁹² Said Fergani, Fahreddin Iraki, Hamid gibi isimleri yetiştirmiştir. Sadreddin Konevi babası Mecdüddin İshak'ın yolundan giderek, sünni çizgide Anadolu'da İslam'ı yaymaya çalışmıştır.³⁹³

2.4.2. Evlilik Ve Kadının Toplumdaki Yeri

XIII. yüzyıl Anadolu toplumunda İslam dini oldukça etkiliydi ve dolayısıyla toplumda şeriat kuralları hakimdi. Erkekler birden fazla evlilik yapabiliyordu. Mevlânâ erkeklerin dört eş alabildiğini³⁹⁴ fakat iki eşi olan erkeklerin eşlerinden birine daha çok gönül verebileceğini ve diğerlerinin üzülebileceğini ifade eder.³⁹⁵ Diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Selçuklu toplumunda da cariye ile evlenme adeti vardı. Sultan Veled'in iki cariyesi bulunmaktaydı ve ikisi de nikâhı altındaydı.³⁹⁶

Türkiye Selçuklu toplumunda evlilikler genellikle görücü usulüyle yapılıyordu. Bu iş genellikle anne babalar ya da toplumun önde gelen büyükleri vasıtasıyla gerçekleşiyordu.

³⁸⁹ Kara, a.g.e., s. 385.

³⁹⁰ Kara, a.g.e., s. 385.

³⁹¹ Kara, a.g.e., s. 386.

³⁹² Kara, a.g.e., s. 386, 387.

³⁹³ Kara, a.g.e., s. 387.

³⁹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 222; *Mesnevî*, C:V, s. 106 .

³⁹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 622.

³⁹⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 722.

Bir kadını nikâhı altına alan erkeğin nikah parası³⁹⁷ (başlık parası) ödemesi gerekiyordu. Eflâkî sultanın hazinedarı Şerefeddin'in Tavus adında bir kadına aşık olup nikahına almak için 50 bin dinar ödediğini yazar.³⁹⁸ Erkek evlenirken başlık ödediği gibi kadın da çeyiz hazırlardı.³⁹⁹ Kadın çeyizin yanı sıra maddi imkanları ölçüsünde hizmetçisiyle de gelebiliyordu.⁴⁰⁰ Düğünler dönemin yaşantısına uygun olarak renkli ve eğlenceli bir şekilde geçiyordu.⁴⁰¹ Düğünlerde def ve davul çalınarak oynanıyordu. Günümüzde olduğu gibi gelinin el ve ayaklarına kına yakılıyordu.⁴⁰² Ayrıca Mevlânâ'nın eserinde "gelin bezeyici"⁴⁰³ olarak geçen gelinlerin süslenmesiyle ilgilenen biri bulunmaktaydı.

Düğünlerde yaygın olan adetlerden bir tanesi de saç adetidir. Mevlânâ da bu adetten eserlerinde bahseder. Saçı olarak gümüş,⁴⁰⁴ altın,⁴⁰⁵ inci,⁴⁰⁶ değerli madenler saçıldığı gibi badem, şeker, fıstık, badem gibi yiyecekler de saçılmaktaydı.⁴⁰⁷

Evlilik çağına gelen kızın çeyiz hazırlaması adettendi. Şayet evlilik çağına gelen kız çeyiz hazırlamazsa bu toplum tarafından hoş karşılanılmıyordu. Evlenecek kız çeyiz⁴⁰⁸ olarak giyim, ev ve mutfak eşyası hazırlardı.

Mevlânâ haremde muhafaza ettiği bir kızın çeyizi için Gürcü Hatun'a haber göndererek ondan yardım istedi. Gürcü Hatun çeyiz olarak birkaç takım elbise, birer kat çamaşır, yirmi adet süslü küpe, yirmi adet değerli yüzük, inci gerdanlık, altın işlemeli külâh, kıymetli yüz örtüleri, bilezikler, halı ve seccadeler, siniler, tepsiler, kazanlar, bakır ve çivi kâseler, havanlar ve şamdanlar göndermiştir.⁴⁰⁹

Türkiye Selçuklu toplumunda evlilikler genellikle aynı ırk, din ya da sosyal grup içinde gerçekleşiyordu. Mevlânâ'ya göre evlenecek çiftler her yönden birbirlerine denk olmalıydı. Denklik olmadığı zaman geçim olmayacağını söyleyen

³⁹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 403, C:IV, s. 371, C:VI, s. 301

³⁹⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 316.

³⁹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 60.

⁴⁰⁰ *Mesnevî*, C:IV, s. 24.

⁴⁰¹ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, s. 56.

⁴⁰² *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s.713, C:VII-I, s. 431.

⁴⁰³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 500; *Mesnevî*, C:I, s. 221.

⁴⁰⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 422, C:V, s. 83.

⁴⁰⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 67, s. 489, C:VII, s. 545.

⁴⁰⁶ *Mesnevî*, C:I, s. 123, C:IV, s. 240; *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 82.

⁴⁰⁷ Mevlânâ, *Rubailer*, çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. 1997, s. 159.

⁴⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 344, C:VII-1, s. 438, C:VII-2, s. 170.

⁴⁰⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 546.

Mevlânâ; “Evlenmede eşitlik şarttır. Kapı kanadının biri ağaçtan, biri fil dışından.”⁴¹⁰ demektedir. Bunu teşbihi bir örnekle de açıklar: “Eş birbirinin örneği üzere olmalı, ayakkabı ve çizmenin iki eşine bak”⁴¹¹ der. Fakat bunun yanı sıra Selçuklular yerli unsurlarla da kız alıp vermiş, onlarla kan bağı kurmuştur. Özellikle Rum ve Gürcülerle karşılıklı anlaşım evlenmeler görölmekteydi.⁴¹² Evlilikte kadında aranan özellikler güzel,⁴¹³ namuslu,⁴¹⁴ ahlaklı⁴¹⁵ ve zengin olmasıydı⁴¹⁶

Mevlânâ'nın eserlerinden de anlaşılmaktadır ki boşanma işlemi kocanın karısına üç kere boş ol demesiyle gerçekleşiyordu.⁴¹⁷ Mevlânâ eşlerin birbirlerinden boşanmalarına pek sıcak bakmıyordu. Bir gün Muînüddin Pervâne eşi Gürcü Hatun'un kendisinden boşanmak istediğini söyleyerek Mevlânâ'dan yardım istemiştir. Mevlânâ aralarını düzeltip boşanmalarına engel olmuştur.⁴¹⁸

Kadının toplumdaki yerini göstermesi açısından Mevlânâ'nın **Mesnevî**'sinde geçen şu ifadesi önemlidir. “Her hareket sebebi anadır. Ondan doğan çocuk da onun eseridir.”⁴¹⁹

Mevlânâ Şeyh Selahaddin'in kızı Fatma Hatun ile oğlu Sultan Veled'i evlendirmiştir.⁴²⁰ Mevlânâ Fatma Hatun'a bir mektup göndermiştir. Bu mektuptan da Mevlânâ'nın kadına verdiği değer anlaşılmaktadır. Mevlânâ bu mektupta Fatma Hatun'a dua, övgü ve öğütlerde bulunur. Mektupta oğlu Sultan Veled Fatma Hatun'u eğer incitirse onu sevmekten dahi vazgeçebileceğini ifade eder. Öyle ki Fatma Hatun'un her ne sebeple olursa olsun üzölmemesini ister. Fakat Fatma Hatun'a ondan hiçbir şey saklamadığı takdirde yardım edebileceğini söyler.⁴²¹

Kadınların Anadolu'nun İslamlaşmasında da büyük etkisi olmuştur. Hayırsever Müslüman kadınların kurduğu vakıflar ve bu kadınların gayri müslim

⁴¹⁰ **Mesnevî**, C:IV, s. 23.

⁴¹¹ **Mesnevî**, C:I, s. 160.

⁴¹² Cahen, a.g.e., s. 168.

⁴¹³ Mevlânâ, **Fîhi Mâ Fîh**, ter. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul, İz Yay., 2015, s. 68, 235.

⁴¹⁴ **Mesnevî**, C:II, s. 503.

⁴¹⁵ **Mesnevî**, C:IV, s. 603.

⁴¹⁶ **Fîhi Mâ Fîh**, s. 302, 303.

⁴¹⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 352, C:V, s. 42, 404.

⁴¹⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 353.

⁴¹⁹ **Mesnevî**, C:II, s. 85.

⁴²⁰ Eflâkî, a.g.e., s.110, 327, 540.

⁴²¹ **Mektuplar**, s. 85-86.

kadınlarla kurduğu ilişkiler İslam dinine geçişte zemin hazırlamıştır. Ömer L. Barkan'a göre Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma, Sume Bacı adıyla zaviye ve şeyhlerine rastlanması tekke ve zaviyelerde kadınlarında da rol aldığını göstermektedir.⁴²²

Anadolu'nun İslamlaşmasında Kadınların etkili olduğu diğer bir grup ise Baciyan-ı Rum'dur. Ahilerle ilişkili olan bu grup XIII. yüzyılda kurulmuştur. Bu grup içinde yer alan kadınlar kendi içlerinde eğitime tabi tutuluyor ve sağlam bir milli ve dini hassasiyete sahip oluyorlardı.⁴²³

Gayrimüslim kadınların Müslüman erkeklerle yaptıkları evliliklerde din değiştirme de etkili oluyordu. Özellikle Selçuklu sultanlarının hıristiyan saraylarına mensup olan kadınlarla siyasi maksatlı yaptığı evlilikler de İslama geçişi sağlıyordu. Bu kadınlardan biri Gürcü kraliçesinin kızı Tamara'dır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenen prenses Selçuklu sarayına gelirken yanında özel papazını da getirir. Fakat bir süre sonra İslam dininin etkisi altında kalarak müslüman olur.⁴²⁴ Gürcü Hatun olarak bilinen bu kadın Mevlâna'nın müridlerindedir.

İslama geçişlerde gazilerle veya sıradan Türk erkekleriyle yapılan evlilikler daha büyük bir kısmı teşkil ediyordu.

Türk tarihinde kadınların sosyal ve siyasi hayatta önemli rolleri olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nde de buna dair birçok örneğe rastlanır. I. Kılıçarslan'ın hanımı, I. Mesud'un Danişmendli Hanımı, II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Hatun, I. Alâeddin Keykûbâd'ın Hanımları, Hond (Mahperi) Hatun, Âdiliye Hatun, II.Gıyâseddin Keyhüsrev'in hanımları Berduliye Hatun, Gürcü Hatun Selçuklu sosyal ve siyasi hayatında öne çıkan isimler olmuştur.⁴²⁵

Raziye Devlet Hatun da bu isimler arasına konabilir. Raziye Devlet Hatun Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızıdır. Kaynaklarda I.İzzeddin Keykâvus ile evlendiği geçmese de olaylar onun Sultan ile evlendiğini

⁴²² Ömer L. Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", **Ankara, Vakıflar Dergisi**, 1942, S:II, s.302-323

⁴²³ Osman Çetin, "Anadolu'nun İslamlaşmasında Kadınların Rolü", **III. Milli Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi Yay., 1993 ,s. 64.

⁴²⁴ O. Çetin, a.g.e., s. 65.

⁴²⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, **Selçuklu Hanımları, Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun**, Konya, Çizgi Kitabevi Yay., 2017, s. 29.

gösterir. Raziye Devlet Hatun 1213'te Saideli (Kadınhanı) Seyrekviran'da bir kervansaray yaptırmıştır. Bu handan dolayı zamanla Kadınhanı ismini almıştır.⁴²⁶ Bunun dışında Konya'daki Hatuniye (Güdük) mescidi Raziye Hatun tarafından yaptırılmıştır.⁴²⁷

Dönemin önde gelen kadınlarından Pervâne Muînüddin'in eşi Gürcü Hatun da Mevlânâ'nın müridlerindedir. Çevresi tarafından “*zamanın kraliçesi, dünyanın hanımı, sultanın karısı*” olarak anılmaktaydı. Gürcü Hatun otoriter, kararlı, aldığı kararlardan vazgeçmeyen bir kadındı.⁴²⁸ Alameddin Kayser'i bizzat kendisi naibi olarak seçmişti.⁴²⁹ Gürcü Hatun Mevlânâ'nın Semâ meclislerinde yemekler hazırlayarak hizmette bulunurdu.⁴³⁰

2.4.3. Cenaze Töreni ve Matemleri

Mevlânâ o dönemde cenaze töreninin yapıyla ilgili pek fazla bilgi vermez. Fakat yas sırasındaki adetler hakkında oldukça fazla bilgi vermektedir. Yakını ölen kişilerin yasa büründüğünü söyler.⁴³¹ Yas tutanlar, feryad ederek ağıt yakıyorlardı.⁴³² Hatta kaftanlarını yırtıp, külahlarını çıkarıp yere fırlatıyorlardı.⁴³³ Ayrıca Mevlânâ yas tutan kadınların geceleri uyumayıp ağladığını söyler.⁴³⁴ Mesela dönemin ileri gelen şeyhlerinden Şeyh Herîve, öldüğünde törende bulunanlar külahlarını atarak feryad ederek ağlamışlardır.⁴³⁵ Aynı şekilde Mevlânâ'nın hanımı Kira Hatun öldüğünde de tabut taşınırken törende bulunanlar sarıklarını atmışlardır.⁴³⁶ Mesnevî'de ise yakınları ölen kişilerin feryad ederek ağladıklarından bahsedilir.⁴³⁷ “*Anası ölene ağlayıp feryad etmeyi öğretme...*”⁴³⁸ diyen Mevlânâ bu duygunun öğrenilmeyen içten gelen bir duygu olduğunu söyler. Hatta Mevlânâ cenazede

⁴²⁶ Hacıgökmen, a.g.e., s. 39.

⁴²⁷ Hacıgökmen, a.g.e., s. 41.

⁴²⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 348.

⁴²⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 370.

⁴³⁰ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Nejat Göyünç'e Armağan**, Konya, S.Ü.Türkiyat Ens.Yay., 2013, s. 400.

⁴³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 10.

⁴³² **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 455, C:III, s. 130.

⁴³³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s.300; **Mesnevî**, C:I, s. 115.

⁴³⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 24.

⁴³⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 376.

⁴³⁶ Taneri, a.g.e., s. 586; Eflâkî, a.g.e., s. 579.

⁴³⁷ **Mesnevî**, C:II, s. 24, 482; **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 414.

⁴³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 108.

ağlayan kadınlara ölü gömüldükten sonra para verildiğini söylemektedir.⁴³⁹ Ayrıca yas boyunca siyah renkte matem elbisesi giyilmekteydi.⁴⁴⁰ I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra I. Alâeddin Keykûbâd'ın tahta çıkmasına karar verilir. Seyfeddin Ayaba delil olarak Alâeddin Keykûbâd'a kardeşinin sarığını ve yüzüğünü yanına alır. Bu sarık ve yüzük Türk adetlerine göre siyaha boyanır.⁴⁴¹ Siyah rengin yanı sıra mavi rengin de yas rengi olduğuna Dede Korkut hikâyelerinde rastlanmaktadır. Mevlânâ da mavi rengin yas rengi olduğunu söylemektedir.⁴⁴² Diğer bir yas rengi ise beyazdır. İbn Bibi Sultan I. Alâeddin Keykûbâd'ın taziye töreninde bütün emir ve askerlerin beyaz giyindiğini söylemektedir.⁴⁴³

Mevlânâ, eski Türk yas adetlerinde olduğu gibi, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda da ölünün sevenleri ve akrabaları acıyla yüzlerini tırnaklarıyla yırttıklarından,⁴⁴⁴ elbiselerini yırttıklarından, külahlarını yere attıklarından,⁴⁴⁵ başlarına toprak serptiklerinden⁴⁴⁶ bahseder.

Yakını ölüp yas tutan kişiler ölünün ardından ağlaması için ücretli ağlayıcılar tutar ve bu kişiler ağlarken süslü sözler söylemekteydiler.⁴⁴⁷ Ayrıca **Mesnevî**'de ölünün arkasından öküz kurban edilerek etinin yoksullara dağıtıldığı da anlatılmaktadır.⁴⁴⁸

Eflâkî'de özellikle Mevlânâ'nın cenaze töreni ile ilgili verdiği bilgilerden cenaze törenleri hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Cenazenin önünde kalabalık bir güyende gurubu, nakkareciler, müezzinler ve hafızlar bulunuyordu.⁴⁴⁹ Ayrıca Mevlânâ'nın cenazesinin önünden dönemin adetlerince yedi tane öküz geçirmişlerdir. Bu öküzlerin kurban edilerek yoksullara dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

⁴³⁹ **Mesnevî**, C:II, s. 46, 496.

⁴⁴⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 145,191, C:V, s. 715; **Mesnevî**, C:III, s. 352.

⁴⁴¹ İbn Bibi, a.g.e., s. 223, 224.

⁴⁴² **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 221.

⁴⁴³ İbn Bibi, a.g.e., s. 450.

⁴⁴⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 477; **Mesnevî**, C:I, s. 42.

⁴⁴⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s.347; **Mesnevî**, s. 42.

⁴⁴⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 440; **Mesnevî**, C:I, s. 31.

⁴⁴⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 411.

⁴⁴⁸ **Mesnevî**, C:III, s. 274.

⁴⁴⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 451.

Bunlardan biri kurban edilerek Kalenderler Tekkesi'ne gönderilmiştir. Tekkenin şeyhi Ebû Bekir Cavlakî, kurban etinin fakirlere dağıtılmasını sağlamıştır.⁴⁵⁰

Mevlânâ'nın cenaze töreninde Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden vs. bütün milletler ve bu milletlere mensup din adamları kutsal kitapları ellerinde, ayetler okuyup feryad ederek törene katılmışlardı. Fakat bu Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamış, sopa ile onları oradan uzaklaştırmak istemişlerdi. Bu olay sultana, vezire ve Pervâne'ye iletildi. Onlar da ileri gelen din adamlarını çağırdılar ve *“Bu olayın sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahı bizim başbuğumuz, imamımız ve rehberimizdir”* demişlerdi.

Onlar da şu cevabı vermiştir: *“Siz Müslümanlar Mevlânâ'yı nasıl devrinin Muhammed'i olarak tanıyorsanız, biz de onu zamanın Musa'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz.”* dediler.⁴⁵¹

İnsanlara göre ölüm bir son gibi görünse de İslam dinine göre özellikle de Mevlânâ'ya göre ölüm bir başlangıç ve düğün günüdür. Mevlânâ şöyle der; *“Bizim ölümümüz, sonsuz bir düğün-dernektir. Onun sırrı nedir: Tek, bir Allah'tır o”*.⁴⁵²

Ölen kişinin cenaze namazı kılınır ve sonra taziyeler kabul edilirdi. Eflâkî Bahâeddin Veled'in ölümünden sonra böyle yapıldığını ve yas süresinin kırk gün olduğunu söylemektedir.⁴⁵³ Mevlânâ kesin bir yas süresinden bahsetmez. Fakat Mesnevî'de geçen şu ifade; *“Kabri başında bir ay oturup mâtem ettiler, gözlerinden kanlı göz yaşları akıttılar.”*⁴⁵⁴ Yas süresinin bir ay olabileceği anlaşılmaktadır. Selçuklu Sultanlarının yas süresi ise üç gündür. İbn Bibi Sultan Alâeddin'in ölümünden sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in geçişi bahsinde *“üç gün her yerde matem ve yasa uydular”*.⁴⁵⁵ ifadesinden yas süresinin üç gün olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 453.

⁴⁵¹ Eflâkî, a.g.e., s. 450.

⁴⁵² **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII, s. 461.

⁴⁵³ Eflâkî, a.g.e., s. 103.

⁴⁵⁴ **Mesnevî**, C:I, s. 42.

⁴⁵⁵ İbn Bibi, a.g.e., s. 450.

Eflâkî Mevlânâ'nın ölümünden sonra sultanların ve emirlerin kırk gün boyunca ata binmediklerini ve herkesin kendi durumuna göre yemek dağıttığını söylemektedir.⁴⁵⁶ Ölünün ardından et, yufka ekme ve helva verilmekteydi.⁴⁵⁷

Mevlânâ cenaze töreninde dünya sözüyle meşgul olmamayı, ölüye saygılı olmayı öğütlerdi. Her kim dünya sözüyle meşgul olursa otuz yıllık taatinin kabul edilmeyeceğini söylerdi.⁴⁵⁸

Kadı Siraceddin'in cenaze töreninde olduğu gibi cenaze törenlerinde okuyucular, müezzinler, hafızlar ve def çalanlar bulunmaktaydı.⁴⁵⁹ Mevlânâ'nın halifelerinden Şeyh Selahaddin'in cenaze töreninde beşaret ve nakkareciler getirilmiş ve cenaze taşınırken önünde bir gûyende yürümüştür. Cenaze töreninde bulunan nakkarecilere ve gûyendelere elbise ve feraceler verilmiştir.⁴⁶⁰ Mevlânâ onun cenaze töreninden önceki gece birçok ağıt ve gazel söylemiştir.⁴⁶¹

Mevlevîlerde cenaze alayı saz çalınarak takip edilirdi.⁴⁶² İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre ise, Manisa'da Sultan Saruhan'ın ölen oğlu mumyalanmış ve tüm akrabaları bayram arefesinde ziyaret etmişlerdir. İbn Battûta onlarda yas süresinin kırk gün olduğunu söylemektedir.⁴⁶³

2.5. GÜNDELİK HAYAT

2.5.1. Yeme-İçme Alışkanlıkları

1071'den itibaren Anadolu'yu yurt edinen Türkler, Orta Asya'dan getirdikleri mutfak kültürlerine Anadolu'nun zengin ürünlerini de katarak, günümüze kadar gelen muazzam bir mutfak kültürü oluşturmuşlardır.

Mevlânâ'nın eserleri dönemin yemek kültürünü aydınlatması bakımından en zengin kaynaklardır. Mevlânâ eserlerinde yemekler ve yiyeceklere dair bazı bilgiler

⁴⁵⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 453.

⁴⁵⁷ **Mesnevî**, C:III, s. 273, 274.

⁴⁵⁸ Eflâkî, a.g.e. s. 371.

⁴⁵⁹ Eflâkî a.g.e., s. 570, 571.

⁴⁶⁰ Eflâkî, s. 548.

⁴⁶¹ Eflâkî, s. 549.

⁴⁶² Eflâkî, s. 217, 347.

⁴⁶³ İbn Battûta, C:II, s. 354.

verilmektedir. Mesela, Kalye, borani, Oğuzların milli yemeği olan tutmaçtır.⁴⁶⁴ Tutmacın XIII. yüzyılda da yapıldığını Mevlânâ'nın şu sözlerinden anlıyoruz. “*Ona tutmaç verir... Senin için tutmaç pişirdim der*”.⁴⁶⁵

Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri et yeme alışkanlığı XIII. yüzyılda da devam etmiştir. Ancak Anadolu'da etin temel kaynağı keçi ve koyundur.

Pekmez helvası, badem helvası, ceviz helvası,⁴⁶⁶ zerde ve paluze⁴⁶⁷ gibi tatlı çeşitlerinden de bahseder. Tatlandırıcı olarak bal ve pekmez ve Mısır'dan gelen şeker önemli bir yere sahiptir.⁴⁶⁸

O dönemde Selçuklularda yerleşik bir mutfak kültürü ve çok çeşitli mutfak gereçleri olduğunu Mevlânâ'nın şu sözlerinden anlıyoruz. “*O eşsiz güzel gönül mutfağını senediyle sepetiyle aldı; kabımı, kepçemi, kevgirimi kırıp döküyor*.”⁴⁶⁹ Selçuklu mutfağında kullanılan mutfak eşyaları arasında kaşık, kalbur, çanak, çömlek, tencere, güveç, kâse, sürahi, kadeh de bulunmaktaydı.⁴⁷⁰

Selçuklu Türklerinde kuşluk vakti ve akşam vakti olmak üzere iki öğün yemek yenirdi. Kuşluk vaktinde tok tutacak yiyecekler tercih edilirdi. Eğer öğle vakti acıkılırsa meyve veya içecekler tercih edilirdi.⁴⁷¹

Selçuklu Anadolu'sunda yiyecekler hayvanlardan ve nebatlardan olmak üzere iki şekilde sağlanıyordu. Hayvanların etinden ve sütünden faydalanılmaktaydı. Nebatlar ise tahıl ürünleri, otlar, meyveler ve sebzelerdi.

2.5.1.1. Yemekler

Mevlânâ'nın eserlerinde Selçuklu dönemi yemek kültürüne dair oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Öncelikle bu yemeklerden etle yapılanlarına değinmek gerekir. Mevlânâ eserlerinde etle yapılan birçok yemekten bahseder.

⁴⁶⁴ *İbtidâ-Nâme*, s. 320; *Mesnevî*, C:V, s. 247.

⁴⁶⁵ *Mesnevî*, C:IV, s. 370.

⁴⁶⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 82; C:II, s. 99, s. 211.

⁴⁶⁷ *Mesnevî*, C:V, s. 122.

⁴⁶⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 179; *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 67, C:V, s. 162.

⁴⁶⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 452.

⁴⁷⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 295, 292.

⁴⁷¹ Haşim Şahin, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı”, *Türk Mutfağı*, ed. Arif Bilgin, Özge Samancı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2008, s. 40

2.5.1.1.1. Etlî Yemekler

Mevlânâ'nın bahsettiği etli yemeklerin en başında kebablar gelir.⁴⁷² Kuzu ve oğlak eti tercih edilerek yapılan kebablar hayvanların bazı bölümlerinden yapılabildiği gibi ciğer ve kuşların şişte çevrilmesiyle de yapılabiliyordu.⁴⁷³ Mevlânâ'ya göre bu kebabların içinde en güzeli ciğer kebabıdır.⁴⁷⁴ Fakat Mevlânâ nefse hoş gelmesinden dolayı kebab yemeyi tercih etmiyordu.⁴⁷⁵ Mevlânâ'nın bahsettiği yemeklerden diğerleri ise kelle paça,⁴⁷⁶ kavrulmuş ciğer,⁴⁷⁷ herise⁴⁷⁸ de denilen buğdayın etle birlikte kaynatılmasıyla yapılan keşektir.⁴⁷⁹ Tavuk, hindi, kaz gibi etlerin tuz ve baharat ile hazırlanıp, tavada ya da saçta pişirilmesiyle yapılan diğer bir yemek ise söğürmedir.⁴⁸⁰ Kavrulmuş soğan ve salça ile pişirilen, içine nohut da konulan yahni sevilen et yemekleri arasındaydı.⁴⁸¹ Yahni keçi etiyle de yapılmaktaydı.⁴⁸² İftar sofralarında ikram edilen köfte de Selçuklu mutfağının sevilen yemekleri arasındaydı.⁴⁸³ Et ayrıca kavurma, pastırma yapılarak ta tüketiliyordu.⁴⁸⁴ Mevlânâ Türklerin eti saklama yöntemlerinden biri olan tuzlamadan da sık sık bahsetmektedir.⁴⁸⁵ Et türlerinden bir diğeri balık ise tavada pişirilerek yapılırdı.⁴⁸⁶ Tüketilen diğer et türleri ise kaz,⁴⁸⁷ tavşan⁴⁸⁸ ve bıldırcın⁴⁸⁹ etidir.

Ayrıca et yemeklerinin yanında pilav ikram edilmekteydi. Eflâkî yağlı ördekten yapılan etli yemeğin yanında biberli pilav yendiğini zikretmektedir.⁴⁹⁰

⁴⁷² Mevlânâ, **Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkılâp Yay., 2010, s. 28; **Mesnevî**, C:I, s. 122; **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 381, 444, 486, C:II, s. 166, C:III, s. 173; **Mektuplar**, s. 28.

⁴⁷³ Şahin, a.g.m., s. 42.

⁴⁷⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 381, C:VI, s. 70.

⁴⁷⁵ Şahin, a.g.m., s. 42.

⁴⁷⁶ **Divan- Kebir**, C:V, s. 293, 294.

⁴⁷⁷ **Mektuplar**, s. 65.

⁴⁷⁸ **Divan-Kebir**, C:VII-2, s. 61.

⁴⁷⁹ Eflâkî, a.g.e. s. 620.

⁴⁸⁰ Şahin, a.g.m., s. 42.

⁴⁸¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 486.

⁴⁸² **Mesnevî**, C:I, s. 197; **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 486.

⁴⁸³ Eflâkî, a.g.e., s. 437.

⁴⁸⁴ **Mesnevî**, C:VI, s. 52.

⁴⁸⁵ **Mesnevî**, C:IV, s. 193; **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 56, C:III, s. 172.

⁴⁸⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 444.

⁴⁸⁷ **Mesnevî**, C:II, s. 181.

⁴⁸⁸ **Mesnevî**, C:I, s.197.

⁴⁸⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s.278.

⁴⁹⁰ Eflâkî, a.g.e., s.286.

2.5.1.1.2. *Sebze Yemekleri*

Selçuklu mutfağında et yemekleri gibi çok çeşitli sebze yemekleri de yapılmaktaydı. Patlıcan, kabak,⁴⁹¹ pırasa,⁴⁹² soğan, fasulye, salatalık, sarımsak, nane, tere, kereviz, ıspanak, lahana bu mutfağın önemli sebzelerindendir. Sebze yemeklerinin başında sadeyağ ile pişirilen, kıyma, kabak ve patlıcan ile yapılan kalya gelir.⁴⁹³ Diğer bir sebze yemeği ise ıspanakla yapılan boranidir.⁴⁹⁴ Ispanak yemeği ayrıca ekşili ve tatlı olmak üzere iki şekilde pişirilmekteydi.⁴⁹⁵ Patlıcan sarımsaklı ve sirkeli de yapılmaktaydı.⁴⁹⁶

Mevlânâ'nın en sevdiği yemeklerden biri olan tirid şeker ve yağla ezilmiş mercimekten yapılıyordu.⁴⁹⁷ Mevlânâ'nın en sevdiği sebzelerden biri de sarımsaktır. Oldukça fazla tüketir ve yemeklerine mutlaka katardı.⁴⁹⁸ Özellikle yoğurdu sarımsaklı tercih ederdi.⁴⁹⁹

Yemek yapımında baklagiller de kullanılıyordu. En çok tercih edilenler mercimek,⁵⁰⁰ nohut,⁵⁰¹ fasulye,⁵⁰² börülce,⁵⁰³ pirinç ve bulgurdur.

Yemeklerin yapıldığı yağlarla ilgili ise Mevlânâ, içyağı⁵⁰⁴ ve zeytinyağından⁵⁰⁵ bahseder. Günümüzde olduğu gibi yemekleri tatlandırmak için tuz kullanılıyordu. Yemekleri renklendirmek için safran kullanılıyordu. Acılaştırma ve ekşileştirme için de helile kullanılmaktaydı.⁵⁰⁶

⁴⁹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s.431.

⁴⁹² *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s.455; *Mesnevî*, C:IV, s.250.

⁴⁹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s.138, C:VII-I, s.692.

⁴⁹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s.396, C:IV, s.138, C:VII-I, s.692.

⁴⁹⁵ *Mesnevî*, C:I, s.164.

⁴⁹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s.538, *Mesnevî*, C:I, s. 164.

⁴⁹⁷ Şahin, a.g.m., s.48; *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 160, 264.

⁴⁹⁸ Şahin, a.g.m., s. 48.

⁴⁹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 373.

⁵⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 128, C:IV, s.452, C:V, s.375, C:VII-1, s. 161; *Mesnevî*, C:, s.323, C:VI, s. 52.

⁵⁰¹ *Mesnevî*, C:III, s. 343.

⁵⁰² *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s.12, C:III, s. 5, 186.

⁵⁰³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s.84, C:VI, s.289, C:VII-1, s. 163.

⁵⁰⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s.68

⁵⁰⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s.173,381; *Mesnevî*, C:V, s. 27.

⁵⁰⁶ Şahin, a.g.m., s. 49.

2.5.1.1.3. Çorbalar

Anadolu mutfağının en önemli besinlerinden biri çorbalardır. Bunlardan birisi olan Türklerin en eski çorbalarından tarhanadan Mevlânâ eserlerinde bahseder.⁵⁰⁷ Mevlânâ'nın sözünü ettiği diğer çorbalardan bir diğeri ise lahana(kelem) çorbasıdır.⁵⁰⁸

Selçuklu mutfağında en çok tercih edilen çorbalardan biri kelle paça çorbasıdır. Bu çorba Selçuklu öncesi İslam dünyasında da oldukça tercih edilen bir çorbaydı. Bu çorba evde pişirildiği gibi, bunu meslek olarak yapan kelle paçacı dükkânları da vardı. Mevlânâ'nın dostu Şems-i Tebrizi'nin Şam'da en çok tercih ettiği yemektir.

Mevlânâ ise kendisine zarar verdiğini düşündüğü için pek sevmiyordu.⁵⁰⁹ Yapılan çorbalardan bir diğeri ise döğme buğdayla yapılan ve içine ayran veya sütte katılan bulamaç çorbasıdır.⁵¹⁰ Mevlânâ'nın bahsettiği diğer çorbalar ise mercimek⁵¹¹ ve bulgur aşısı çorbasıdır.⁵¹²

2.5.1.1.4. Ekmekler

Ekmekler mayalı ve mayasız olmak üzere iki şekilde yapılmaktaydı.⁵¹³ Ekmekler, fırın ya da tandırlarda pişirilmekte ve daha çok yuvarlak ve pide şeklinde yapılırdı.⁵¹⁴ Mevlânâ eserlerinde bazı ekmek türlerinden bahseder. Bunlardan buğday ekmeği,⁵¹⁵ arpa ekmeği,⁵¹⁶ mısır ekmeği,⁵¹⁷ yufka ekmeği,⁵¹⁸ somun⁵¹⁹ ve bazlamadır.⁵²⁰ Bazlama ve yufka ekmeği evlerde en çok pişirilen ekmek çeşitleriydi. Buğday ekmeği daha çok tercih ediliyordu. Arpa ekmeği daha çok yoksullar ya da

⁵⁰⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C: IV, s. 494.

⁵⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 293.

⁵⁰⁹ Şahin, a.g.m., s. 42.

⁵¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 252, 303.

⁵¹¹ *Mesnevî*, C:I, s. 223.

⁵¹² *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 374; *Mesnevî*, C:VI, s. 307.

⁵¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 538.

⁵¹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 384.

⁵¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 178.

⁵¹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 48; C:VII-1, s. 585.

⁵¹⁷ *Divana-ı Kebir*, C:V, s. 171.

⁵¹⁸ *Mesnevî*, C:II, s.181; C:V, s. 27, *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 381, 383

⁵¹⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 57, 445; C:VI, s. 251, C:II, s. 42.

⁵²⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 228.

sûfiler tarafından tercih ediliyordu. Sûfiler arasında arpa ekmeği riyazet ve tevazu göstergesiydi. Yoksullar arpa ekmeği dışında kepek ekmeği de tüketiyordu.⁵²¹

2.5.1.1.5. *Unlu Yiyecekler*

Unla yapılan yiyeceklerden biri olan çörek sade olarak yapıldığı gibi içine bal ve yağ katılarak ta yapılabiliyordu.⁵²² Çocukların severek yediği bir diğer hamurlu yiyecek simitti.⁵²³ Ekmeğin üzerine et konularak yapılan kulice, hamurun açılarak içine kıyma ve ceviz konarak yapılan nukul da unlu yiyecekler arasındadır. Hamurlu yiyeceklerden bir diğeri de yufka ile birlikte yenen, Türklerin meşhur yemeği olan tutmaçtır.⁵²⁴ Tutmaç, hamurun açılıp kare şeklinde kesilip kaynayan suya atılmasıyla yapılırdı. Pişen yufka parçaları üzerine sarımsaklı yoğurt ve yağ dökülerek yenirdi.⁵²⁵ Günümüzde olduğu gibi o dönemde de en çok tercih edilen hamurlu yiyeceklerden olan ve birçok çeşidi bulunan börek⁵²⁶ eve gelen misafirlere ikram edilmekteydi.

Mevlânâ'nın eserlerinde en sık bahsettiği yemek tirittir. Paça veya et suyuna bayat ekmeğe ya da kızartılmış ekmeğe konularak yapılırdı.⁵²⁷ Yoğurtlu ve sarımsaklı olarak da yenebiliyordu. Nitekim Mevlânâ, bir defasında yirmi baş sarımsaklı yoğurdun içine ekmeği doğrayarak tirit yapıp yemişti.⁵²⁸

2.5.1.1.6. *Tatlılar*

Selçuklu mutfağında yemekler kadar tatlılar da önemliydi. Davetlerde ve meclislerde en çok tatlı ikram edilirdi. Tatlıların temel malzemesi olan şeker lüks ve pahalı bir yiyecekti. Şeker tacirler sayesinde Mısır'dan getiriliyordu.⁵²⁹ Düğünlerde, şenliklerde, meclislerde daha makbul olan nöbet şekerinden yapılan şeker şerbeti dağıtılıyordu. Semâ meclislerine katılan havâssa şeker şerbeti, avama ise bal şerbeti dağıtılıyordu.⁵³⁰ Sevilerek yenen şeker çeşitlerinden biri de akide şekeridir.⁵³¹

⁵²¹ Şahin, a.g.m., s. 46.

⁵²² *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 294.

⁵²³ Eflâkî, a.g.e., s.362.

⁵²⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 261; C:III, s. 433, C:VII-2, s. 61.

⁵²⁵ Şahin, a.g.m., s. 46.

⁵²⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 444; C:VII-1, s. 536.

⁵²⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 347; C:II, s. 56 C:V, s. 294, C:VII-1, s. 577; *Mesnevî*; C:VI, s. 52, 141.

⁵²⁸ Eflâkî, a.g.e., s. 335.

⁵²⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 162.

⁵³⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 188.

Düğünlerde ise badem şekeri de verilmekteydi.⁵³² Tatlı yapımında kullanılan diğer gıdalar ise pekmez⁵³³ ve baldı.⁵³⁴

Selçuklu mutfağı tatlılarından biri olan zerde safranla renklendirilerek yapıyordu.⁵³⁵ Mevlânâ tarafından tatsız ve renksiz olarak nitelendirilen tatlı ise (palûze) peltedir.⁵³⁶ Mevlânâ'nın en çok zikrettiği tatlı helvadır. İçine pekmez ve yağ konulmaktaydı.⁵³⁷ Helva özellikle arefe gecelerinde ve ölen kimsenin ruhu için dağıtılmaktaydı.⁵³⁸ Mevlânâ birkaç çeşit helvadan bahseder. Bunlar badem helvası, ceviz helvası, şeker helvasıdır.⁵³⁹ Mevlânâ'nın en sık bahsettiği tatlılardan bir diğeri ise şekerin gül ile karıştırılmasından yapılan gülbeşekerdir.⁵⁴⁰ Bahsedilen diğer tatlılar kadayıf,⁵⁴¹ samsa baklavası⁵⁴² ve aşuredir.⁵⁴³

2.5.1.1.7. İçecekler

Selçuklu Anadolu'sunda en çok tercih edilen içeceklerin başında şerbetler gelmekteydi. Mevlânâ gül suyu şerbeti,⁵⁴⁴ bal şerbeti,⁵⁴⁵ sirkeli bal şerbetinden (sirkencebin) bahseder. Sirkencebin sirkenin bal ile karıştırılmasıyla yapılırdı.⁵⁴⁶ Mevlânâ'nın en sevdiği içeceklerden biriydi ve iyi yapılması için bal ve sirke oranı dengeli olmalıydı. Bal sirkeden az olursa tadı iyi olmazdı.⁵⁴⁷ Şerbetten sonra en çok tüketilen içecek ayrandı.⁵⁴⁸ Yaygın olan bir diğer içecek buğday veya arpadan yapılan bozadır.⁵⁴⁹

⁵³¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 273.

⁵³² Eflâkî, a.g.e., s. 363; *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 440.

⁵³³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 473.

⁵³⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 110, C:III, s. 394.

⁵³⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s.88, C:IV, s. 263.

⁵³⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 183.

⁵³⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 302.

⁵³⁸ Eflâkî, a.g.e., s.180; Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, s. 77

⁵³⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 134, C:II, s. 82, 99, 211, C:IV, s. 171, C:VII-1, s. 329.

⁵⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 14, 15, 88, 117, C:IV, s. 263, C:V, s. 133; *Mesnevî*, C:I, s. 162.

⁵⁴¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 183; *Mesnevî*, C:III, s. 174.

⁵⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 695.

⁵⁴³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 45.

⁵⁴⁴ *Mesnevî*, C:III, s. 205.

⁵⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 8, C:III, s. 393.

⁵⁴⁶ *Mesnevî*, C:I, s. 238.

⁵⁴⁷ Şahin, a.g.m., s. 54.

⁵⁴⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 203, C:III, s. 182, C:VI, s. 228.

⁵⁴⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-2, s. 134.

Mevlânâ başta olmak üzere tasavvufî çevreler tarafından yasaklanan şarap⁵⁵⁰ devlet erkânı ve halk tarafından tercih edilen bir içecek türüydü. Rakı ise daha çok işret meclislerinde içilirdi.⁵⁵¹ Bir diğer içecek ise kahvedir. Mevlânâ kahveye tutkuyla bağlıdır ve içenlerin kazanç içinde olduğunu söyler.⁵⁵²

2.5.1.1.8. Meyve ve Kuruyemişler

Selçuklu mutfağında elma,⁵⁵³ armut,⁵⁵⁴ ayva,⁵⁵⁵ üzüm,⁵⁵⁶ alıç,⁵⁵⁷ kavun,⁵⁵⁸ şeftali,⁵⁵⁹ incir,⁵⁶⁰ nar⁵⁶¹ ve hurma⁵⁶² gibi meyveler tüketiliyordu.

Tüketilen kuruyemişler ise üzüm⁵⁶³, ceviz,⁵⁶⁴ badem,⁵⁶⁵ fıstık⁵⁶⁶ ve leblebidir.⁵⁶⁷

2.5.2. Giyim Kuşam

Mevlânâ döneminin giyim kuşam şekli hakkında bilgi verirken genellikle kadınların atlas, sof ve ipekli kumaşlardan yapılan elbiseler giydiklerini, çarşaf giyerek yüzlerini örttüklerini ifade eder.⁵⁶⁸ Elbise yapımında en çok tercih edilen kumaşın “*Giyinmiş oldukları gökyüzünün o atlas elbisesini Muhammed’e mensup o değerli ipekli kumaşı yırtarlar*”⁵⁶⁹ ve “*Cennette yeşil atlaslardan, ipekli kumaşlardan elbiseler verilecekti*”⁵⁷⁰ ifadelerinden ipek olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁵⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 25, 187, 381, C:II, s. 329, C:VI, s. 242

⁵⁵¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 67

⁵⁵² *Divan-ı Kebir*, C:II, s. 28, 82, 179, C:V, s. 95, C:VI, s. 37, C:VII-1, s. 6

⁵⁵³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 78; *Mesnevî*, C:I, s. 46.

⁵⁵⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 478.

⁵⁵⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s.78; *Mesnevî*, C:I, s. 46.

⁵⁵⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 21, 138.

⁵⁵⁷ *Divan- Kebir*, C:VII-2, s. 385.

⁵⁵⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 431, C:IV, s. 78.

⁵⁵⁹ *Divan- Kebir*, C:II, s. 182.

⁵⁶⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 76, 104, C:III, s. 50; *Mesnevî*, C:I, s. 147.

⁵⁶¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 84, C:III, s. 176.

⁵⁶² *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 340; *Mesnevî*, C:I, s. 147.

⁵⁶³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 402, C:VII-1, s. 415.

⁵⁶⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 79, C:VII-1, s. 415, 555.

⁵⁶⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 391, C:IV, s. 488, C:V, s. 343.

⁵⁶⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 448, C:VII-1, s. 158.

⁵⁶⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 25

⁵⁶⁸ *Mesnevî*, C:III, s. 24, 282, C:V, s. 186; *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 9.

⁵⁶⁹ *Mecalis-i Seba*, s. 13.

⁵⁷⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 547.

Mevlânâ giyim kuşamda sadelikten ve gösterişten uzak giysilerden yanadır. O etrafındakilere sakal ve bıyıklarıyla, giydikleri sarık ve külahlarıyla üstünlük taslamamalarını öğütlemektedir. Sarık ve cübbe giyerek kimsenin hoca olamayacağını ve gösteriş için giyinenlerin hakikatten uzak insanlar olduklarını söylemektedir.⁵⁷¹ “*Çalış ki elbise seninle tanınsın, sen elbise ile tanınma*”⁵⁷² diyen Mevlânâ daima elbisenin ikinci planda kalması gerektiğini önceliğin insanda olduğunu vurgular.

2.5.2.1. Kumaşlar

O dönemde elbise yapımında kullanılan atlas altı ipek üstü pamuklu bir kumaş türüdür. Mevlânâ'nın, “*Atlas alelâde kumaşla bir olur mu hiç?*”⁵⁷³ ifadesinden kıymetli bir kumaş olduğu anlaşılır ve atlaslar altın gibi değerli madenlerle süslenirdi.⁵⁷⁴ Mevlânâ “*padişahlar gibi atlaslara bürünür...*”⁵⁷⁵ diyerek atlasın padişahlar tarafından giyilen bir giysi olduğuna vurgu yapar.

Atlas kadar kıymet verilmese de pamuk⁵⁷⁶ ve başta keçi⁵⁷⁷ olmak üzere hayvanların kıllarından kumaş yapılmaktaydı. Yumuşak bir yün olan tiftik keçisinden elde edilen tiftik te elbise yapımında kullanılmaktaydı.⁵⁷⁸

Bizans'tan ve Yemen'den kumaş ithal edilirdi. Fakat Yemen'den getirilen kumaşların alelâde sayıldığını Mevlânâ'nın “*Orada atlas görünür ama bu yanda alelâde Yemen kumaşdır*”⁵⁷⁹ ifadesinden anlaşılmaktadır.

Mevlânâ'nın “*Nakışlı ipek elbiseler*”⁵⁸⁰ ifadesinde elbise yapımında kullanılan diğer bir kumaş türünün ipek olduğu anlaşılmaktadır. **Mesnevî**'de ipek

⁵⁷¹ Eflâkî, a.g.e., s. 331.

⁵⁷² Eflâkî, a.g.e., s. 335.

⁵⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 51.

⁵⁷⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 436

⁵⁷⁵ **Mesnevî**, C:I, s. 172.

⁵⁷⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s.682; **Mesnevî**, C:I, s. 118, C:VI, s. 142.

⁵⁷⁷ **Mesnevî**, C:III, s. 207.

⁵⁷⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 382.

⁵⁷⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 509.

⁵⁸⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 127.

İstanbul atlası olarak geçer.⁵⁸¹ Mevlânâ ipekli elbiselerin iştret meclislerinde giyildiğini ifade eder.⁵⁸²

2.5.2.2. Giysiler

2.5.2.2.1. Hırka

Mevlânâ'nın bahsettiği giyim eşyalarından biri olan hırka elbise üzerine giyilen kolları genişçe, yakasız, bol ve ayaklara kadar uzanmaktaydı. Hırkayı daha çok dervişler giyerdi ve mavi renkte olurdu.⁵⁸³ Mevlânâ, “*Bu gördüğün heybet, yarattığın değil Tanrı'nın heybetidir. Bu heybet, derviş hırkası giymiş olan bu adamın değildir*”⁵⁸⁴ diyerek hırkanın dervişlerin giydiği bir giysi olduğunu söylemektedir. Bu hırkaya abâ hırka adı verilirdi.⁵⁸⁵ Mevlânâ'dan anlaşıldığına göre hırka yünden⁵⁸⁶ ve softtan⁵⁸⁷ yapılırdı.

2.5.2.2.2. Kaftan

Türklerin eskiden beri kullandığı bir giysi türü olan kaftan önü açık ve dizlere kadar inmekteydi. Yakasız ve çeşitli renklerde olan kaftan zenginlerin giydiği ve dönemin değerli giysilerinden biriydi.⁵⁸⁸ Mevlânâ'nın verdiği bilgilerden kaftanın düğmeli olduğu ve altın sırmalarla işlendiği anlaşılmaktadır.⁵⁸⁹

Dervişler giydikleri hırkalarını vecd hali ile yırtıp parçalıyorlardı. Hırkası yırtılan derviş yama yapıp giymeye devam ediyordu.⁵⁹⁰ Sultan Veled bu hali şöyle anlatır: “*Abasını çıkarıp yamamaya, dikmeye koyuldu, bir yandan da aşktan ateş gibi yanmadaydı.*”⁵⁹¹

2.5.2.2.3. Kürk

Anadolu'da kışın soğuktan korunmak için kürk tercih ediliyordu. Mevlânâ'nın “*kürk kış içindir*” sözünden o dönemde kışları kürk giyildiği

⁵⁸¹ **Mesnevî**, C:VI, s. 134.

⁵⁸² **Mesnevî**, C:IV, s. 295.

⁵⁸³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 293.

⁵⁸⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 82.

⁵⁸⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 391.

⁵⁸⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII, s. 297.

⁵⁸⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 211.

⁵⁸⁸ **Mesnevî**, C:I, s. 144.

⁵⁸⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 352; **Mesnevî**, C:III, s. 247.

⁵⁹⁰ Eflâkî, a.g.e., s.379; **Mesnevî**, C:III, s. 83, C:V, s. 45.

⁵⁹¹ **İbtida-Name**, s. 475.

anlaşılmaktadır.⁵⁹² Sultan Veled de “*Kürkü kış için yaparlar; bahar geldi mi sırttan atarlar*” demektedir.⁵⁹³ Kürk yapımında çeşitli hayvan derileri kullanılmaktaydı. Bunlar kunduz, kuzu, samur, sincap, bozkır tilkisi ve ada eti derileridir.⁵⁹⁴ Eflâkî dönemin tabiplerinden olan Ekmeleddin’in kırmızı renkte samurdan yapılmış ıskarlat çuhası denilen bir giysisi olduğunu söylemektedir.⁵⁹⁵ Kürk varlıklı olanların giydiği bir giysiydi ve Mevlânâ’nın eşi Kira Hatun’un Bartâs şehrinden getirttiği kürkünü giymesinden anlaşıldığı kadarıyla farklı şehirlerden kürkler getirtiliyordu.⁵⁹⁶

2.5.2.2.4. *Gömlek*

Bugün olduğu gibi o dönem Selçuklu toplumunun en çok tercih ettiği giysilerinden bir diğeri gömlektir. Mevlânâ eserlerinde gömlekten daha çok, Hz. Yusuf kıssası vasıtasıyla bahseder.⁵⁹⁷ ve gömleğin altın işlemeli⁵⁹⁸ olduğunu söyler.

Gömlek daha çok kaftan ve yeleğin içine giyilerek tercih edilirdi⁵⁹⁹ ve gömleğin içine de iç gömleği denilen bir gömlek çeşidi giyilmekteydi.⁶⁰⁰

2.5.2.2.5. *Cübbe ve Ferace*

Keten kumaştan yapılan cübbe sofuların tercih ettiği bir giysiydi.⁶⁰¹ Dönemin popüler giysisi olan ferace, göğsü açık uzun kollu bir cübbe çeşidiydi.⁶⁰² Kaynaklarda ferece, fereci olarak geçen feracenin aslı fereciyyedir ve açmak, ferahlatmak manalarına gelmektedir. Feraceyi daha çok ilim adamları, kadınlar ve Mevlevî dervişler giymekteydi.⁶⁰³ Mevlânâ’nın da en çok tercih ettiği giysiydi.⁶⁰⁴

⁵⁹² Mevlânâ, *Mesnevî*, C:II, s. 10, 25; *Dîvân-ı Kebîr*, C: I, s. 84, II, s. 76, C:IV, s. 232.

⁵⁹³ *İbtida-Name*, s. 381.

⁵⁹⁴ M.A.Köymen, “Alparslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.3, 1971, s. 58.

⁵⁹⁵ Eflâkî, a.g.e., s. 335.

⁵⁹⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 540.

⁵⁹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 11, 29.

⁵⁹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, s. 480.

⁵⁹⁹ Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2007, s. 156.

⁶⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 250.

⁶⁰¹ *Fihri Ma-fih*, s. 198.

⁶⁰² Taneri, a.g.e., s. 72.

⁶⁰³ Hülya Tezcan, “Ferace”, *TDVİA*, C:12, İstanbul, 1995, s. 349.

⁶⁰⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 167.

2.5.2.2.6. Çarşaf

Kadınlara ait bir giysi olan çarşaftan Mevlânâ sık sık bahsetmektedir. O kadınların çarşaf giyip yüzlerini gizlediklerinden bahsetmektedir.⁶⁰⁵ Kadınların giysilerini “*çarşaf giyerek başını örter, yüzüne peçe takardı.*”⁶⁰⁶ diyerek tarif eder. Mevlânâ peçeden nikap⁶⁰⁷ olarak ta bahsetmiştir.

2.5.2.2.7. Başlıklar

Külah, sarık, puşu Mevlânâ'nın eserlerinde zikredilen başlıklardandır. Sarık gibi başa giyilen ufak bir başlık türü olan külahtan Mevlânâ sık sık bahsetmektedir.⁶⁰⁸ Eflâkî'nin eserinde külahın yünden yapılmış olduğu geçmektedir.⁶⁰⁹

Kavuk, külah ve fes üzerine sarılan genellikle beyaz ve koyu yeşil bez parçası olan sarıktan Mevlânâ birçok yerde bahseder. O sarığın altınla bezendiğini “*başına da altıncağızla bezenmiş bir sarık sarmış*”⁶¹⁰ ifadesiyle belirtir. Ayrıca “*Yahudiler gibi sarığın üstüne samurdan bir sarı bağ bağla da Yahudiliğin belli olsun*”⁶¹¹ ifadesiyle müslümanlar ve gayri müslimler arasında giyim farkı olduğunu ortaya koymaktadır.

Hindistan'dan getirtilen Şâş-i Hindî sarığı, Lâliş sarığı ve yünden yapılmış olan Mısır sarığı gibi sarık çeşitleri bulunmaktaydı.⁶¹²

Mevlevîlerin sarığını sarma biçimi olan şekerâvîzin uç kısmı omuzlardan sarkacak şekilde bağlanıyordu. Bu bağlama şekli Mevlânâ'dan intikal etmiştir.⁶¹³

Diğer bir başlık türü ise Mevlânâ'nın da eserlerinde geçen uçları saçaklı ve ipekten bir örtü olan puşudur.⁶¹⁴

⁶⁰⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 359, C:II, s. 391; *Mecâlis-i Seba*, s. 104.

⁶⁰⁶ *Mesnevî*, C:V, s. 186.

⁶⁰⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 9, 11.

⁶⁰⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 18, 61, 134, C:III, s. 193; *Mecâlis-i Seba*, s. 50; *Mesnevî*, C:I, s. 115.

⁶⁰⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 127.

⁶¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 102.

⁶¹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 108.

⁶¹² Eflâkî, a.g.e., 239, 388.

⁶¹³ Eflâkî, a.g.e., s. 127, 308.

⁶¹⁴ *Fihî-Ma-Fih*, s. 119.

2.5.2.2.8. Ayakkabılar

Günümüzde olduğu gibi ayakkabı giyimin vazgeçilmezlerinden biriydi. Mevlânâ'nın eserlerinde geçen ayakkabı türleri çarık ve çizmedir.⁶¹⁵ Türklere özgü bir ayakkabı tipi olan çarık debbağlanmış, tabaklanmış büyük baş hayvanların dersinden yapılmaktaydı. Burun kısmı sivrice olup, topuk ve yan kısımlarına ipler geçirip ayağa göre şekillendirilirdi.⁶¹⁶ Mevlânâ eserlerinde çizmeden de bahseder.⁶¹⁷ Anadolu'da çizme deriden yahut keçeden yapılırdı.⁶¹⁸ Çizmenin rengi Türklerde önemlidir. Kırmızı renkte olan çizme ve kemer Türklerde hükümdarlık sembollerindendi.⁶¹⁹

Kaynaklarda çok fazla bilgi sahibi olamadığımız giysiler de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan post hayvan derisinden yapılmaktaydı. Giysi olarak kullanılan hayvan postları daha çok tilki ve kurt postlarıydı.⁶²⁰

Mevlânâ giysilerin tamamlayıcı unsuru olan kemerden de bahseder. Kemerin altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılabileceğini ifade eder.⁶²¹

Mevlânâ **Dîvân-ı Kebîr**'de padişahların atlaslar, ağır libaslar giydiğinden bahseder.⁶²² Ayrıca altın sırmalarla işlenmiş elbiselerden ve⁶²³ ipekli kumaşlardan da bahseder.⁶²⁴ Mevlânâ bayramlarda günümüzde olduğu gibi bayrama özel elbiseler giyildiğini söylemektedir.⁶²⁵

2.5.3. Süslenme Alışkanlıkları Ve Vasıtaları

Anadolu Selçuklu toplumunda kadınlar için takılar ve süslenmeye dair unsurlar oldukça önemlidir. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de kadınlar süslenmek için yüzlerine çeşitli şeyler sürmekteydi. Göze çekilen bir tür sürme olan

⁶¹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 398, C:IV, s. 133; **Mesnevî**, C:II, s. 149

⁶¹⁶ Süslü, a.g.e., s. 151.

⁶¹⁷ **Mesnevî**, C:I, s. 160; **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 82.

⁶¹⁸ Köymen, a.g.m., s. 68.

⁶¹⁹ Süslü, a.g.m., s. 150.

⁶²⁰ Eflâkî, a.g.e., s. 304, 634.

⁶²¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C: I, s. 193; **Mesnevî**, C:VI, s. 36.

⁶²² **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 160.

⁶²³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 185.

⁶²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 433.

⁶²⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 280.

tutya güzellik araçlarından biriydi. Tutya Mevlânâ'nın **Dîvân-ı Kebîr**'inde birçok yerde geçmektedir.⁶²⁶

Sultan Veled **İbtidaname**'de sürme taşına dikkat çeker. Sürme taşının göze nur olduğunu ifade eder.⁶²⁷ “*Sürme, srmedir; istediği kadar ufalansın, tortudan arınmaz ki.*”⁶²⁸ diyen Sultan Veled sürme hakkında bilgi vermektedir. Mevlânâ sürmenin havanda dövülerek elde edildiđini⁶²⁹ ve sürme çekmenin göze şifa olduğunu, şaşılığa iyi geldiğini söylemektedir.⁶³⁰ İsfahan'dan gelen sürme ise değerli bir srmedir.⁶³¹ Mevlânâ yüz güzelliği için allık⁶³² ve pudra⁶³³ kullanıldığını söylemektedir. Yine **İbtidâ-Nâme**'den de pudra ve allığın süslenme araçlarından olduğu anlaşılmaktadır.⁶³⁴

Süslenme vasıtası olarak takılar da her dönemde olduğu gibi bu dönemde de kadınların vazgeçilmezleri arasındaydı. Bunların başında Mevlânâ'nın da eserlerinde bahsettiği altın gelir. Mevlânâ altını şöyle zikreder. “*Hşyâr (akıllı,aklı başında) kişi altın, ss altınsa eğer.*”⁶³⁵ Altın kadar olmamakla birlikte gümüş ve bakır da sslenmede kullanılmıştır.⁶³⁶

Altın ve gümüşten sonra en çok kullanılan takı eşişyası inciydi. İnci tek başına kullanılmakla birlikte değerli taşlarla birlikte de kullanılmaktaydı. Mevlânâ eserlerinde inciden çok sık bahsetmekte ve incinin altından daha değerli olduğunu vurgulamaktadır. “*İncinin, mücevherin üstüne altın yığ, altının altında kalsın; üste çıkmasa da altın gene ondan değersizdir.*”⁶³⁷

Süslenme aracı olarak takı eşişyaları arasında değerli taşlar da bulunmaktaydı. Bunların başında yakut gelmektedir. Mevlânâ “*Ak yüzüğün yakut taşını öpüyorum*”⁶³⁸

⁶²⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s.16, 21,233, C:II, s. 19.

⁶²⁷ **İbtidâ-Nâme**, s. 276.

⁶²⁸ **İbtidâ-Nâme**, s. 45.

⁶²⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 681.

⁶³⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 19.

⁶³¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 152, C:III, s. 163.

⁶³² **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 195, C:V, s. 164, C:VII-1, s. 31, 32.

⁶³³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 65.

⁶³⁴ **İbtidâ-Nâme**, s. 265.

⁶³⁵ **Rubailer**, ev. Şefik Can, C:I, s. 332.

⁶³⁶ **İbtidâ-Nâme**, s. 46.

⁶³⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII, s. 266; **Mesnevî**, C:I, s. 110, 120, 123.

⁶³⁸ **Mesnevî**, C:V, s. 121.

diyerek yakuttan bahseder. Yakut dışında firuze,⁶³⁹ yeşim taşı,⁶⁴⁰ akik,⁶⁴¹ lâ'l,⁶⁴² sedef⁶⁴³ de süslenmede kullanılan değerli taşlardır.

Küpe, gerdanlık, bilezik, yüzük kadınların kullandığı başlıca takı eşyalarıdır. Mevlânâ küpeden bahsederken halka kelimesiyle birlikte zikreder.⁶⁴⁴ Bu da bize küpelerin daha çok halka şeklinde olduğunu düşündürür. Mevlânâ küpelerin inci,⁶⁴⁵ altın,⁶⁴⁶ gümüş⁶⁴⁷ gibi değerli madenlerle yapıldığını söylemektedir. Ayrıca küpe yapımında değerli taşlar ve boncuk kullanılmaktaydı.⁶⁴⁸

Gerdanlıklar ise değerli taşlarla süslenmekle birlikte yapımında daha çok altın kullanılmaktaydı.⁶⁴⁹ Mevlânâ eserlerinde bileziğin ziynet eşyası olduğunu belirtmekte fakat hangi madenlerden yapıldığını belirtmemektedir.⁶⁵⁰ Diğer bir takı eşyası olan yüzük yapımında ise lâ'l ve inci gibi kıymetli taşlar kullanılmaktaydı.⁶⁵¹

Günümüzde olduğu gibi o dönemde de güzel kokular kadınların düşkün olduğu şeylerdendi. Bu kokuların başında gülsuyu⁶⁵² gelmektedir. Gülsuyu daha çok başa sürülmekteydi. Güzel kokmak için misk⁶⁵³ ve amber⁶⁵⁴ de kullanılmaktaydı.⁶⁵⁵ Özellikle saçların güzel kokması için amber sürülmekteydi.⁶⁵⁶ Çin'den Hutun miski getirilmekteydi.⁶⁵⁷ Ödağacından da güzel koku yapıldı.⁶⁵⁸ Buhur adı verilen kokulu ağaçlardan da tütsü yapılmaktaydı.⁶⁵⁹

⁶³⁹ Rubailer, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 106.

⁶⁴⁰ Mesnevî, C:I, s. 45.

⁶⁴¹ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 203.

⁶⁴² Dîvân-ı Kebîr, C:II, s. 145, C:VII-1, s. 113; Mesnevî, C:V, s. 121.

⁶⁴³ Mesnevî, C:I, s. 123, 227.

⁶⁴⁴ Dîvân-ı Kebîr, C:II, s. 216.

⁶⁴⁵ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 113, C:V, s. 674 ; Mesnevî, C:I, s. 227.

⁶⁴⁶ Mesnevî, C:I, s. 186; Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 300, 224.

⁶⁴⁷ Rubailer, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 207; Mesnevî, C:I, s. 163.

⁶⁴⁸ Dîvân-ı Kebîr, C:III, s.159.

⁶⁴⁹ Mesnevî, C:IV, s. 134; Dîvân-ı Kebîr, C:IV, s. 246.

⁶⁵⁰ Dîvân-ı Kebîr, C:VII-2, s. 210.

⁶⁵¹ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 183.

⁶⁵² Mesnevî, C:I, s. 42,170; Dîvân-ı Kebîr, C:V, s. 373.

⁶⁵³ Mesnevî, C:I, s. 163; Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 40.

⁶⁵⁴ Mesnevî, C:V, s. 85.

⁶⁵⁵ Dîvân-ı Kebîr, C:I, s. 40, C:II, s. 82, 464, C:III, s. 461.

⁶⁵⁶ Dîvân-ı Kebîr, C:II, s. 489, C:V, s. 343, 525.

⁶⁵⁷ Dîvân-ı Kebîr, C:III, s. 530.

⁶⁵⁸ Dîvân-ı Kebîr, C:III, s. 530.

⁶⁵⁹ Dîvân-ı Kebîr, C:IV, s. 178.

Saç güzelliği için bugün olduğu gibi tarak kullanılmaktaydı.⁶⁶⁰ Saçın temizliği ise kil ile sağlanmaktaydı.⁶⁶¹ Kadınlar güzel görünmek için takma saç kullanmaktaydı.⁶⁶² Kadınlar kaş, saç, göz ve kirpiklerini boyamak için rastık⁶⁶³ ve sürme⁶⁶⁴ kullanmaktaydılar.

⁶⁶⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 74.

⁶⁶¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 363.

⁶⁶² **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 195.

⁶⁶³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 195.

⁶⁶⁴ **Mektuplar**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK HAYAT

3.1. TARIM

Türkiye Selçukluları'nda İslam hukukuna paralel olarak, toprağın büyük bir kısmının devlete ait olduğu görülmektedir. Miri araziler denilen bu devlet arazileri dışında, istenildiği gibi alınıp satılabilen, bağışlanabilen, vakıf yapılabilen ve miras olarak bırakılan özel mülkler de vardı. Türkiye Selçukluları'nda halka iktâ arazisinden işleyebileceği kadar toprak verilmekteydi. Çiftçiler de elde ettikleri mahsulün üçte birini iktâ sahibine veriyorlardı. Çiftçiler çalıştırdıkları toprağı istedikleri gibi kullanıyor ve çocuklarına bırakabiliyordu.⁶⁶⁵ Türkiye Selçuklu Sultanları halkı ticaret kadar tarım konusunda da destekliyor ve teşvik ediyorlardı. Savaş nedeniyle boşaltılan topraklara çiftçilikle uğraşan toplulukları yerleştiriyordu. Böylece o topraklar şenleniyor ve kullanılmayan araziler tekrar işlerlik kazanıyordu. Devlet bu toprakları çalıştıran halka tohum, ziraat aletleri ve çift hayvanları da temin ederek üretime teşvik ediyordu. Üretime yeni başlayan çiftçilerden birkaç yıl vergi almıyor ya da vergileri azaltıyordu. Devletin bu desteği sonucu ülkede tarım üretimi artmış ve halk zenginleşmişti. Bu artışın sağlanmasında sulama ve gübreleme de önemli bir yer tutuyordu.⁶⁶⁶ Sulama için suyu ekinlere ulaştıran arklar açılmaktaydı. Bu arkların çamurdan ve pislikten arındırılması için her yıl temizlenmesi gerekmektedir.⁶⁶⁷ Türkler Orta Asya'dan beri bildikleri sulama yöntemlerini Anadolu'da da uygulamışlardır. Mesela Erzincan yöresindeki Beğ-arkı ve Hatun arkı önemli sulama kanallarıydı.⁶⁶⁸ XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen seyyahlar ve gözlemciler eserlerinde ekili dikili olan tarım alanlarının fazlalığından söz ederler. Bu seyyahlar Kayseri, Sivas, Aksaray ve Konya gibi şehirleri birbirine bağlayan sulama kanalları ile tarlalar, otlaklar ve meyve bahçelerinden bahsederler.⁶⁶⁹ Selçuklu sultanları halkı adeta toprağa bağlı bir köle haline getiren eski Bizans

⁶⁶⁵ İlhan Erdem, "Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemlerinde Tarım ve Çiftçilik" **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Sosyal ve Siyasal Hayat**, ed.Ahmet Yaşar Ocak, 2 c. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 2006, C:I, s. 364.

⁶⁶⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 5; **Mesnevî**, C:IV, s. 232.

⁶⁶⁷ **Mesnevî**, C:II, s. 261; **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 29, C:II, s. 17, C:VII-1, s. 482, C:IV, s. 262.

⁶⁶⁸ Erdem, a.g.m., s. 364.

⁶⁶⁹ Erdem, a.g.m., s. 364.

sistemini değiştirip tüm halkı iktâ sahibi yaparak, toprağı kullanma hakkı sağlamışlardır. Yeni ele geçirilen topraklar divan defterine kaydedilir ve sultanın uygun gördüğü kişilere verilirdi. Sultanlar tahta çıktıklarında yeni iktlar verirler ve daha önceki menşurları iptal ederlerdi. Mesela I. Alâeddin Keykûbâd tahta çıktığında Kastamonu Beyi Hüsameddin oban'a bulunduğu yöreyi bağışlamış ve o bölge daha sonra oğullarına intikal etmiştir.⁶⁷⁰

Anadolu'da üretilen tarım ürünleri arasında ilk sırada buğday ve meyvelerden de kayısı yer alıyordu. Kayseri, Sivas, Aksaray ve Konya'da kayısı, şeftali, badem, erik ve armut bahçeleri bulunmaktaydı.⁶⁷¹ İbn Battûta da her şehrin etrafında meyve bahçeleri olduğunu yazmaktadır.⁶⁷² üretilen tarım ürünlerinin fazlası İslam ülkelerine ve Avrupa ülkelerine ihraç ediliyor ve bu ürünlerin bir kısmını Sultanlar bağışta bulunarak bazı siyasi meselelere çözüm buluyorlardı. Mesela I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi Alâeddin Keykûbâd'ın Kayseri'de II. Leon tarafından kuşatıldığında Ermeni kontuna 12.000 mud (1.200.000 kg) buğday vererek, onun ittifaktan ayrılmasını sağlamıştı.⁶⁷³

Fakat tarımdaki bu verim ve gelişme Moğol istilası ile birlikte sekteye uğramıştır. Moğol istilası ile halk topraklarını terk etmiş, birçok toprak boş ve sahipsiz kalmıştır. Terkedilen topraklar Moğol yöneticilerinin mlk olarak görülüyordu. Fakat Moğollar bu toprakların ürününü kendi mülkleri olarak görmelerine rağmen, toprağı himaye etmiyorlar ve bu da tarım ürünlerinin verimini düşürüyordu.⁶⁷⁴ Moğolların vergileri arttırmasıyla Selçuklu devlet adamları vergileri ödeyemez hale gelince Moğollar devlet iktlarına el koydular. Bu arazileri mültezimlere verdiler. Mültezimler daha fazla gelir elde etmek için vergileri arttırdılar, hatta köylüler karın tokluğuna çalışan köleler haline geldiler. Bu duruma dayanamayan köylüler yurtlarını terk ettiler. Bunun neticesinde Selçuklu tarımı giderek düştü ve tamamen kt. Kendi ihtiyaını karşılayamaz hale geldi, buğday

⁶⁷⁰ Sadi Kucur, "ikta", **TDVİA**, c.22, İstanbul, 2000, s. 48.

⁶⁷¹ Erdem, a.g.m., s. 366.

⁶⁷² İbn Battûta, a.g.e., C:1, s.412,

⁶⁷³ Erdem, a.g.m., s. 366.

⁶⁷⁴ Erdem, a.g.m., s. 366.

fiyatları arttı ve kıtlık ortaya çıktı. Bu durum beyliklerin Anadolu'ya hakim olmasına kadar sürdü.⁶⁷⁵

Bu dönemde timar sistemi devam etmiş ve toprağa bağlı birçok köy ortaya çıkmıştı. Köylü toprağı çalıştırarak öşür vergisini veriyordu. İlhanlıların ünlü maliyecisi Hamdullah Kazvini'ye göre bu dönemde en çok pamuk, buğday ve meyve yetiştirilmekteydi.⁶⁷⁶ Türkiye Selçukluları'nda ziraat hayatı XIII. yüzyılda daha büyük bir gelişme kaydetmiştir. Ziraat ürünleri arasında darı üretimi en başta gelir. Türkler bu hububatı Türkistan'dan beri üretmişler ve Anadolu'ya da getirmişlerdir. Ardından arpa, buğday ve çavdar gelmektedir.

Mevlânâ'nın bu dönemde tarıma dair verdiği bilgilerin başında baharda ekimi yapılan buğday ve arpa gelir.⁶⁷⁷ O ekim yapılmadan önce toprağın bellenmek suretiyle havalandırılması gerektiğinden,⁶⁷⁸ daha sonra ekimi yapılan ekininin gübrelendiğinden⁶⁷⁹ ve yetişen ürünün orakla biçilip ambara çekildiğinden bahsetmektedir.⁶⁸⁰ Yetişen ürün değirmenlerde un haline getirilmekteydi.⁶⁸¹

Sebze üretimi çok fazla olmamakla birlikte yeterli miktarda yapılmaktaydı. Kabak⁶⁸² en başta üretilen sebzeler arasındaydı. Soğan, burçak, mercimek, nohut, fasulye⁶⁸³ ve börülce⁶⁸⁴ de üretilmekteydi.⁶⁸⁵ Diğer yetiştirilen tarım ürünleri ise soğan ve sarımsaktır.⁶⁸⁶

Meyve üretimi ise günümüzdeki ile hemen hemen aynıydı. Kaynaklarda en çok üzüm bağlarından bahsedilir. Eflâkî'de ve Mevlânâ'nın eserlerinde üzüm⁶⁸⁷ en çok zikredilen meyvelerdendir. Eflâkî Mevlânâ'nın müridlerinden Hüsameddin'in üzüm bağlarından sıkça söz eder. Üzüm taze olarak da yenir aynı zamanda

⁶⁷⁵ Erdem, a.g.m, s. 367.

⁶⁷⁶ Erdem, a.g.m, s. 367.

⁶⁷⁷ **Mesnevî**, C:II, s. 8, C:III, s. 51; **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-11, s. 510; **Mektuplar**, s. 23.

⁶⁷⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 664.

⁶⁷⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 5.

⁶⁸⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 405, C:II, s. 467.

⁶⁸¹ **Mesnevî**, C:I, s. 201, C:VI, s. 102; **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 33, 42, 74, C:V, s. 645, C:VII-1, s. 295

⁶⁸² **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 16, C:III, s. 516.

⁶⁸³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 289.

⁶⁸⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 84, C:VI, s. 289.

⁶⁸⁵ Tuncay Baykara, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay. 2004, s. 282.

⁶⁸⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 79.

⁶⁸⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 84.

kurutulmuş da tüketilirdi. Ayrıca şarap yapımında da kullanılırdı.⁶⁸⁸ Elma⁶⁸⁹, erik, dut, vişne, ayva,⁶⁹⁰ armut, nar,⁶⁹¹ kavun,⁶⁹² karpuz, incir,⁶⁹³ şeftali⁶⁹⁴ yetiştirilen diğer meyvelerden bazılarıydı. Konya’da yetişen bir kayısı türü olan Kameriddin kaynaklarda ayrıca geçer.⁶⁹⁵

Mevlânâ bunlardan başka çiçek yetiştiriciliğinden de bahseder. Gül,⁶⁹⁶ nesteren (ağustos gülü, yaban gülü),⁶⁹⁷ lale,⁶⁹⁸ yasemin,⁶⁹⁹ menekşe,⁷⁰⁰ nergis,⁷⁰¹ erguvan⁷⁰² ve reyhan eserlerinde geçen çiçeklerdir.

Mevlânâ bu dönemde çiftçiyi ve tarımı olumsuz etkileyen sebepler hakkında da bilgi verir. Bunların başında sürü sahibi olanların en büyük korkusu olan kurt gelir. Sel baskınları ve yıllarca halkı açlıkla tehdit eden kıtlıklardan da bahseder. Bunlardan başka ürünlerin en büyük düşmanları çekirge istilası, porsuk, köstebek ve fareler de çiftçiyi sıkıntıya sokmaktaydı. Çiftçiyi sıkıntıya sokan diğer bir şey de erozyondur.⁷⁰³

Sonuç olarak Anadolu’daki yaşam şekli üretim esaslı olup, ihtiyaç fazlası ürünler ise pazarda, diğer ihtiyaçları temin etmek için satılmaktaydı.

3.1.1. Anadolu Beylikleri Döneminde Tarım

Bu dönemde de tarıma ve çiftçiliğe önem verilmiştir. Anadolu’da her türlü meyve yetişiyor ve bu ürünler ihraç ediliyordu. Hayvancılıkta oldukça gelişmiş, at, koyun, davar, sığır gibi hayvanlar yetiştirilmekte, hatta İran, Irak, Suriye taraflarına koyun Anadolu’dan gitmekteydi. Buğday, arpa gibi tarım ürünleri Suriye ve Mısır’a

⁶⁸⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 187.

⁶⁸⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 16, C:III, s. 516.

⁶⁹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 78.

⁶⁹¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:II, s. 430, C:IV, s. 78.

⁶⁹² *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 84, C:III, s. 207, C:IV, s. 78.

⁶⁹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 76, C:II, s. 430, C:IV, s. 79, C:VI, s. 301.

⁶⁹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 78.

⁶⁹⁵ Baykara, a.g.e., s. 283; Battûta, C:I, s. 412 .

⁶⁹⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, 13, 14, 49.

⁶⁹⁷ *Mesnevî*, C:III, s. 119; *Mektuplar*, s. 74.

⁶⁹⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 141, C:IV, s. 13; *Mesnevî*, C:V, s. 86.

⁶⁹⁹ *Rubailer*, s. 53.

⁷⁰⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 400.

⁷⁰¹ *Rubailer*, Gölpinarlı, s.22, 28.

⁷⁰² *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 7.

⁷⁰³ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 2001, s. 54.

göre daha ucuzdu. Kısaca bu dönemde de yaşam seviyesinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁰⁴

3.2. TİCARET

I.Haçlı Seferi sonucu sahil bölgeleri Bizans'ın eline geçince, Türkiye Selçuklu Devleti bir kara devleti haline gelmiştir. Bu durum ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Komşu devletlerle ilişkiler bozulunca yollar kapanmış, kervanlarda soygunlar artmıştır. Ticaretin devamlı hale gelmesi için sahil kıyılarının Selçukluların eline geçmesi gerekmektedir. Bu sebeple Selçuklu sultanları bütün enerjilerini sahil bölgelerini ele geçirilmesiyle ticarete gözle görülür bir canlanma meydana geldi. Anadolu'daki siyasi birliği sağlamak için kullanıyorlardı. Sinop(1214) ve Antalya (1207 ve 1216) gibi dış dünyaya açılma imkanı sağlayan iki önemli limanı ele geçirdiler.⁷⁰⁵ Bu iki limanın alınmasıyla dış ticaret daha da canlandı. Dış ticarete önde gelen ülkeler başta Bizans ve ardından Arap ülkeleri idi.⁷⁰⁶ Bununla da yetinmeyerek I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykûbâd gibi sultanlar Venediklilerle ve Kıbrıs Frankları ile ticaret antlaşmaları yaptılar.

Ticaretin önünde en büyük engellerden biri olan Anadolu'nun birliğini sağlamak için önce Danişmendli Beylikleri sonra Erzurum Saltukluları, Erzincan Mengüceklilerini ve Doğu ve Güneydoğu Artuklularının topraklarını ele geçirdiler. Ayrıca Çukurova Ermeni Baronluğu ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu da Selçuklu Devleti'ne bağlayarak büyük ölçüde siyasi birliği sağladılar.⁷⁰⁷

Türkiye Selçuklu sultanları ve vezirleri ticaret yolları üzerinde, ticaretin altyapısı olan kervansaraylar ve köprüler inşa ettirmişler ve mallarının büyük bir kısmını bu yapıların yapımı için kullanmışlardır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında, Kayseri ve Sivas arasında 24 kervansaray bulunmaktaydı.⁷⁰⁸ Kervansaraylar askeri bir müdahaleye bile aylarca dayanabilecek şekilde yapılan oldukça sağlam yapılarıdır.

⁷⁰⁴ Erdem, a.g.e., s. 367.

⁷⁰⁵ Salim Koca, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Ankara, Berikan Yay, 2011, s. 460.

⁷⁰⁶ Çetin, s.211.

⁷⁰⁷ Koca, a.g.e. s.461.

⁷⁰⁸ Koca, a.g.e., s. 462.

Ayrıca her türlü ihtiyaca cevap veren bir teşkilat ve vakıflara sahipti.⁷⁰⁹ İçlerinde yatakhaneler, aşhaneler, ambarlar, depolar, ahırlar, samanlıklar, mescitler, hamamlar, Bimarhaneler, terzi, eczane, nalbant, kütüphane gibi her türlü ihtiyacı karşılayan teşkilat bulunmaktaydı.⁷¹⁰ Ticaret yolları üzerinde yapılan bu kervansaraylar yaz-kış hizmet veriyor, yolcular arasında hiç bir ayırım gözetilmeksizin ihtiyacı parasız karşılanıyordu. Misafirler bu kervansaraylarda üç gün misafir edilir, yerler, içerler, hamamlarından yararlanır, mescitlerinde namazlarını kılarlardı. Hatta yoksul yolcuların ayakkabıları dahi tamir edilir, tamir edilemeyecek kadar eski olanlara ise yeni ayakkabı verilirdi. Ayrıca burada hastalandıklarında tedavi ediliyorlar ve hayvanlarına bakılıyor, yemleri de ücretsiz veriliyordu.⁷¹¹

Mevlânâ eserlerinde XIII. yüzyılın ticari ve iktisadi hayatı hakkında epey bilgi vermektedir. Şehirlerdeki ticari hayat hakkında bilgi verirken deve kervanlarıyla yapılan gerek iç gerekse dış ticaret hakkında bilgi verir. Mevlânâ, yurtiçi ve yurt dışı ticaretin temelini oluşturan deve kervanlarının başında bir kervancı başı olduğunu⁷¹² ve kervanların güvenliği için silahlı muhafızların bulunduğunu⁷¹³ ve gece yolculuğunun tehlikeli olduğunu, bu nedenle kervanın genellikle gündüz yol aldığını söylemektedir.⁷¹⁴ Mevlânâ kervanların geceleri konkladıkları kervansaraylar hakkında da bilgi vermektedir. Geceyi kervansarayda geçiren insanlar için “*Geceydi bütün kervan halkı kervansarayda mahpustu; kalkın artık, o karanlıktan sıyrıldık, o hapisten kurtulduk biz*”⁷¹⁵ diyerek gece kimsenin yola çıkmasına izin verilmediğini söylemektedir. Ayrıca kervansarayda konaklayan yolcuların can ve mal güvenliğini sağlayan bekçiler de bulunmaktaydı.⁷¹⁶

Türkiye Selçuklu sultanları ticaretin gelişmesi için komşu devletler tarafından kesilen yolları açmak için seferler düzenliyor ve bu sayede yolların güvenliğini sağlıyorlardı.

⁷⁰⁹ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, Ötüken Yay., 2005, s. 81.

⁷¹⁰ Çetin, a.g.e., s. 217.

⁷¹¹ Faruk Sümer, “Yabanlu Pazarı”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 1985, S.37, s.3

⁷¹² **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 31, s. 140, s. 148, C:II, s. 585, C:III, s. 463, C:IV, s. 364; **Mesnevî**, C:VI, s.41.

⁷¹³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 9.

⁷¹⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 34; **Rubailer**, s. 91.

⁷¹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII, s. 50.

⁷¹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 7.

Selçuklu yönetimi malları çalınan tüccarların zararını da karşılıyordu.⁷¹⁷ Ticareti geliştirmek için tüm bu tedbirlerin yanı sıra baç, geçiş ve gümrük vergileri kaldırılmış ya da oranları düşürülmüştür.⁷¹⁸

Alınan tüm bu tedbirler ticareti geliştirmiş, ithalat ve ihracat artmıştır. Birçok yerde işlenen madenler Avrupa'ya ihraç ediliyordu.⁷¹⁹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomisinde ihracat önemli bir yer tutmaktaydı. İhraç edilen ürünler arasında at, koyun, keçi gibi hayvanlar ve bu hayvanlardan elde edilen ürünler ilk sırayı alıyordu. Bu ürünler genellikle İran, Irak ve Suriye gibi İslam ülkelerine ihraç ediliyordu. Deri ve deriden üretilen ürünler de yabancılar tarafından talep gören ürünlerdendi. Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerine ise Ankara keçilerinden elde edilen tiftikler pazarlanıyordu. İpek ve pamuklu kumaşlar da önemli ihraç ürünleri arasındaydı.⁷²⁰

Mevlânâ'nın eserlerinde iç ticaret ve uluslararası ticaret hakkında da değerli bilgiler bulunmaktadır. Eserlerinde özellikle ihraç ve ithal edilen ürünlerden bahsedilmektedir. İthal edilen ürünler arasında Çin'den kuşyemi⁷²¹ ve misk,⁷²² Mısır'dan kâğıt⁷²³ ve şeker,⁷²⁴ Bağdat'tan kâğıt,⁷²⁵ Kirman'dan kimyon,⁷²⁶ Basra'dan hurma⁷²⁷ getirildiğini belirtmektedir.

Selçuklularda iç ticaret büyük şehirlerin meydanlarında yapılırdı. Her cins ham madde ve gıda maddesi için ayrı olarak yapılan hanlar da bulunmaktaydı. Pirinççiler hanı, pamuk hanı, meyve hanı gibi hanlarda tüccarların dükkanları bulunurdu. Köylüler ise topladıkları mahsulleri açık pazarlara getirip satarlardı.⁷²⁸ Ayrıca Çarşı ve pazarlarda Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerden getirilen bal, kürk,

⁷¹⁷ Turan, a.g.e., s. 80.

⁷¹⁸ Koca, a.g.e., s. 463.

⁷¹⁹ Turan, a.g.e., s. 81.

⁷²⁰ Koca, a.g.e., s. 464.

⁷²¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 494.

⁷²² **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 530; **Mesnevî**, C:V, s. 85.

⁷²³ **Rubailer**, s. 175.

⁷²⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s.367, C:V, s.26, s.490, C:VII, s.34, C:VII-2, s.101.

⁷²⁵ **Rubailer**, s.175.

⁷²⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 15, C:V, s. 572; **Mektuplar**, s. 82.

⁷²⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 572.

⁷²⁸ Kenan Çetin, s. 211.

misk ve köle, Çin'den ipek, Hindistan'dan kumaş ve baharat, Kıbrıs'tan yemek takımları getirilip satılıyordu.⁷²⁹

Şehirlerin dışına kurulan pazarlar iç ticaret için olduğu kadar dış ticaret için de oldukça önemliydi. Kayseri'nin 100 km. doğusunda Pazar-Ören'de kurulan "Yabanlu Pazarı" bunların en ünlüsüydü.⁷³⁰ Bu pazara ülkenin her tarafından ve çeşitli milletlerden tacirler geliyor ve burada alış-veriş üç-dört ay sürüyordu. Faruk Sümer bu pazarın yerini Kayseri ile Pınarbaşı arasında kurulduğunu söylemektedir Sümer pazarın dönemin Anadolu'sundaki önemi ve satılan mallar hakkında da detaylı bilgiler vermektedir.⁷³¹

Mevlânâ'ya göre dış ticarete en önemli mal köledir. Mevlânâ köle pazarlarından alınan kölelerin niteliklerinden bahsederken yaşlarının küçük olmasına dikkat etmek gerektiğini söyler. Çünkü yaşı ne kadar küçük olursa ailesine ve hayatına dair daha az şey hatırlayacaktır ve daha iyi hizmet edecektir demektir.⁷³² Bu kölelerin yüzleri dağlanmakta böylece köle oldukları belli olmaktaydı.⁷³³ Ayrıca diğer halktan farklı giyinmekteydiler.⁷³⁴ Kulaklarında küpe ve ayaklarında da halhal bulunmaktaydı.⁷³⁵ Köleler eve dair her türlü işte çalıştırılmaktaydı.⁷³⁶ Kölelerin azat edilmesiyle ilgili az da olsa bilgi veren Mevlânâ özellikle yaşlanan kölelerin azat edildiğini söyler.⁷³⁷ Efendisi köleyi isterse rızası ile azat eder ve azatlık kağıdı vererek onu özgürlüğüne kavuştururdu.⁷³⁸

Mevlânâ'ya göre ticarete önemli olan mallardan birdiğeri ise kumaştır. O tüccarların önce gidecekleri ülke hakkında piyasa araştırması yaptıklarını ve ona göre hangi malı daha kolay satacaklarına karar verdiklerini söylemektedir.⁷³⁹

⁷²⁹ Koca, a.g.e., s. 463.

⁷³⁰ Çetin, a.g.e., s. 225.

⁷³¹ Sümer, a.g.e., s. 1-99

⁷³² Mevlânâ, **Fihî Mâfih**, çev.Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 5.b, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1990, s. 109, 174.

⁷³³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 261, C:VII-1, s. 198, 394.

⁷³⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 158.

⁷³⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 461; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev.Mürsel Öztürk, Ankara, TTK Yay., 2000, s. 58.

⁷³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 347.

⁷³⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 72.

⁷³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 353; **Rubailer**, s. 194.

⁷³⁹ **Fihî Mâfih**, İzbudak, s. 117.

3.3. ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE TİCARET

Selçuklular döneminde olduğu gibi beylikler döneminde de Anadolu'da ticaret oldukça canlı idi. Devletler arası ticarete mübadele usulü uygulanmakla birlikte doğrudan ihracatta yapılmıştır.

Beyliklerin bu dönemde fikir hayatına verdikleri önem ticaret, sanayi ve ziraat hayatı için de söz konusudur. Yolcu ve kervanların güvenliğini sağlamak için yollar, köprüler ve kervansaraylar yapmış olmaları ticarete verdikleri önemi gösterir.⁷⁴⁰

3.4. PARA

Para insanlık tarihinde ekonomik durumun başlıca göstergelerinden biri olarak Türklerin hayatında da önemli bir yere sahipti. Türkiye Selçukluları'nda 1185'ten itibaren altın sikke kesilmiş, bunun yanı sıra gümüş sikke de az miktarda kesilmeye devam etmiştir. Konya'da 1184'te başlayan gümüş sikke kesimi daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Gümüş sikkeler⁷⁴¹ dirhem, **Dîvân-î Kebîr**'de de geçen altın sikkeler⁷⁴² ise dinar adıyla anılırdı. Gümüş sikkeler akça olarak da bilinmekteydi. Bakır paralar da mangır, fûls gibi adlarla anılırdı.⁷⁴³ **Mesnevî**'de geçen "*kimse bir mangır bile borç vermesin*"⁷⁴⁴ ifadesinden mangırın fazla değerli olmayan bir para olduğunu anlıyoruz.

Başkent Konya'da her yıl para kesildiği bilinmektedir. Fakat 1197'den itibaren Kayseri'de de para kestirilmiştir. 1200'lü yıllara gelindiğinde para kesiminde artış görülür. Türkiye Selçukluları'nda XIII. yüzyılda, Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı ve oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykûbâd dönemlerinde ekonomik yönden büyük gelişmeler olmuştur. Konya'da Alâeddin Tepesindeki darphanede her yıl gümüş sikke kesilmekteydi. Bu dönemde Kayseri'de gümüş sikke kesimi azalmış Sivas'ta artış görülmüştür. İzzeddin Keykâvus'un bu şehri sevmesinde ve bir müddet burada oturmasının da bu canlılıkta payı olmuştur.

⁷⁴⁰ Nuri Yavuz, **Anadolu'da Beylikler Dönemi-Siyasi Tarih ve Kültür**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yay., 2002, s. 117.

⁷⁴¹ **Mesnevî**, C:II, s. 184.

⁷⁴² **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 342.

⁷⁴³ Baykara, a.g.e., s. 291.

⁷⁴⁴ **Mesnevî**, C:II, s. 53.

1217'den sonra Sivas'ta altın kesiminin başlaması ülkenin merkezinin burası olduğunu gösterir. Sivas'ın bu dönemde Doğu Avrupa (Deşt-i Kıpçak) ile İslam ülkeleri arasındaki en önemli ticaret yolu üzerinde olması buranın önemini arttıran faktörlerdendir.⁷⁴⁵ 1237'den itibaren ise Konya'da altın sikke kesiminde canlılık olduğu görülür. Hem Konya hem de Sivas'ta gümüş sikke kesimi devam etmiştir. Kayseri'de ise 1263'ten itibaren tekrar gümüş ve altın sikke kesimi başlamış ve bu yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. XIII. yüzyıl ortalarından itibaren, İlhanlı siyasetinin de etkisiyle ekonomide farklılık başlamış, bu dönemden itibaren ülkedeki para sistemi İlhanlılarınkine göre tanzim edilmiştir. Dinar adı verilen bu paralar gümüş esasına dayanıyordu. Ancak değer oranı diğer devletlere göre farklılık gösteriyordu. Bazı bölgelerde bir süre daha Selçuklu paraları kullanılmış fakat paralardaki gümüş oranı düşürülmüştü.⁷⁴⁶ İlhanlı hükümdarı Geyhatu döneminde uygulanmaya çalışılan fakat başarısız olunan kâğıt para sistemi Anadolu'ya da sokulmaya çalışılmıştı. Daha sonraki İlhanlı hükümdarı Gazan Han dolaşıma yeni paralar soktu. Dinarın değeri İslam dinarının yarısı kadardı ve dirhem de dinarın altıda biri kadardı.⁷⁴⁷

Selçuklu iç ve dış ticaretinde Antalya ve Sinop limanları önemli merkezlerdi. Bu iki yer üzerinden hem ekonomik olarak hem de deniz ulaşımı açısından ticaret merkezleriydi. Sinop Altınordu ile, Antalya üzerinden ise Memlüklerle ticaret yapılmaktaydı. Antalya'da sikke kesimi 1262'de başlamış, son olarak da 1302'de kesilmiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Antalya'da ekonomik hayatın canlılığı en üst düzeydedir. Sinop'ta ise ilk sikke 1267'de kesilmiştir. Karadeniz'deki ticari canlılık ise XIII. yüzyıl sonu ile XIV. yüzyıl başına kadar devam etmiştir. Ankara ve Tokat gibi eski meliklik şehirlerde ise sikke kesimi XIII. yüzyıl başında görülmektedir.⁷⁴⁸

Mevlânâ dönemin paraları hakkında ilginç bilgiler verir. Bu dönemde kesilen altın ve gümüş paraların üzeri dönemin sultanının unvan ve lakapları ile

⁷⁴⁵ Baykara, a.g.e., s. 292.

⁷⁴⁶ Cahen, a.g.e., s. 319.

⁷⁴⁷ Cahen, a.g.e., s. 320.

⁷⁴⁸ Baykara, a.g.e., s. 294.

damgalanmaktaydı.⁷⁴⁹ Sahte altın ve gümüş para kesen kalpazanlar hakkında da bilgi veren Mevlânâ herkesin paraların sahte olup olmadığını anlayamadığı belirtmektedir.⁷⁵⁰ Kalpazanların bu paraları yaldızladıklarını⁷⁵¹ altın suyuna batırdıklarını⁷⁵² ve benzer şeylerin gümüş para içinde yapıldığını söylemektedir.⁷⁵³ Ayrıca Mevlânâ sahte paranın ateşe tutulduğunda, parlak dahi olsa, kararacağını yazmıştır.⁷⁵⁴ Bununla birlikte Mevlânâ, paranın içindeki maden oranının anlaşılabilmesi için mihenk taşına ihtiyaç olduğunu ve paranın sahte mi gerçek mi bu şekilde anlaşılabileceğini söyler.⁷⁵⁵ O dönemde kullanılan paralardan altın⁷⁵⁶ (dinar), gümüş⁷⁵⁷ (dirhem) ve bakır (mangır)⁷⁵⁸ eserlerinde geçmektedir.

3.5. VERGİ

Türkiye Selçuklu toplumunda halkın vergi hususunda bedenen ve maddi olarak bazı mükellefiyetleri bulunuyordu. Maddi vergiler genellikle üretilen mal cinsi oluyordu.

Mevlânâ'nın eserlerinde vergiye dair az da olsa bilgi bulunmaktadır. O özellikle piyasadaki yiyecek ve diğer tüketim mallarına devlet tarafından fiyat konması olan narhtan bahsetmektedir. Mevlânâ narhtan, o dönemde oldukça değerli ve pahalı **Dîvân-î Kebîr** bir yiyecek olan şeker ile birlikte söz eder.⁷⁵⁹

Diğer taraftan değersiz mallardan fazla bağ (vergi) alınmasını eleştirerek kervanlardan bağ alındığını söylemektedir.⁷⁶⁰ Fakat kervanlardan vergi alınacaksa bunun gereğini yerine getirmek gerektiğini, hırsızlara karşı tedbir alınması lüzumunu dile getirir.⁷⁶¹

⁷⁴⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 448, C:V, s. 381; **Mesnevî**, C:IV, s. 253

⁷⁵⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 218, C:V, s. 587

⁷⁵¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s.587

⁷⁵² **Fihî Mâ-fih**, s. 30.

⁷⁵³ **Mecalis-i Seba**, a.g.e., s. 107.

⁷⁵⁴ **Mesnevî**, C:I, s. 176, C:IV, s. 298.

⁷⁵⁵ **Mecalis-i Seba**, s. 102; **Mesnevî**, C:I, s. 31, C:IV, s. 298.

⁷⁵⁶ **Rubailer**, Gölpınarlı, s. 445.

⁷⁵⁷ **Mesnevî**, C:III, s. 107 ; **Mektuplar**, s.107.

⁷⁵⁸ **Mesnevî**, C:II, s. 53.

⁷⁵⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 238, C:VII, s. 211, C:VII-1, s. 567.

⁷⁶⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 212.

⁷⁶¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 384.

Vergi almanın devlet olmanın gereği olduğunu şu ifadelerle belirtir;
“Çocukça bir devlet arıyorlar; öşürü, baçı olmayan bir devlet gerek” demektedir.⁷⁶²
“Yıkık köyden ne öşür alınır ne vergi”⁷⁶³ diyerek zor durumda olan, zarara uğramış kişilerden vergi alınmaması gerektiğini söyler. Aksarayî’nin de ifade ettiği gibi
“harap köyden haraç alınabilir mi?”⁷⁶⁴ Mevlânâ Muînüddin Pervâne’ye yazdığı bir mektupta Sivas’a ticaret yapan Şihabeddin adına birinin vergiden muaf tutulmasını rica etmektedir.⁷⁶⁵ Buradan iki şehir arasında ticaretle uğraşanlardan vergi talep edildiği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ diğer bir vergi türü olup gayri Müslimlerden alınan haraçtan⁷⁶⁶ da bahseder. “Müslümanlık kuvvetlensin diye kafirlerden haraç alındı, haraç verenlere dokunulmadığı gibi bunu da sebep etmişsin, bizden haraç alma da”⁷⁶⁷ diyerek haraç vergisi hakkında kısa da olsa bilgi verir.

Tarım ürünlerinin onda biri oranında alınan öşür de Mevlânâ’nın zikrettiği vergiler arasındadır.⁷⁶⁸

3.6. MESLEKLER

Sultan I. Mesud döneminden itibaren Türkiye Selçukluları’nın toprakları oldukça genişlemiş ve I. Alâeddin Keykûbâd döneminde ise her yönden en parlak devrini yaşamıştır. Moğollar’ın Hazemşahları ortadan kaldırması (1231) ile Türkistanlı ve İranlı bilgin, şair ve sanatkârlara I. Alâeddin Keykûbâd oldukça fazla önem vermiştir. Muhtemelen bunların arasında serbest meslek sahibi olanlar da bulunmaktaydı. Bunlar Anadolu’da serbest meslek sahiplerinin sayısının artmasına sebep olmuştur.⁷⁶⁹ Anadoluda’ki meslekleri 11 gruba ayırıp incelemek mümkündür. Bunlar; Giyim-tekstil, hayvancılık ve dericilik, gıda sektörü, günlük hayat ve ev eşyası aletleri, inşaat sektörü, sağlık sektörü, eğlence hayatı, silah yapımcılığı, taşıma ve ulaşım ile ilgili meslekler ve müteferrik mesleklerdir. Fakat burada Mevlânâ’nın eserlerinde geçen meslekler zikredilecektir.

⁷⁶² *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 229.

⁷⁶³ *Mektuplar*, s. 29; *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 423, C:VII-1, s. 309.

⁷⁶⁴ *Aksarayî*, a.g.e., s. 197.

⁷⁶⁵ *Mektuplar*, s. 44.

⁷⁶⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 84; *Mektuplar*, s. 110.

⁷⁶⁷ *Mecalis-i Seba*, s. 110.

⁷⁶⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 43, C:III, s. 356, C:VI, s. 354.

⁷⁶⁹ Erdoğan Merçil, *Selçuklular-Makaleler*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2011, s.263.

3.6.1. Giyim-Tekstil İle İlgili Meslekler

3.6.1.1. Dokumacı

İnsanların iklim şartlarına göre korunma ihtiyacından bu meslek ortaya çıkmıştır. Bunun için pamuk, keten ve yünden iplik eğirirler ve çeşitli kumaşlar dokurlardı.⁷⁷⁰

Bu dokuma işini yapanlara çulha denilirdi. Mevlânâ'nın **Dîvân-ı Kebîr**'inde çulha birkaç yerde geçmektedir. "*Aşk çulhası bir çileyle başucuma gelir.*"⁷⁷¹ "*Tez elli çulhalar dokumamış kumaşını.*"⁷⁷² Dokuma işini çulhalar mekik ile yapmaktaydı.⁷⁷³ Dokuma tezgâhlarında atlas, perde, elbiselik kumaş başta olmak üzere çeşitli kumaşlar dokunmaktaydı. Mevlânâ her dokumacının atlas dokuyamayacağını, atlas dokumanın özel bir iş olduğunu söylemektedir.⁷⁷⁴

3.6.1.2. Bezzaz

O dönemde kumaş satıcılarına bezzaz denilmekteydi. Bezzaz dükkanlarında kumaşlar⁷⁷⁵, ipekliler ve bir ölçü aleti olarak da demir arşın bulunmaktaydı. Bezzaz dükkanlarında battaniyeler de satılmaktaydı. Bezzaz dükkanları bulunmakla birlikte bezzazlar hanı da bulunmaktaydı.⁷⁷⁶

3.6.1.3. Terzi

Günümüzde olduğu gibi Selçuklu döneminde de terziler kişinin beden ölçülerine göre kumaşı ölçüp biçerler ve kişiye göre elbise dikerlerdi. Dikme işi yapılırken iplik, makas, kumaş ve iğne kullanılmaktaydı.⁷⁷⁷ **Mesnevî**'de geçtiğine göre bazen terziler müşterinin kumaşından çalabilmekteydiler.⁷⁷⁸

⁷⁷⁰ Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Ankara 2000, s.13; **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s.249.

⁷⁷¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-1, s. 380

⁷⁷² **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 408.

⁷⁷³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 191, C:II, s. 229, C:III, s. 242.

⁷⁷⁴ **Mesnevî**, C:IV, s. 94.

⁷⁷⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 233.

⁷⁷⁶ Merçil, a.g.e., s. 13.

⁷⁷⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 85, C:IV, s. 69,135, C:VI, s. 302.

⁷⁷⁸ **Mesnevî**, C:VI, s. 133.

Terziler her zaman yeni elbiseler dikmiyorlar, yıpranmış elbiselere yama yapıp sökükleri de onarıyorlardı.⁷⁷⁹ Dar gelen elbiselere peş adı verilen kumaş parçaları koyarak elbiseyi genişletebiliyorlardı.⁷⁸⁰

Terzilik de diğer meslekler gibi küçük yaşta öğrenilmekteydi. Çırak terzilik mesleğini öğrenmek istiyorsa ustasının emri altına girmeliydi.⁷⁸¹

Diğer mesleklerde olduğu gibi terziler de çarşılar halinde bir arada bulunuyordu. Cacaoğlu vakfiyesine göre Kırşehir’de Terziler çarşısı vardı. Sivas’ta da 78 adet dükkandan sekizi terziydi. Konya’da da terziler çarşısı bulunmaktaydı.⁷⁸²

3.6.1.4. Eskici

İkinci el eşyalar satan ve sakta denilen meslek erbablarıdır. Bu mesleğin varlığı Kırşehir’de olan eskiciler çarşısından tesbit edilebilmektedir.⁷⁸³ Eskiciler eski elbise veya ayakkabılar toplamak için mahalle mahalle dolaşmaktaydılar.⁷⁸⁴

3.6.1.5. Nakışçı

Kumaş üzerine iğneyle desen yapanlara nakışçı denmekteydi.⁷⁸⁵

3.6.2. Hayvancılık Ve Dericilik İle İlgili Meslekler

3.6.2.1. At Yetiştiricisi

Bu işle uğraşanlar tay alıp yetiştirir ve onu satarlardı. Eflâkî Mevlânâ’nın müridlerinden Celâleddin Kassab adlı bir at yetiştiricisinden bahseder. O kişi Arap atlarının taylarını alıp yetiştirir ve büyüklere satardı. Onda her zaman iyi atlar bulunmaktaydı.⁷⁸⁶

⁷⁷⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 85; *Mesnevî*, C:IV, s. 201.

⁷⁸⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 392, C:VI, s. 55.

⁷⁸¹ Merçil, a.g.e., s. 16.

⁷⁸² Merçil, a.g.e., s. 16.

⁷⁸³ Merçil, a.g.e., s. 28.

⁷⁸⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 407

⁷⁸⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 406

⁷⁸⁶ Eflâkî, a.g.e., s. 130.

Atların bakımını ve timarını seyisler yapardı. Ahırdaki her türlü işten onlar sorumluydu.⁷⁸⁷

Atların alınıp satılması için at pazarları kurulurdu. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Konya'da bir at pazarının olduğu bilinmektedir.⁷⁸⁸

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda yabancılar Türk atlarını Yabanlu Pazarı ve Sivas'tan almaktaydılar.⁷⁸⁹

3.6.2.2. Nalbant

Nalbantlar atlara ve ona benzer hayvanlara nal takan zanatkârlar olup, Türkçe adı takavcıdır.⁷⁹⁰ Türkiye Selçukluları'nda nalbantların baytar olarak iş yaptıklarını **Mesnevî**'de geçen bir hikâyeden öğrenmekteyiz. Bu hikâyede zayıflayan bir eşeği nalbanta göstermişler ve neden zayıfladığını öğrenmek istemişlerdir. Diğer bir hikâyede ise savaşta yaralanan bir Arap atının yaralarına nalbantlar bakmıştır. Yaralı atların ağırdaki ayakları bağlanmış, nalbantlar sırayla hançerlerle atların bedenlerini yarıp okları çıkarıyorlardı.⁷⁹¹

3.6.2.3. Çobanlık

Hayvancılıkla ilgili diğer bir meslek çobanlıktır. Çobanlar hayvan sürülerinin etrafında dolanır, onları önüne katıp güder ve her türlü tehlikeden korurdu.⁷⁹² Ayrıca sürüyü bekleyen çoban köpekleri de bulunurdu.⁷⁹³

3.6.2.4. Derici

Kurutulmuş hayvan derilerini sanayide kullanamadan önce bir takım işlemlerden geçirmek gerekiyordu. Bu işle uğraşan kişilere derici (debbâğ) denirdi. Debbâğların bu işi yaptıkları yere ise tabakhane (debbâğistan) denirdi. Tabakhaneler genellikle su kenarlarında ve şehir dışında olurdu. Eflâkî'de Mevlânâ'nın dostlarından Hüsameddin Debbâğ Konya'da bir ırmak kenarındaki tabakhanelen

⁷⁸⁷ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 426; **Mesnevî**, İzbudak, C:VI, s. 93, 96.

⁷⁸⁸ Merçil, a.g.e., s. 31.

⁷⁸⁹ Merçil, a.g.e., s. 30.

⁷⁹⁰ Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, Ankara, Akçağ Yayınları,2006, s. 1464.

⁷⁹¹ **Mesnevî**, C:V, s. 193.

⁷⁹² **Rubailer**, çev. M.Nuri Gençosman, s. 1594.

⁷⁹³ Merçil, a.g.e., s. 31.

bahseder.⁷⁹⁴ Diğer mesleklerde olduğu gibi debbâğ çarşıları da bulunmaktaydı.⁷⁹⁵ Mevlânâ'ya göre debbâğlar posta pislik sürer ve bu işlemi defalarca yapardı. Bunu yapmalarının nedeni derideki gizli illetin çıkarılmasıdır. Çünkü debbağ derinin iyice temizlenmesini istemektedir.⁷⁹⁶

Mevlânâ **Mesnevî**'de anlattığı bir hikâyede bir debbâğın rızkını kazanmak için pislige gömüldüğünü ve bir süre sonra bu kokuya alıştığını ve bu debbağın bir gün Attar pazarında güzel kokulardan bayıldığını anlatmaktadır.⁷⁹⁷

3.6.2.5. Ayakkabıcı/Kunduracı

Dericilikle ilgili mesleklerden bir tanesi de ayakkabıcılıktır. Ayakkabı yaparken kullandıkları malzemeler gön, deri, sathıyan ve tahta kalıptır.⁷⁹⁸ Ayakkabıcılar işlerini yaparken iki elini de kullanırdı. Mevlânâ “*Ayakkabıcının iki eli işlemeseydi, kedi boyuna heybeye girmezdi*”⁷⁹⁹ demektedir. Ayakkabıcı dükkanları çarşıda bir arada çalışmaktaydı. Nitekim Cacaoğlu vakfiyesine göre Kırşehir’de Kunduracılar Çarşısı, Konya’da Haffâfistan ve Amasya’da Ayakkabıcılar Çarşısı bulunmaktaydı.⁸⁰⁰

3.6.3. Gıda İle İlgili Meslekler

3.6.3.1. Bahçıvan

Mevlânâ'nın eserlerinde geçen mesleklerden biri de bahçıvandır.⁸⁰¹ İyi bir bahçıvan bahçe ve meyve gelişsin, güzelleşsin diye bahçedeki otları temizler, ağaçlar gelişsin, meyve versin diye de zararlı, zayıf dalları keserek güçlü dalların çıkmasını sağlardı.⁸⁰² Divan-ı Kebir’de bahçıvanların kullandığı aletlerden biri olan bel zikredilmektedir.⁸⁰³

⁷⁹⁴ Eflâkî, a.g.e., s. 400.

⁷⁹⁵ Merçil, a.g.e., s. 33, 34.

⁷⁹⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 153, 192.

⁷⁹⁷ **Mesnevî**, C:IV, s. 27, 29.

⁷⁹⁸ **Mesnevî**, C:V, s. 123.

⁷⁹⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VI, s. 364

⁸⁰⁰ Merçil, a.g.e., s. 35.

⁸⁰¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 463, C:IV, s. 272.

⁸⁰² **Mesnevî**, C:I, s. 253.

⁸⁰³ **Dîvân-ı Kebîr**, cII, s. 17.

3.6.3.2. Bakkal

Bakkallar genellikle gıda ürünleri satmaktaydılar. Yoğurt bunlardan biridir.⁸⁰⁴ Bunun yanında gülyağı⁸⁰⁵ da satılmaktaydı.⁸⁰⁶ Sivas'ta, Tokat'ta ve Kırşehir'de bakkallar çarşısı bulunuyordu.⁸⁰⁷

3.6.3.3. Bozacı

Mısır, arpa, darı, buğday gibi tahılların hamurunun eksiltilmesiyle yapılan, koyuca, mayhoş bir içecek olan bozayı yapan ve satan kişi olan bozacı⁸⁰⁸ da Mevlânâ'nın zikrettiği mesleklerdendir.

3.6.3.4. Ekmekçi/Fırıncı

Değirmende un haline getirilen buğday, fırıncı⁸⁰⁹ tarafından hamur haline getirilip, tandırda pişirilmekteydi.⁸¹⁰ Mevlânâ ekmeklerin satıldığı yeri ekmekçi dükkanı olarak zikreder.⁸¹¹ Mevlânâ'ya göre ekmekçi para kazanmak için halkın aç olmasını ister. Fakat onların aç olmasına razı değildir yoksa ekmek satamaz. Ve ekmek yapmak için hamura maya konmaktadır.⁸¹²

3.6.3.5. Kasap

Kasap koyun, sığır vb. kesip, bu etleri dükkanında satmaktaydı.⁸¹³ Hayvanları kesmeden önce tartıda ağır gelsin diye kepekle beslemekteydi. Etleri asmak için kanara denilen bir kasap çengeli kullanılırdı. Kasaplar da çarşı veya pazarlar halinde çalışırlardı.⁸¹⁴

⁸⁰⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 263.

⁸⁰⁵ **Mesnevî**, C:I, s. 30.

⁸⁰⁶ **Mesnevî**, C:I, s. 30.

⁸⁰⁷ Merçil, a.g.e., s. 44.

⁸⁰⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 439.

⁸⁰⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 42, 44, C:IV, s. 76, C:V, s. 554, C:VI, s. 431.

⁸¹⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 166, C:II, s. 384.

⁸¹¹ **Mesnevî**, VI, s. 102.

⁸¹² **Dîvân-ı Kebîr**, çev. İzbudak, C:I, s. 286.

⁸¹³ **Dîvân-ı Kebîr**, C:I, s. 227, C:III, s. 459; **Mesnevî**, C:VI, s. 102; **Mektuplar**, s. 28.

⁸¹⁴ Merçil, a.g.e., s. 56-57.

3.6.3.6. Değirmenci

Çiftçilerin elde ettiği ürünleri öğütüp un haline getirmekteydi. Mevlânâ değirmencinin yanı sıra değirmenler hakkında da bilgi vermektedir.⁸¹⁵ Değirmenler su ve rüzgarla çalışmaktaydı. Değirmen taşını döndüren eşeğe harâs deniyordu. Kaynaklarda geçen değirmen adlarından anlaşıldığına göre işletmecilerin önemli bir kısmı gayr-i müslimdir. Mesela Kırşehirde'ki değirmenlerden birinin adı Kostantin idi. Yine, Kayseri'de de Kirkor adını taşıyan değirmenler zikredilmektedir.⁸¹⁶

3.6.3.7. Sakka/Saka

Kırba ile arkasında veya hayvan ile su taşıyanlara verilen isimdir.⁸¹⁷ Saka suyu eşek veya at sırtında taşıyarak satardı ve hayvanların boynunda çan bulunurdu.⁸¹⁸ Halkın su koymak için kullandığı kaplar testi ve küptür.⁸¹⁹

3.6.3.8. Bulaşıkçı

Divan-ı Kebir'de geçen “*Onun aşk mutfağında koca dediğinde kim? Bir bulaşıkçı ancak.*”⁸²⁰ Burada zikredilen bulaşıkçının nerede hizmet ettiği bilinmemektedir.

3.6.3.9. Helvacı

Helva yapıp satan bu meslek erbabı helvalarını helvacı dükkanında satmaktaydılar.⁸²¹ Helvacı dükkanlarının yanı sıra çocuklar da sokakta helva satmaktaydı.⁸²² Kırşehir'de helvacılar çarşısının olduğu da bilinmektedir.⁸²³

3.6.3.10. Şekerci

Mevlânâ eserlerinde hem şekeri hem de şekeri yapan şekercileri zikreder. Şeker o dönemde Anadolu'ya Mısır'dan gelmekteydi. Şekerlerin depolandığı ve toptan satışının yapıldığı hanlar ve çarşıların olduğu bilinmektedir. Çünkü Şems

⁸¹⁵ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 166.

⁸¹⁶ Merçil, s.48.

⁸¹⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 726.

⁸¹⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, İzbudak, C:IV, s. 364; **Dîvân-ı Kebîr**, çev. Gölpinarlı, C:VII-1, s. 164

⁸¹⁹ Merçil, a.g.e., s. 61

⁸²⁰ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 182.

⁸²¹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:V, s. 69.

⁸²² **Mesnevî**, C:II, s. 41.

⁸²³ Merçil, a.g.e., s. 54.

Anadolu'ya geldiğinde Şekerciler Hanı'nda (Şeker-furûşân) konaklamıştı. Mevlânâ akide şekeri, badem şekeri gibi şeker türlerinden bahseder.⁸²⁴ Bu Anadolu'da şeker imalatının ve imalathanelerinin olduğunu göstermektedir.

3.6.4. Diğer Meslekler

3.6.4.1. Kuyumcu

Mevlânâ'ya göre insanın içinden gelen mesleklerden biridir. Kuyumcular altının saflığını mehenk taşına vurarak anlamaktaydılar. Madenin hâlis olup olmadığı madeni potada eritmek suretiyle anlaşılıyordu.⁸²⁵ Kuyumcular⁸²⁶ işlerini yaparken bazı aletler kullanırlardı. Bunlar altını eritmede kullanılan pota, artını tartmak için terazi, toprağa dökülen toz halindeki altını süpürmek için süpürge ve bu toz altından toprağı ayırmada kullanılan kalburdur. Diğer mesleklerde olduğu gibi kuyumcular da çarşı oluşturmuşlardır. Mevlânâ bir konuyla ilgili Alameddin Kayser'e bir pusula göndermiştir. Pusulayı getiren kişi Alameddin Kayser'i kuyumcular arasında bulur. Bu olay kuyumcular çarşısının varlığını göstermektedir.⁸²⁷ Kuyumcuların bir başkanları yani kuyumcu başı olduğunu Mevlânâ'dan öğrenmekteyiz.⁸²⁸ Kuyumcuların yaptığı takılardan bazıları küpe, yüzük, inci gerdanlık, bileziktir.⁸²⁹

3.6.4.2. Demirci

Demirci demiri döver ve demir zincirleri kırardı. Mevlânâ'nın eserlerinde demirci birçok yerde geçer. *Dîvân-ı Kebîr*'de geçen "*Gönül ateşini, demircilerin ocağı gibi körükleyelim de bu nefesle demir yüreklileri fermanımıza râm edelim.*"⁸³⁰ Cümlesi buna güzel bir örnektir. Yine "*A terzi, demircilik senin elinden gelmez, işin değil senin; mademki alın yok, ateşler yakma.*"⁸³¹ Cümlesi de bu meyanda değerlendirilebilir. Mevlânâ'nın ifadelerinden anlaşıldığına göre demircilerin ocağı, körüğü, örsü, kerpeteni ve tokmağı bulunmaktaydı.

⁸²⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 273, C:IV, s. 440.

⁸²⁵ *Mesnevî*, C:V, s. 152.

⁸²⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 92, C:V, s. 118; *Mesnevî*, C:I, s. 23.

⁸²⁷ Merçil, a.g.e., s. 191.

⁸²⁸ Merçil, a.g.e., s. 86; *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 118.

⁸²⁹ Eflâkî, a.g.e., s. 546.

⁸³⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 129.

⁸³¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:IV, s. 277.

3.6.4.3. Ressam

Ressamlar⁸³² Türkiye Selçuklu Devleti'nde resim sanatının dışında yapı işlerinde de çizimler yapmaktaydı. Çeşitli kayalar üzerine kabartma resimler ve heykeller yaparlar, taş ve mermerler üzerine ise altın yaldızlı **Kur'an** ayetleri, hadisler ve **Şehname**'nin beyitlerinden parçalar yazarlardı.⁸³³

3.6.4.4. Hacamatçı

Kan alıcı olarak geçmektedir. İşini para karşılığı yapardı.⁸³⁴ O dönemdeki inanışa göre nezle olanlar kan aldırıp sonra da hamama giderlerdi. Ağır hastalar ve aniden fenalaşanlar da hacamatçıya giderlerdi.⁸³⁵

3.6.4.5. Mühendis

Mühendisler de ressam gibi inşaat işlerinde görev yaparlardı. Her türlü malzeme bilgileri bulunur ve matematik bilen, her türlü inşaat işine hakimlerdi. Mühendisler evin planını yapar ve kâğıda çizerlerdi. Çalışırken şekiller çizer ve bir takım hesaplamalar yapardı.⁸³⁶

3.6.4.6. Mimar

Mimarlar yeni yapılar inşa ederler ve hasar görmüş yapıları da onarırlardı. Hasar gören yapılarda oluşan yarıkları samanlı balçık ile sıvarlardı.

Sultan I. Alâeddin Keykûbâd, Kubâdâbâd Sarayı'nın inşası için aynı zamanda emir-i şikâr olan emir-i mimar Sadeddin Köpek'i görevlendirmişti. Sultan Kubâdâbâd Sarayı'nın planını kendisi çizmiştir. Nitekim Sultan Alâeddin Keykûbâd'ın usta olduğu sanatlardan biri de mimarlıktı.⁸³⁷

Mevlânâ'nın eserlerinde geçen diğer meslekler de şunlardır: marangoz,⁸³⁸ anahtarıcı,⁸³⁹ bekçi,⁸⁴⁰ hazinedar,⁸⁴¹ çamaşırcı,⁸⁴² Perdecî,⁸⁴³ Sucubaşı,⁸⁴⁴ davulcu,⁸⁴⁵

⁸³² **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 341, C:VI, s. 424.

⁸³³ Merçil, a.g.e., s. 87.

⁸³⁴ **Dîvân-ı Kebîr**, C:II, s. 363, C:III, s. 346; **Mesnevî**, C:V, s. 174.

⁸³⁵ Merçil, a.g.e., s. 107.

⁸³⁶ **Dîvân-ı Kebîr**, C:III, s. 38, C:IV, s. 77, C:VII-2, s. 110.

⁸³⁷ Merçil, a.g.e., s.84, 85.

⁸³⁸ **Dîvân-ı Kebîr**, C:VII-2, s. 439.

⁸³⁹ **Dîvân-ı Kebîr**, C:IV, s. 344, C:VI, s. 66.

kimyager,⁸⁴⁶ nakkaş,⁸⁴⁷ muskacı,⁸⁴⁸ Hekim,⁸⁴⁹ eczacı,⁸⁵⁰ aşçı,⁸⁵¹ kırıkçı⁸⁵² mezarıcı⁸⁵³, süpürgeci⁸⁵⁴, döşemeci⁸⁵⁵.

3.6.5. Beylikler Dönemi Meslekler

Beylikler döneminde de meslek unvanları Selçuklular döneminden çok farklı değildi.

O dönemdeki beyliklerden biri olan Aydınogulları'ndaki meslekler beyliğin vakıflarından tesbit edilebilmektedir. Bu mesleklerden giyim ile ilgili olarak Tire'de bir bezzazistan olduğu bilinmektedir. Bezzazlar kumaş ticareti yapmaktaydı. Diğer bir meslek ise dericilik ile uğraşan debbağlardı. Bununla birlikte hayvancılık yapılmakta ve çobanlık mesleği tesbit edilmektedir.⁸⁵⁶

Gıda ile ilgili olarak ise, çiftçilikte daha çok pirinç ve zeytin yetiştirilirdi. Meyvecilikte ise incir, ceviz, nar ve kestane yetiştirilmekteydi. Çiftçilerin yetiştirdiği ürünler değirmende öğütülmekte ve bu işi değirmenciler yapmaktaydı.⁸⁵⁷

Tesbit edilen diğer mesleklerden biri tahta oymacılığı diğeri ise demirciliktir. Bu dönemde sağlık ve temizlik ile ilgili hamamcı, baytar ve tabib zikredilmektedir.

Diğer taraftan Birgi arazisini sulayan Menderes nehrinde gemiler ve sandallar faaliyet gösteriyordu. Türk tüccarları Ayaslug'da buğday, pamuk ve yün

⁸⁴⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 7, 134; *Mesnevî*, C:V, s. 53.

⁸⁴¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-2, s. 330; *Mesnevî*, C:III, s. 72.

⁸⁴² *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-2, s. 351.

⁸⁴³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:V, s. 690, C:VII-1, s. 500; *Mesnevî*, C:IV, s. 55.

⁸⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 277.

⁸⁴⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s.302.

⁸⁴⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 364, 442.

⁸⁴⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VI, s. 424.

⁸⁴⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 216.

⁸⁴⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 464.

⁸⁵⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C:VII-1, s. 464, C:VII-2, s. 439.

⁸⁵¹ *Mesnevî*, C:IV, s. 121.

⁸⁵² *Mesnevî*, C:I, s. 254.

⁸⁵³ *Dîvân-ı Kebîr*, C:I, s. 185.

⁸⁵⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 280.

⁸⁵⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C:III, s. 341.

⁸⁵⁶ Merçil, *Selçuklular-Makaleler*, s. 269.

⁸⁵⁷ Merçil, a.g.e., s. 269.

satmaktaydı. Menderes nehrinde gemilerin ve sandalların faaliyet göstermesinde ötürü gemici ve kayıkçıları da meslek olarak saymak mümkündür.⁸⁵⁸

Bu beylikte yapılan mesleklerden bir diğeri de kuyumculuktu. Yine bu gruba bağılı olarak esirci (nahhâs) de sayılabilir. İbn Battûta, Ayaslug'da kırk altın karşılığı bir Rum köle satın almıştı.⁸⁵⁹

Beylikler döneminde Anadolu'da en iyi atlar Germiyan bölgesinde yetiştirilenlerdi. Bu atlar oldukça pahalıydı ve hepsinin şecereleri vardı. Candaroğulları Beyliği topraklarında ise iğdiş edilen atlar yetiştirilirdi. Bu atlarında arap atları soyunu belirten şecereleri vardı. Son derece pahalı olan bu atların bin dinara satıldığı nakledilmektedir.⁸⁶⁰

Kastamonu ve Sinop bölgesinde faaliyet göstermiş olan Candaroğulları'ndaki mesleklerden bazıları kassâb, ekmekçi ve oduncudur. Ayrıca burada atçılık yapılmakta ve en iyi atlar burada yetiştirilmekteydi. Burada bir at pazarı da bulunmaktaydı.⁸⁶¹

Bu topraklarda çiftlikler de bulunmakta, dolayısıyla çiftçilik mesleği de yapılmaktaydı. İbn Battûta'dan burada buğday pazarı olduğunu da öğreniyoruz.⁸⁶²

Türkiye Selçukluları sosyal ve kültürel hayat bakımından Türk, İslâm, İran ve Bizans kültürünün muhtelif boyutlarıyla hissedildiği bir karakter arz etmekteydi. Bu kültür unsurları Mevlânâ'nın eserlerine somut bir şekilde yansımış, Mevlânâ sözü edilen kültürün tespitinde eserleri vasıtasıyla adeta bir ayna vazifesi görmüştü. Selçuklular'ın kültürel mirası halefleri Türk beylikleri tarafından devralınmış, daha sonra bu miras Osmanlılar'a devredilmişti.

⁸⁵⁸ Merçil, a.g.e.s., s. 270.

⁸⁵⁹ Merçil, a.g.e., s. 271.

⁸⁶⁰ Merçil, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, s. 30.

⁸⁶¹ Merçil, **Selçuklular-Makaleler**, s. 271.

⁸⁶² İbn Battûta, a.g.e., C:I, s. 440.

SONUÇ

İçinde yaşadığı toplumu fikirleri ve yaşantısıyla olumlu yönde derinden etkileyen ve insanlar arasında hiçbir fark gözetmeyen Mevlânâ, bir mutasavvıf olarak ortaya koymuş olduğu eserlerinde, dini bilgilerin yanı sıra XIII. yüzyıl toplumsal yaşamına dair pek çok bilgi vermiştir. İnsanların sıkıntılarına yakinen şahit olurken, onlara manevi huzur vermeye gayret etmiştir. Bu dönemde yerli kaynakların azlığı, Mevlânâ'nın toplumun sosyo-kültürel yaşamına dair verdiği bilgiler dikkate alındığında eserlerini daha da değerli kılmıştır.

Mevlânâ henüz beş yaşında iken yaşadığı topraklardan muhtemelen Moğol istilasından dolayı ayrılmak zorunda kalmış, Anadolu'ya ulaşana kadar Ferîdüddin Attâr, Sadüddin Hamevi, İbnü'l-Arabî, Evhadüddin Kirmani gibi şeyh ve mutasavvıflarla görüşmüştür. Yedi yıl süren bu yolculuktan sonra ailesi ile birlikte Sultan I. Alâeddin Keykûbâd'ın davetiyle Konya'ya yerleşmiştir. Babasının ölümünden sonra vaaz vermeye başlamış ve bir süre sonra da babasının müridlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık'ın manevi terbiyesi altında müridi olup Kübreviyye tarikatının vird ve tesbihlerine başlamıştır.

Konya'da fıkıh ve din ilimlerine dair medresede ders verdiği sırada hayatının büyük değişimini yaşatan Şems-i Tebrizî ile tanışmış, bu tarihten itibaren müderrisliği ve vaaz vermeyi bırakmıştır. Şems onun tasavvufi olgunluğa erişmesinde önemli bir yere sahiptir. Şems-i Tebrizî'nin ortadan kaybolması, bir rivayete göre öldürülmesi üzerine Şeyh Selahaddin'e yönelmiş ve onun mizacının da etkisiyle sakin bir hayat sürmüştür. Şeyh Selahaddin'in ölümüyle de bu dostluğu halifesi Hüsameddin Çelebi devam ettirmiştir.

Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını babası Bahâeddin Veled'in tesiriyle zühd ve takvaya dayanan Kübreviyye, ikinci olarak Şems-i Tebrizî'nin tesiriyle aşk ve cezbeci Kalenderîyye ve son olarak da İbn Arabî vasıtasıyla Vahdet-i Vücut anlayışı oluşturmaktadır.

Mevlânâ sadece halk tarafından sevilip sayılan bir mutasavvıf olmayıp devrinin Sultanları ve devlet adamları tarafından da saygı gören bir şahsiyettir.

Selçuklu Sultanları II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, dönemin devlet adamları Muînüddin Pervâne, Celâleddin Karatay, Cacaoğlu Nureddin Mevlânâ'nın yakın ilişki kurduğu şahsiyetlerden bazılarıdır. Bu isimler Mevlânâ'nın sohbetlerine ve semâ törenlerine katılıp ondan nasihatler almışlardır. Mevlânâ'nın bu şahsiyetlerle siyasi bir ilişkisi olmamış aksine oldukça samimi bir dostluk kurmuştur. Hatta Mevlânâ, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a oğul diye hitap etmiştir. Bu onunla arasındaki manevi bağı göstermektedir. Onun sultanlarla ve yöneticilerle olan diyalogu topluma karşı yükümlülüklerini ve sorumluluklarını hatırlatıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Mevlânâ eserlerinde yaşadığı dönemin toplumsal yaşamına dair verdiği bilgileri doğrudan vermemekte özellikle **Mesnevî**'sinde hikâye ve benzetmeler vasıtasıyla bu bilgileri aktarmaktadır. **Mesnevî**'nin ilk on sekiz beyiti hariç diğer bölümleri kendisi söylemiş Hüsameddin Çelebi yazmıştır.

Dönemin sosyal hayatına dair bilgiler bulabileceğimiz diğer bir eseri olan **Dîvân-ı Kebîr**'de ise hikâye anlatımına yer verilmiştir. Bu eserde aşk daha öne çıkan bir motif olmuştur. Eser, Şems-i Tebrizi'nin kaybolmasından sonra söylediği şiirlerden oluşmaktadır. Mevlana'nın **mektubat** adlı eseri farklı mevkilerdeki kişilere yazdığı mektuplardan meydana gelmektedir. **Mecâlis-i Seba** ise yedi vaazının vaaz esnasında yazılmasıyla oluşturulmuştur. **Fihî Ma Fih** ahlaki konular, irfan, tarikat, **Kur'an** ayetleri, peygamber hadisleri, şeyhlerin sözleri, hikâyeler ve atasözlerinden oluşan bir eserdir.

Mevlânâ'nın eserlerinde verdiği bu bilgilerden yararlanarak XIII. yüzyıl toplum yapısının anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Zaman ve şartlar değişmiş olsa da örf, adet ve inanışlar değişmediği, bir süreklilik halinde günümüze kadar varlığını sürdürdüğü Mevlânâ'nın bu eserleri vasıtasıyla anlaşılmıştır.

Mevlânâ eserlerinde dönemin devlet yapısı, toplumun örf ve adetleri, giyim-kuşam şekli, beslenme alışkanlıkları ve ekonomik hayatı hakkında bilgiler vererek, dönemin yaşam tarzına ışık tutmuş ve günümüze aktarılmasına katkıda bulunmuştur.

Mevlânâ eserlerinde devlet yönetiminde en yetkili kişi olan hükümdarın adaletine vurgu yapmış ve adaletin olmadığı bir şehirde güçlü ve otoriter bir

hükümdardan bahsedilemeyeceğini söylememiştir. Hükümdarın sorumluluklarından biri olan halkı refaha kavuşturup, yoksulları gözetmesi üzerinde de durmaktadır. Ona göre iyi bir hükümdar merhametli olmalı ve öfkesine yenik düşmemelidir. Tüm bunlar Mevlânâ'nın ideal hükümdar anlayışını ortaya koyar. Sultanların sembolik ifadeleri olan hükümdarlık alametlerini de eserlerinde bulmak mümkündür. Mevlânâ saray teşkilatındaki görevliler ve hükümet teşkilatına dair bilgiler de vermiştir.

Mevlânâ eserlerinde sultandan sonra en yetkili kişi olan vezirden de sıkça bahsetmiştir. **Mesnevî**'de geçen şu ifade vezirin konumunu ortaya koyar. “ *Bir emiri cezalandırmak istersem, bu hali öteki emirlerden gizlerim; fakat vezirden gizlemem*”. Bu ifade aynı zamanda onlara bakışını da ortaya koymaktadır.

Onun eserlerinde ordu teşkilatına ve orduda kullanılan silahlara dair bilgiler de mevcuttur. Ok, yay ve kılıç en sık zikrettiği silahlardandır. Mevlânâ şer'î davalarda en yetkili kişi olan kadıların adaleti sağlama, kavgaları bitirme gibi sorumlulukları olduğunu ve kadıların adil olması gerektiğini söylemektedir.

Eserlerinde o devrin Anadolu insanının günlük hayatını ortaya koyan bilgiler de bulunmaktadır. Toplumun temelini oluşturan aile kurumu ile ilgili olarak evlenecek çiftlerin her yönden birbirine denk olması gerektiğini denklik olmadığı zaman geçim olamayacağını söyleyen Mevlana; “*Eş birbirinin örneği üzere olmalı, ayakkabı ve çizmenin iki eşine bak*” diyerek teşbihi bir örnekle bunu açıklamıştır. Hala günümüzde de devam eden evlenecek kızın çeyiz hazırlama adetinden bahseden Mevlana, çeyiz olarak giyim, ev ve mutfak eşyası hazırlandığını ifade eder. Mevlana'nın kadına verdiği değeri gelini Fatma Hatun'a yazdığı mektuptan anlayabiliriz. Bu mektupta Fatma Hatun'a dua, övgü, ve nasihatlerde bulunmuş ve eğer oğlu Sultan Veled onu incitirse oğlunu sevmekten dahi vazgeçebileceğini söylemiştir.

Cenaze ve cenaze törenine dair bilgiler de veren Mevlânâ yas tutan feryad ederek ağlayanlardan hatta ölünün arkasından ağlayıcılar tutulduğundan ve günümüzde de devam eden ölünün arkasından yemek ve helva dağıtılması adetinden bahsetmiştir.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunun yemek kültürünü aydınlatması bakımından Mevlânâ'nın eserleri oldukça önemli ve zengin bilgiler ile doludur. Türkler için vazgeçilmez olan yemeklerin başında gelen et yemekleri Mevlânâ'nın eserlerinde sıkça zikredilir. Bunlardan ciğer kebabı Mevlânâ için en güzeldir. Fakat O nefse hoş geldiği için kebab yemeyi tercih etmez. Bahsi geçen diğer et yemekleri ise herise, kelle paça gibi yemeklerdir. Anadolu mutfağının vazgeçilmezlerinden olan çorbalardan tarhana, mercimek ve bulgur çorbası da bahsi geçen yemeklerdir. Ekmek çeşitlerinden de sıkça bahseder. Yufka ekmeği, mısır ekmeği, bazlama günümüzde de hala bilinen ekmek türleridir. Selçuklu ziyafet sofralarında yemekler kadar tatlılar da önemliydi. Bu tatlılardan Mevlânâ'nın en çok bahsettiği helva davet sofralarının en sevilen tatlılarından. Mevlânâ'nın verdiği bilgilerden Selçuklu toplumunun zengin bir yemek kültürü olduğu anlaşılmaktadır.

Giyim kuşamda sadelikten yana olan Mevlânâ; “*Çalış ki elbise seninle tanınsın, sen elbise ile tanınma diyerek*” önceliğin insanda olduğunu vurgular. Bu dönemde elbise yapımında ipekli ve soft kumaşlar tercih edilmekteydi. Mevlana eserlerinde altın sırmalı kaftanlardan, kürklerden, altın işlemleri gömleklerden bahsetmiştir. Bu bize dönemin refah seviyesini göstermektedir. Eserlerinde kadınların süslenme alışkanlıklarına dair de değerli bilgiler verilmektedir. Allık, pudra, sürme, tutya kadınların en çok kullandığı süslenme malzemeleridir.

Ekonomik hayata dair de bilgiler veren Mevlânâ özellikle buğday ve arpa ekiminden söz etmiştir. Eserlerinde geçen meyve ve sebzeler üretimin zenginliğini yansıtmış, dönemin ticari ve iktisadi hayatı hakkında da bilgi vermiştir. Ticaretin temeli olan kervanların başında bir kervancı başı olduğunu ve kervanların güvenliğinin silahlı muhafızlar tarafından sağlandığını söylemektedir. Bilinenin aksine toplumun tüm kesimiyle ilişkili olan Mevlânâ, farklı meslek guruplarını eserlerinde zikretmiştir. Bunlardan en çok zikrettiği kuyumcu, bezzaz, dokumacı, eskici, nakışçı, terzi, ekmekçi, helvacı, şekerçi ve değirmencidir.

Bu tezde toplumun hemen hemen her kesimiyle iç içe olan ve onlar tarafından sevilip sayılan Mevlânâ'nın bakışıyla XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu toplumunun yapısı tesbit edilmeye ve bir nebze de olsa o döneme ışık tutmaya çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Eflâkî: **Ariflerin Menkıbeleri**, çev.Tahsin Yazıcı, İstanbul Kabalcı Yay., 2015.
- Akpınar, Ayşe: "Mevlevî Kaynaklarına Göre Selçuklu Türkiyesi'nde Sosyal ve Kültürel Hayat" **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Aksarayî: Mahmûd b. Muhammed el- Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev.Mürsel Öztürk, Ankara, TTK Yay., 2000.
- Arpaguş, Sâfi: **Mevlânâ ve İslam**, İstanbul, Vefa Yay., 2007.
- Atçeken, Zeki / Bedirhan, Yaşar: **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Konya, Eğitim Kitabevi Yay., 2004.
- Barkan, Ömer L.: "Kolonizatör Türk Dervişleri", **Ankara, Vakıflar Dergisi**, 1942, S:II, s. 302-303.
- Baykara, Tuncer: **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay. 2004.
- Bayram, Mikail: **Selçuklular Zamanında Konya'da Dini Ve Fikri Hareketler**, İstanbul, Nüve Kültür Yay., 2008.
- Bayram, Mikail: **Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, İstanbul, Nüve Kültür Yay., 2012.
- Bedüzzaman Fürûzanfer: **Mevlânâ Celâleddin**, çev. Feridun Nafiz Uzluk, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2005.

- Binark, İsmet: **Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar**, İstanbul, Nefes Yay. 2012.
- Burgu, Yavuz Selim: **Anadolu Selçukluları-Alâeddin Keykûbâd ve Zamanı**, İstanbul, Selenge Yay., 2011.
- Cahen, Claude: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Can, Şefik: **Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri**, İstanbul Ötüken Yay., 1995.
- Ceylan, Semih: **Mesnevî**, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, TDV. Yay., 2004.
- Çelebi, Asaf Halet: **Mevlânâ ve Mevlevîlik**, İstanbul, Nuri Gök Matbaası, 1957.
- Çetin, Osman: "Anadolu'nun İslamlaşmasında Kadınların Rolü", **III. Milli Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi Yay., 1993.
- D. Lewis, Franklin: **Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı**, çev.Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan, İstanbul Kabalcı Yay., 2010.
- Devletşah **Şair Tezkireleri (Tezkiretü's-Şuarâ)**, çev.Necati Lugal, İstanbul, Pinhan Yay. 2011.
- Erdem, İlhan: "Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemlerinde Tarım ve Çiftçilik" **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Sosyal ve Siyasal Hayat**, ed.Ahmet Yaşar Ocak, 2 c. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 2006.
- Erdoğan, Elif: "Mevlana'ya göre Türkiye Selçuklularında Sosyo-Kültürel Hayat" **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

- Ersan, Mehmet – Alican, Mustafa: **Osmanlılardan Önce Onlar Vardı-Türkiye Selçukluları**, İstanbul, Timaş Yay., 2012.
- Ferîdûn Bin Ahmed-i Sipehsâlâr: **Mevlânâ ve Etrafindakiler (Sipehsâlâr Risalesi)**, çev.Tahsin Yazıcı, İstanbul Pinhan Yay., 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: **Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi**, İstanbul, İnkilâp Yay., 2015.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali: **Selçuklu Hanımları, Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun**, Konya, Çizgi Kitabevi Yay., 2017.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali: “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Nejat Göyünç’e Armağan**, Konya, S.Ü.Türkiyat Ens.Yay., 2013.
- Halıcı, Nevin: “Selçuklularda Yemek Kültürü ve Yemek”, **İhtişamlı Bir İmparatorluk Görkemli Bir Miras-Selçuklular, haz. Sevgi Kutluay, Seraceddin Şahin**, İstanbul, Mas Matbacılık, 2015.
- Haykıran, Kemal Ramazan: **Moğollar ve Mevlânâ**, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015.
- İbn Battûta: Ebu Abdullah Muhammed b.İbn Battûta et-Tancı **İbn Battûta Seyahatnamesi**, 2 c. çev. Sait Aykut, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2004.
- İbn Bibi: El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca’feri Er-Rugadi, **El-Evâmirü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye: Selçuknâme**, çev.Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, MEB Yay., 1992.
- Kara, Seyfullah: **Selçuklular’ın Dini Serüveni, Türkiye’nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı**, İstanbul, Şema Yay., 2006.

- Kesik, Muharrem: **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul, Timaş Yay., 2011.
- Kesik, Muharrem: “Pervane”, **TDVİA**, c.44, İstanbul, TDV Yay., 1992.
- Koca, Salim: **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ank.2011.
- Köymen, M.A.: “Alparslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, S.3, 1971.
- Kucur, Sadi S.: “Cacaoğlu Nureddin”, **TDVİA**, İstanbul, TDV Yay., 1992.
- Kucur, Sadi S.: “İkta”, **TDVİA**, İstanbul, TDV Yay., 2000.
- Küçük, Osman Nuri: **Mevlânâ ve İktidar, Yöneticilerle ilişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları**, Konya, Rûmî Yay., 2007.
- Küçükdağ, Yusuf / Arabacı, Caner: **Selçuklular ve Konya**, Konya, Konya Selçuklu Belediyesi Kültür Yay. 1994.
- Mecit, Songül: **Anadolu Selçukluları-Bir Hanedanın Evrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Merçil, Erdoğan: **Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri**, Ankara, TTK Yay., 2007, s.7.
- Merçil, Erdoğan: **Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2011.
- Merçil, Erdoğan: **Selçuklular-Makaleler**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2011.
- Merçil, Erdoğan: **Selçuklularda Divan Teşkilatı -Merkez ve Eyalet Divanları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yay., 2015.

- Merçil, Erdoğan: **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Ankara 2000.
- Merçil, Erdoğan / Sevim, Ali: **Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Mesnevî**, çev. Veled İzbudak, İstanbul 1981, 2.c.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Dîvân-ı Kebîr**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 7 c., 2.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2015, 7.c.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Mektuplar**, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkîlap ve Aka Kitap Evleri Yay. 1963 krş.1. **Mektuplar**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkîlap Yay., 1999.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Mesnevî Tercümesi**, ter.: Şefik Can, İstanbul, Ötüken Yay., 2016. 6.c.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Fîhi Mâ Fîh**, ter. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul, İz Yay., 2015; krş.1. **Fîhi Mâ Fîh**, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 5.Baskı, İstanbul 1990.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Rubailer**, çev. Şefik Can, İstanbul, İnkilâp Yay., 2009; krş.1. **Rubailer**, çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. 1997; krş.2. **Rubailer**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı; krş.3. **Rubailer**, M. Nuri Gençosman, s.1594.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî: **Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkilâp Yay., 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar: **Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası**, İstanbul, Timaş Yay., 2015.

- Ocak, Ahmet Yaşar: **Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi**, 2.bs., İstanbul, Kitap yay., 2011.
- Odabaşı, Zehra: "Sahib Ata Oğulları Beyliği", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed.: Haşim Şahin, Ankara Grafiker Yay., 2017, s. 191-201.
- Odabaşı, Zehra: "Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.
- Özbek, Süleyman: "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat," **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, S.3, 2001.
- Ravendi: Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî, **Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr**, çev.Ahmet Ateş, Ankara, TTK Yay., 1999, 2.c.
- Schimmel, Annemarie: **Ben Rüzgarım Sen Ateş: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî**, çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Yay., 1999.
- Sevim, Ali: **Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi**, Ankara, TTK Yay., 2014.
- Sultan Veled: **İbtidâ-Nâme**, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İnkilâp Yay., 2014.
- Sümer, Faruk: "Yabanlu Pazarı", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 1985, s. 1-99.
- Süslü, Özden: **Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2007.

- Şahin, Haşim: “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı”, **Türk Mutfağı**, ed. Arif Bilgin, Özge Samancı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yay.,2008.
- Şahin, Haşim: “Şeyh Mevdüddin İshak’ın Türkiye Selçuklu Yönetimi İle İlişkileri”, **I. Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri**, Konya, 2008.
- Şemseddin, Sami: **Kamus-i Türki**, Ankara, Akçağ Yayınları,2006.
- Şeker, Fatih M.: **Selçuklu Türklerinin İslam Tasavvuru**, İstanbul Dergah Yay., 2015.
- Taneri, Aydın: **Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı**, Konya, Bilge Yay., 1977.
- Taneri, Aydın: **Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti Ve Devleti Fikri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987.
- Tekin, Mustafa: **Mevlânâ Pergelinde Toplum**, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. 2005.
- Tezcan, Hülya: “Ferace”, **TDVİA**, c.44, İstanbul, TDV. Yay., 1995.
- Turan, Osman: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2012.
- Turan, Osman: **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, Ötüken Yay., 2005.
- Turan, Refik: **Selçuklular Tarihi El Kitabı, Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat** - Refik Turan, Ankara, Grafiker Yay., 2012.
- Turan, Refik: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, İstanbul, MEB. Yay., 1995.

- Uludağ, Süleyman: “İslam’da Tasavvuf ve Mevlânâ’nın Tasavvuftaki yeri”, **Nev Niyaz: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Ihlamur Mevlânâ Özel Sayısı**, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi Yay., 2011.
- Yavuz, Nuri: **Anadolu’da Beylikler Dönemi-Siyasi Tarih ve Kültür**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yay. 2003.
- Yavuz, Nuri: **Anadolu’da Beylikler Dönemi-Siyasi Tarih ve Kültür**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yay., 2002.
- Yazıcı, Nesimi: **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2012.
- Yeniterzi, Emine: **Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2011.
- Yinanç, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi -Selçuklular Devri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2013.